

ARTİKEL AKADEMİ: 310

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - V (2024/5)

Editör:

Doç. Dr. Gözde MERT

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi 2024

ISBN 978-625-6627-46-8

Birinci Basım Ekim - 2024

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Baskı ve Cilt: Uzunist Dijital Matbaa Anonim Şirketi

Akçaburgaz Mah.1584.Sk.No:21 / Esenyurt

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2024

Akademik etik kurallara

bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı, kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.

Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708

mail: info@artikelakademi.com

www.artikelakademi.com

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER TEMEL ALANINDA AKADEMİK ÇALIŞMALAR - V 2024 /5

Editör:
Doç. Dr. Güzde MERT

YAZARLAR

Doç. Dr. Aygöl UÇAR

Doç. Dr. Barış MUTLU

Doç. Dr. Ercan ALAN

Doç. Dr. Hasan UÇAR

Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hayrettin TUNCAY

Araş. Gör. Levent Efe ARLI

Araş. Gör. Zeynep ÖZKAN TEKNECİ

Seyhan TANRIKULU

İsim sıralaması alfabetik ve
akademik ünvanlar dikkate
alınarak düzenlenmiştir.

artikol
akademi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1. BÖLÜM	
İZMİR, ÜRKMEZ İLK MEKTEBİ.....	9
- Doç. Dr. Aygül UÇAR & Doç. Dr. Hasan UÇAR & Araş. Gör. Levent Efe ARLI & Araş. Gör. Zeynep ÖZKAN TEKNECİ	
2. BÖLÜM	
ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ	19
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hayrettin TUNCAY	
3. BÖLÜM	
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜRLERİ	37
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hayrettin TUNCAY	
4. BÖLÜM	
PLATON'UN <i>ŞÖLEN</i> VE <i>PHAİDROS</i> DİYALOGLARINDA <i>EROSUN</i> DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ	51
- Doç. Dr. Barış MUTLU	
5. BÖLÜM	
ŞEYH ALİ EFENDİZADE HOCA MUHYİDDİN'İN MEDRESELERİN ISLAHI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	67
- Doç. Dr. Ercan ALAN	
6. BÖLÜM	
BASIM ENDÜSTRİSİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN KULLANIMI.....	99
- Seyhan TANRIKULU & Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY	

ÖNSÖZ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanı, insanlığın toplumsal yapısını, düşünce sistemlerini, örgütlenme biçimlerini ve birey-toplum ilişkilerini anlama sürecinde önemli bir bilgi birikimi sunar. İnsanlığın tarih boyunca şekillendirdiği bu alanlar, günümüzde de dinamik gelişmelere sahne olmakta; bilimsel çalışmalar, hem geleneksel yaklaşımlara ışık tutmakta hem de yeni perspektifler sunarak bireylerin, örgütlerin ve toplumların geleceğine dair önemli katkılar sağlamaktadır.

Elinizdeki kitap, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - V(2025/5)* başlığı altında, sosyal bilimlerin farklı alanlarından pek çok güncel konuyu ele alarak bu birikime katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kitap, çeşitli yazarların kaleminden çıkan araştırmaları bir araya getirirken, aynı zamanda tarihsel kökleri, felsefi derinlikleri ve modern organizasyonların yapısal özelliklerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

İlk bölümde, ülkemizin eğitim tarihine ışık tutan İZMİR, ÜRKMEZ İLK MEKTEBİ'nin öyküsünü, tarihi ve eğitimin gelişim sürecindeki rolünü okuma fırsatı bulacaksınız. Devamında yer alan ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ başlıklı çalışma, günümüz örgütlerinde hızla değişen şartlara uyum sağlama yeteneğini tartışarak, çevik organizasyonların temel niteliklerine odaklanmaktadır. Bir diğer örgütsel konu olarak, ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜRLERİ, sessizliğin farklı yönlerini ve çalışanların örgütsel sessizlik içerisindeki konumlarını ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır.

Felsefe alanında, PLATON'UN ŞÖLEN VE PHAİDROS DİYALOGLARINDA EROSUN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ başlığı altında, antik Yunan düşüncesinin sevgi ve dönüşüm kavramlarını nasıl ele aldığını keşfedeceksiniz. Bu çalışmanın ardından, ŞEYH ALİ EFENDİZEDE HOCA MUHYİDDİN'İN MEDRESELERİN ISLAHI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ üzerine bir inceleme sunulmakta; burada, Osmanlı eğitim sistemindeki reformist yaklaşımlar irdelenmektedir. Son bölümde ise, BASIM ENDÜSTİRİSİNDE

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN KULLANIMI üzerine yapılmış çalışmada, modern endüstriyel süreçlerde karar verme tekniklerinin işlevselliğine dair kıymetli bir örneklem sunulmaktadır.

Bu kitabın editörü olarak, emeği geçen tüm yazarlara teşekkürlerimi sunuyorum. Her bir araştırmanın, okuyucuların bilgi birikimine yeni katkılar sağlayacağını ümit ediyorum. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanına ilgi duyan herkesin, bu eser aracılığıyla bilgi yolculuğuna çıkmasını diliyorum; bilim dünyasında yeni ufuklara ilham kaynağı olmasını temenni ediyorum.

- Doç. Dr. Gözde MERT
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Eylül, 2024

1. BÖLÜM

İZMİR, ÜRKMEZ İLK MEKTEBİ¹

Doç. Dr. Aygöl UÇAR

Ege Üniversitesi,

Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Bölümü

aygul.ucar@ege.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6399-970X>

Doç. Dr. Hasan UÇAR

Ege Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

hasan.ucar@ege.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7443-5715>

Araş. Gör. Levent Efe ARLI

Ege Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

<https://orcid.org/0000-0001-8426-6567>

Araş. Gör. Zeynep ÖZKAN TEKNECİ

Ege Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

zeynep.ozkan.tekneci@ege.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7394-3542>

¹ Bu çalışma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) koordinatörlüğünce desteklenen SGA-2021-23111 nolu “Terk Edilmiş Eski Bir Osmanlı Köyünden Geriye Kalanlar: Eski Ürkmez Köyü” başlıklı projeden üretilmiştir.

1. KISACA ÜRKMEZ TARİHİ

İzmir ilinin Seferihisar ilçesine bağlı olan Ürkmez, kentin güneybatısında yer almaktadır ve Urla, Güzelbahçe ve Menderes ilçeleriyle çevrilidir.

Seferihisar ilçesi topraklarındaki en eski yerleşim Teos'tur. M.Ö. 2000 yıllarında Akalardan kaçan Giritliler tarafından kurulan bu kentin Karya kenti olduğu bilinmektedir (Seferihisar Kaymakamlığı, 2004, 7). Ürkmez yakınındaki en eski yerleşim ise Lebedos'tur. 12 İon kentinden biri olan Lebedos M.Ö. 7. yüzyıl dolaylarında bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Teos, Kolophon ve Ephesos gibi önemli kent devletlerinin varlığı Lebedos'un koloni kurmasına ve dolayısıyla da ön plana çıkmasına engel olmuştur (Ersoy ve Koparal, 2014, 51). Kent ekonomik ve siyasi açıdan ön plana çıkamasa da sıcak su kaynakları ile ünlenmiştir. Pausanias Klazomenai, Teos ve Lebedos'taki şifalı sulardan söz etmektedir (Pausanias: VII 5, 10-13). Günümüzde Karakoç olarak adlandırılan kaplıcalar kent için önemlidir (Meriç, 1989: 362).

1530'lu yıllardan itibaren Çeşme Kazasına bağlı olarak Seferihisar nahiyesine bağlıdır. 1307/1308 tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nde Karye olarak adı geçen Ürkmez'in toplam nüfusu 75'tir. Bu da yörenin çok kalabalık nüfusa sahip olmadığını göstermektedir (Kütükoğlu, 2010).

Ürkmez'in Karacaoğullarının yerleşim alanı olduğu bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılarla mücadele eden Karacaoğulları, Yunanlılardan korkmadıklarını, ürkmediklerini ispatladıkları için yaşadıkları bölgenin Ürkmez olarak adlandırıldığı bilinmektedir (https://sonerdegerliurkmezortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/urkmez-tarihi_4504662.html).

Sulama suyu amaçlı inşa edilen Ürkmez Barajı'nın 1993'te faaliyete geçmesiyle (Akış, 2007), 6. birlikte köy tamamen terk edilmiştir.

2. ÜRKMEZ İLK MEKTEBİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Okul köyün girişinde yer almaktadır. Günümüzde harap haldedir. Geniş bir bahçe içine inşa edilen yapı eğimli bir arazi üzerindedir. Arazinin eğimi kot farkına neden olmuş, bu nedenle yapının güney kısmı, okul zemin kotuna kadar moloz taş duvarla yükseltilmiştir.

Yapı yaklaşık kare planlıdır (Res.1, Şek.1). İnşasında ana duvarlarda moloz

taş ve tuğla, köşelerde ise kaba yonu taş kullanılmıştır. Kapı ve pencerelerin etrafında tuğlalar kullanılarak düzgün kenarlar elde edilmiş, söveler tuğla ile yapılmıştır. Yapının dıştan sıvalı olduğu görülsede, yer yer büyük sıva kayıpları vardır.

Res.1- Ürkmez İlk Mektebi, genel görünüş

Şek.1- Ürkmez İlk Mektebi, plan

Doğu cephede dikey dikdörtgen formlu üç adet pencere bulunmaktadır (Res.2). Güney cephede pencere sayısı dörde çıkmıştır (Res.3). Batı cephe ise tek pencere açıklığına sahiptir (Res.4). Pencerelerin dökme mozaikten denizlikleri olduğu görülür.

Kuzey cephe yapının en hareketli cephesidir (Res.5). Giriş bu cephenin batısındadır. Girişin önünde mermer levhalarla bir sahanlık oluşturulduğu dikkati çeker. Cephenin batısına kaydırılan giriş açıklığı kotu sahanlıktan iki

basamak yükseltilmiştir. Açıklığın üzerinde mermer bir levha bulunmaktadır

Giriş küçük bir salona açılmaktadır. Bir dağılım mekanı olan salon derslik ve öğretmen odası arasında bağlantıyı kurmaktadır. Mekan batı cephesindeki tek pencere ile aydınlatılmakta ve havalandırılmaktadır.

Res.2- Ürkmez İlk Mektebi, doğu cephe

Res.3- Ürkmez İlk Mektebi, güney cephe

Res.4- Ürkmez İlk Mektebi, batı cephe

Res.5- Ürkmez İlk Mektebi, kuzey cephe

Salonun doğusunda, yapının kuzeydoğu köşesinde bulunan mekan öğretmen odası olmalıdır (Res.6). Kuzey cephesinde iki, doğu cephesinde ise bir adet dikdörtgen formlu penceresi bulunmaktadır. Doğudaki pencereye dikkatli bakılırsa, özgününde buranın bir kapı olduğu, sonraki bir tarihte pencereye dönüştürüldüğü görülür. Bu mekanın güney duvarının doğu tarafında kapatılmış bir kapının varlığı dikkati çeker.

Res.6- Ürkmez İlk Mektebi, kuzeydoğu mekanı/öğretmen odası

Güneydeki büyük mekan derslik olarak kullanılmış olmalıdır (Res.7). Mekanın güney cephesinde dört, doğu cephesinde ise iki adet penceresi vardır. Doğudaki pencerelerin özgününde daha geniş tasarlandığı, daha sonra daraltılarak yapıdaki tüm pencerelerin eşit ölçülere getirildiği anlaşılmaktadır.

Res.7- Ürkmez İlk Mektebi, güney mekanı/derslik

Yapının beden duvarları dışında hiçbir unsuru günümüze gelememiştir. Ancak derslik mekanının duvarlarına dikkatlice bakılırsa belirli aralıklarla giriş boşlukları bulunduğu görülür. Yine duvarlar zemin hizasına dek hafif çıkıntılıdır. Bu çıkıntı ahşap döşemenin taşınmasına yöneliktir. Bu bilgilerden hareketle döşemenin ahşap olduğu net bir şekilde söylenmelidir. Bu dönem inşa edilen köy okullarında geleneksel inşa malzemeleri ve teknikleri kullanıldığı bilinmektedir (Kul, 2010, 177). Köy okullarında kapı, pencere ve saçakların ahşap malzemeli olması, demir malzemenin dış kapılarda kullanılması (Kul, 2010, 177). Ürkmez İlk Mektebi'nin de bu öğelerinin benzer şekilde kurgulandığına işaret etmektedir. Yapının etrafına dağılan kiremit kırıklarından hareketle çatısının ise marsilya kiremidi kaplı olduğu düşünülmektedir.

Küçük bir yapı olmasına karşın, Ürkmez ilk Mektebi Cumhuriyet tarihimizin önemli yapılarından. Cumhuriyetin ilanı sonrası ulus-devlet bilincinin oluşturulmasında eğitimin öneminin anlaşılması 1923-1950 yılları arasında çok sayıda eğitim yapısının inşasına sebep olmuştur. Bu nedenle ülkedeki tüm eğitim kurumlarından Milli Eğitim Bakanlığı sorumludur. Yerel yönetimler ise yeni okulların yerlerine karar verebilmekte, bunların inşasını ve yönetimini finanse edebilmektedir. Yerel yönetimlerin de eğitim için çalışması farklı kentlerde pek çok yeni okulun inşasını beraberinde getirmiştir.

İzmir'de ilk eğitim planı 1926'da hazırlanmıştır (Tutsak, 2002, 251). Eğitim planının hazırlanması sonrasında inşa edilmesi planlanan okullar ve büyüklükleri hakkında haritalar hazırlanmış, inşaatlar programlanmıştır. 1932 ve 1933'te inşa edilmesi planlanan okullar ve büyüklükleri hakkında bilgi veren harita incelendiğinde, İzmir'in gerek kent merkezinde gerekse küçük yerleşimlerde

çok sayıda okul inşa edilmesinin planlandığı görülmektedir (Kul, 2012, 268.). Bu haritada Ürkmez'in de adının okunması, köyün program dahiline alındığını göstermektedir. Günümüzde hala giriş kapısının üzerinde yer alan mermer levhada (Res.8) okulun 1933 tarihinde yapıldığı bilgisinin okunması hazırlanan programa uyulduğunu göstermektedir. Latin harfleriyle yazılmış kitabenin metni şu şekildedir:

CUMHURİYETİN MÜBAREK
ESERLERİNDEN
ÜRKMEZ
İLK MEKTEBİ
VALİ KAZIM PAŞA İLE
KAYMAKAM ALİ RIZA BEY ZAMANINDA
YAPILMIŞTIR 1933

Res.8- Ürkmez İlk Mektebi, kitabe

Kitabeden de anlaşılacağı üzere okul Kazım Dirik'in İzmir valiliği sırasında inşa edilmiştir. 1926-1935 yılları arasında İzmir valisi olarak görev yapan Kazım Dirik, şehrin sadece altyapı ve kamu hizmetlerinde değil, eğitim işleri için de önemli bir isimdir. Cumhuriyet'in köklenmesi için eğitimin önemini bilen Dirik (Ton, 1946, 86), valiliği sırasında 300'den fazla okulun inşası için çalışmış (Ton, 1946, 95), İzmir'i ülkenin en fazla okula sahip ikinci şehri haline getirmiştir (Aykut, 1945, 9).

Bir giriş mekanından ulaşımın sağlandığı tek derslikli, tek muallim odalı bir plana sahip okul pek çok köyde görülebilen bir şemaya sahiptir. 1930'lu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın şehir ve kasabalar için de tip-projeler ürettiği, bunların daha çok köy okullarında uygulandığı bilinmektedir. Kul, hazırladığı

doktora tezinde 1930'larda köylerde uygulanan bu projeleri incelemiş ve bunları çeşitli tipler altında toplamıştır (Kul, 2012, 271). Ürkmez İlkMektebi bu tipler arasında az nüfuslu köyler için tasarlanmış tek derslikli Tip 1'in özelliklerini taşımaktadır. Bayındır Sarıyurt (1932-1934), Bayındır Gaziler (1933-1934), Bayındır Kızılkeçili (1932-1934), Bayındır Alan (1933-1934), Bergama Turanlı Dereköy (1932-1933), Bergama Hisarköy, Bergama Kozak Aşağıcuma, Bornova Kavaklıdere, Buca Kırıklar (1930-1932), Ödemiş Bozdağ, Ödemiş Ocaklı (1931-1933), Ödemiş Gerçekli, Seferihisar Düzce (1933-1934), Urla Kızılbağçe Zeytinalm (1932-1934) bu tipin diğer örnekleri arasındadır (Kul, 2012, 274).

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: SGA-2021-23111.

KAYNAKÇA

- Akış, A. (2007). *İklim Değişikliklerinin İzmir Barajları Üzerindeki Etkileri ve Sonuçları*. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Aykut, S. (1945) İktisadi ve İçtimai Türkiye 'Rakamlarla', *Türkiye'de Kültür Hareketleri: 1923-1942*. Ankara: TC Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Ersoy, Y., ve Koparal, E. (2014). "İzmir İli, Urla ve Seferihisar İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları". *AraST* 32 (1), 47-68.
- Kul, F. N. (2010). *A New Approach for Defining the Conservation Status of Early Republican Architecture, Case Study: Primary School Buildings, İzmir*. Unpublished Ph.D. Thesis, METU Faculty of Architecture, Ankara.
- Kul, F. N. (2012). "Primary Schools Of İzmir (1923-1950) (1)", *METU JFA* 2012/2, (29:2), 256-284.
- Kütükoğlu, S. M. (2010). *16. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Meriç, R. (1989). "1988 Yılı İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *AraST* 7, 361-366.
- Ton, R.S. (1946). "İzmir Valisi Kazım Paşa'nın Köyleri", *General Kazım Dirik*. İzmir: Yeni Yol Matbaası, 85-86.
- Tutsak, S. (2002) *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pausanias: VII 5, 10-13.
- Seferihisar Kaymakamlığı (2004). *Tüm Yönleriyle Seferihisar 2004*. İzmir, 2004.
- https://sonerdegerliurkmezortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/urkmez-tarihi_4504662.html

2. BÖLÜM

ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hayrettin TUNCAY

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı

hayrettintuncay@isparta.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7165-5360>

GİRİŞ

1990'lı yıllarda, teknoloji, sanayi, eğitim ve sanat gibi daha birçok alanda küreselleşme ile beraber hayatın her alanında köklü değişimler meydana gelmiştir, bu değişimlerin oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmesi müşterilerin de istek ve ihtiyaçlarının hızlıca değişmesine sebep olmuştur. Örgütler, müşterilerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla değişimi kabullenerek hareket etmek durumunda kalmıştır. İşletmelerin değişimlere uyum sağlama becerisi, rekabet üstünlüğü elde etmesi ve bu üstünlüğü sürdürebilmesi için kritik oldukça önemlidir. Bu ani değişikliklere uyum sağlama düşüncesi çeviklik kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çeviklik, günümüzde tüm örgütler için önemli bir tetikleyici ve aynı zamanda bir örgütün belirsiz ve çalkantılı pazarlarda varlığını sürdürme ve gelişme becerisi için oldukça önemli bir faktör haline gelmiştir (Dahmerdah ve Banihashemi, 2010: 178-179) eder.

Örgütler, belirsizlik durumunu azaltmaya çalıştıkları için örgüt dışı çevreye göre örgüt yapılarını biçimlendirmektedirler. Çünkü istikrarlı şekilde ilerleyen ortamlarda kuruluşlar, artan merkezi otoriteye bağlı olma ve resmi olmanın sağladığı verimliliklerden istifade edebilirler. Özellikle büyük örgütler karmaşık yapıya sahip olmakta olup; belirtilen örgüt hedeflerine ulaşmak için birlikte yönetilmesi ve planlanması gereken pek çok alana sahiptirler. Bundan dolayı

örgütler, belirsizlik ortamlarında daha fazla bilgi sahibi olabilmek adına çevreyle iletişime daha fazla çaba harcamaktadırlar (Karthikeyan, 2019: 666).

Örgütlerin küresel rekabet ve gittikçe karmaşık bir hal alan işletme çevresinde başarıyla varlıklarını sürdürebilmesi çevik bir örgütsel yapıya sahip olmalarına bağlıdır. Çevik örgütler; gelişen pazar koşullarında hızlı düşünme becerisi ile belirsiz çevre ortamında sorunların üstesinden gelebilen ve varlığını sürdüren örgütlerdir. Örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaları ve bunun sonucunda başarıya ulaşmaları çevik bir yapıya sahip olmaları ile mümkündür. (Yıldırım, 2022: 67)

1.ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAVRAMININ TANIMI

TDK'da (2021) çevik; “kolaylık ve çabuklukla davranan, tetik, atik”, çeviklik “atik olma, çevikçe davranış” anlamına gelmektedir. Çeviklik, hız ve esneklik olmak üzere iki ana boyutta ele incelenebilir. Hız, değişime veya zorluklara cevap verme zamanlamasını ifade ederken, esneklik ise, değişen ihtiyaçlara ve durumlara uyum sağlayabilme kapasitesini ifade eder. Bu iki özellik, çevikliğin temelini oluşturmakta olup çeviklik, bu iki etkenin etkileşimiyle ortaya çıkan dinamik bir beceri olarak kabul edilmektedir. (Tallon, 2007: 152). Örgütsel çeviklik ise bir örgütün değişime ivedi şekilde karşılık verme ve adapte olma becerisidir. Çeviklik terimi ilk defa 1991 yılında Lehigh Üniversitesi Iacocca Araştırma Enstitüsü'nde görevli bir grup araştırmacı tarafından hazırlanan “Yirmi Birinci Yüzyılda İmalat İşletmesi Stratejisi: Endüstriyel Uzmanların Bakış Açıları” başlıklı bir raporda geçmektedir (Nagel ve Dove, 1991). Sonrasında ise 1993 yılında Peter Drucker modern örgütlerin esnekliğini ve yanıt verebilirliğini artırmanın önemini vurgulamak için çevik örgüt terimini ilk defa iş dünyasına tanıtmıştır. Drucker, söz konusu çalışmasında üç ana hususa vurgu yapmıştır:

- Üretimde değişim için lokomotif unsur haline gelen yeni bir rekabet ortamı oluşmaktadır.
- Rekabet üstünlüğü sağlamak için yüksek kaliteli, müşteri taleplerine karşılık veren özelleştirilmiş ürünler geliştirilmelidir.
- Bu lokomotif güçlere cevap vermek ve gereken çevikliği elde etmek için esnek üretim teknolojilerini bilgili, motive olmuş ve donandırılmış işgücü ile destekleme ihtiyacı vardır. (Tan, 1998).

Örgütsel çeviklik, çevresel değişimi algılama ve öngörülemeyen değişimlere hızlı cevap verme kabiliyeti ile kaynakları, iş süreçlerini, bilgi ve becerileri esnek bir şekilde toplama becerisini içeren kapsamlı ve çok detaylı bir terimdir (Yang ve Liu, 2012).

Swafford vd. (2006, s.170), örgütlerin kaynaklarını piyasa koşullarında meydana gelen ani değişimlere ivedilikle tepki vermek için kullanma ve bu değişkenlerle esnek bir şekilde başa edebilme yeteneğine örgütsel çeviklik olarak tanımlamışlardır.

Örgütsel çeviklik, sürekli olarak strateji belirleme, çalışanları zorlu projeler üzerinde etkin kararlar alma yönünde güçlendirme, belirsizliğe hızlı ve esnek cevap verme ile ani değişimleri dönüşüm fırsatı olarak görebilme yeteneğidir (Moreno, 2017:1).

Sadece olası yeniliklere entegrasyonla bağlı olmayan çeviklik, aynı zamanda öngörülemeyen ani oluşan kısa vadeli sektörel fırsatları da değerlendirebilmek amacıyla işletme sisteminin, teknoloji ve işgücü koordinasyonunun sağlanması becerisi şeklinde ele alınabilmektedir. Özetle bir alandan farklı bir alana geçiş olarak görülmeyle, tümüyle farklılığı ve iş birliğini yansıtmaktadır (Arslan, 2007:60).

Örgütsel çeviklik, yakın tarihte hem akademisyenler hem de uygulamacıları tarafından ilgi odağı bir konu haline gelmiştir. Örgütsel çeviklik, çalışanlara mesleki bilgi, üstün yetenek, yeniden yapılanma ve örgütsel süreçler geliştirerek, yeni teknolojiyi kullanarak örgütsel hayatta oldukça etkin bir göreve sahiptir. (Sherehiy, 2008).

Örgütsel çeviklik, modern bir örgütün, örgütü felç edebilecek önemli değişiklikleri önceden sezinlemesine, anlamlandırmasına ya da bu değişikliklere tepki vermesine ve değişikliklerden en iyi düzeyde yararlanmasına olanak sağlayan beceriler olarak tanımlanabilir. Böylelikle örgüt içerisindeki çalışma ortamında yükseliş ve sürdürülebilirlik avantajı sağlamakta ve örgüt verimliliği açısından daha yüksek verim sağlamaktadır (Salimi ve Andalib, 2015, s.48).

İşletmelerde çeviklik, ivedilikle değişiklik gösteren piyasa koşullarına ve müşterilerin ihtiyaçlarına karşılık verebilme becerisini ifade eder. Özellikle içinde bulunduğumuz çağda sürekli değişmekte olan ve belirsizliklerle dolu bir çalışma hayatında bu oldukça önemlidir. Çevik bir işletme, değişen koşullara hızla adapte olabilir, karşılaştığı zorluklara hızlı yanıt verebilir ve fırsatları kazanca dönüştürebilir. Örgütsel anlamda çeviklik, değişen çalışma

ortamında üstünlük sağlama amacıyla bilgi teknolojisi, çalışanlar ve süreçlerin birleştirilmesini gerektirir. Bu birleşme, işletmenin daha esnek yapıda, uyumlu ve inovatif olmasına imkan sağlar. Böylelikle işletme, değişen pazar şartlarına hızla yanıt verebilir ve imkanları en iyi düzeyde kullanabilir (Razmi ve Ghasemi, 2015: 103) .

Özetle, örgütlerin ani değişikliklerle baş edebilme, çalışma ortamındaki tehditlere karşı varlığın sürdürebilme ve değişiklikleri fırsata çevirebilme becerisi çeviklik olarak ifade edilebilir (Sharifi ve Zhang, 1999: 9).

2. ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİĞİN ÖZELLİKLERİ

Çeviklik konusunu işleyen araştırmacıların büyük çoğunluğu çeviklik özelliklerini çalışmanın kapsamına göre sıralamıştır. Bu çalışmalarda çevik örgütlerin en temel iki özelliği öne çıkmaktadır. Bu özellikler hızlılık ve esnekliktir. Hızlılık, işi tamamlama zamanının kısa olmasını, esneklik ise değişime uyum sağlama ve hızlı bir şekilde özümseme olarak ifade edilmektedir. Bir bütün olarak incelendiğinde örgütsel çeviklik, bireyin süratli bir şekilde çevresel faktörleri önemseyerek tehditleri kazanca çevirerek etkin bir şekilde işini yapmasıdır (Sekman ve Utku, 2009).

Gittikçe artan rekabet ortamında, işletmeler genel beceriler üzerine yoğunlaştığında, iç bilgi kaynakları yeterli olmamakta olup, farklı dış kaynakların erişilebilirliğini ve etkili kullanımını sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Tablo 1’de geleneksel işletmeler ve çevik işletmelerin, iletişim ve enformasyon altyapısı açısından özellikleri ve aradaki farklılıklar belirtilmiştir (Forsyth, 1997).

Tablo 1. Geleneksel İşletmeler ve Çevik İşletmeler Arasındaki Temel Farklılıklar

Geleneksel İşletmeler	Çevik İşletmeler
Ortak coğrafi yerleşim	Coğrafi ayırım
Yalnız çalışma	İşbirlikçi çalışma
Sıralı bilgi akışı	Paralel bilgi akışı
Zaman tartışılabilir	Zaman kritiktir
Teknolojinin standardizasyonu	Fırsatçı teknoloji kullanımı
Ortam nispeten durgun	Hızla değişen bir ortam
Örgüt yapısıyla ilişkili bilgi akışı	Proje yapısıyla ilişkili bilgi akışı
Geleneksel medyanın kapsamlı kullanımı	Sosyal medyanın kapsamlı kullanımı
Sabit, bilinen, dâhili bilgi kaynakları	Çeşitli ve bilinmeyen dış bilgi kaynakları
Birçok dolaylı iletişim hattı	Çoğunlukla doğrudan iletişim hattı

Çevik örgütlerin geleneksel yapıdaki örgütlere göre bir takım farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar;

- Yenilik kültürleri,
- Yönlendirme becerileri,
- Belirsizliğe karşı toleranslı olmaları,
- Değişim yönetimleri,
- Vizyonlu olmaları,
- Pazar analizi,
- Örgütsel iletişim kabiliyetleri,
- Operasyonel yönetimleri,
- Yapısal alışkanlıkları,
- Öğrenen organizasyon yapılarıdır (Harraf ve Tate,2014:4).

Sherehiy vd. (2007) araştırmalarında örgütsel çevikliğin örgütsel özelliklerini Tablo 2’de yer aldığı şekilde; beş başlıkta açıklamıştır:

Tablo 2. Çevik Örgütlerin Örgütsel Özellikleri

Yetki	• Dağıtılmış bilgi ve kontrol • Daha az güç farkı (daha az unvan, derece, statü vb. • Otorite ve kontrole daha az bağlılık • Projelere ve takımlara bağlılık ve sadakat • Projeye göre yetkilendirme • Projenin değişmesiyle yetkinin değişmesi
Kurallar ve Prosedürler	• Daha az kural ve prosedür • Düşük düzeyde resmi düzenlemeler • Değişken rol tanımları • Gayriresmî organizasyon
Koordinasyon	• Gayriresmî ve kişisel organizasyon • Karar vermede yetkilendirme • Amaca ulaşmaya yönelik davranışlar • İletişim ağı
Yapı	• Düz, yatay, matris, ağ veya sanal organizasyon yapısı • Takım Çalışması ve çapraz fonksiyonel bağlantılar • Fonksiyonlar ve birimler arasındaki sınırların esnek olması
İnsan Kaynakları Uygulamaları	• Çalışanların yetkilendirilmesi • Çalışanların kararlara katılımı • İş rotasyonu • İş zenginleştirme • Karar vermede özerklik • Bilgi ve tecrübeye erişim • Ekibin çalışması • Çok fonksiyonlu ekipler • Çoklu beceri eğitimleri • İş gücünün geliştirilmesi ve çalışanların eğitilmesi • Farklılaştırma ve çeşitlilik geliştirme

3. ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİĞİN BOYUTLARI

Örgütsel çevikliğin boyutlarına ilişkin birçok kuram vardır. Örgütsel çevikliğin boyutları; algılama çevikliği, karar alma çevikliği ve uygulama çevikliğidir. (Park, 2011):

- Algılama çevikliği: Örgütsel tarama, izleme becerisi ve çevresel değişim olaylarını eş zamanlı fark etme.
- Karar alma çevikliği: Bir takım sıradışı olayların işle ilgili sonuçlarını geç kalmadan analiz etmek, olayların analiz edilmesine bağlı olarak fırsatları ve tehditleri tespit etmek ve kaynakların yeniden ne şekilde yapılandırılacağına yönelik faaliyet planları hazırlamak için çeşitli kaynaklardan ilgili verileri sağlama, düzenleme ve değerlendirme yeteneği ve yeni rekabetçi süreçler hazırlama.
- Uygulama çevikliği: Kaynakları etkin bir biçimde yeniden oluşturma, süreçleri güncelleme, tedarik değişikliği ilişkilerini reel planlara dayalı olarak yeniden organize etme ve yeni mamul/ hizmetleri zamanında arz etme becerisidir.

Ashton (2015:1) örgütsel çevikliği, altı boyut olarak sınıflandırmıştır;

- Liderlik ve Yönetim: Liderlik tarzı ve strateji ile uyumun yanı sıra karar verme aşamasındaki güç ve hız, net anlaşılır ve güvenli bir iletişim bu boyutu oluşturur.
- İnovasyon: İnovasyon, örgütün kazanca dönüşebilecek yeni fikirler üretmesi ile iç ve dış ağları kullanma seviyesini ifade eder.
- Strateji: Hedeflerin hangi ölçüde iletildiği ve hangi yönde geliştirildiğidir.
- Kültür: Çalışanların benimsediği ortak değerler ve fikirler örgütün çeviklik seviyesine doğrudan etki eder.
- Öğrenme ve Değişim: Örgütün paylaştığı vizyonun ölçüsü, çalışanları değişim oluşturma yönünde istekli olmaya teşvik eder.

Sharifi ve Zhang'ın (1999: 19) çalışmalarında ele aldıkları örgütsel çeviklik boyutları dört adettir:

- Cevap Verebilirlik
- Yetkinlik
- Esneklik
- Hız

1.1. Cevap Verebilirlik Boyutu

Cevap verebilirlik boyutunu; değişiklikleri belirleme ve bu değişikliklere hızlı bir şekilde yanıt verme olarak tanımlayan Sharifi ve Zhang (1999) organizasyonların cevap verme yeteneğinin şu öğelerden meydana geldiğini ifade etmektedirler:

- Değişikliklere karşı tetikte olma, algılama,
- Değişikliklere anında tepki verme,
- Değişiklikleri fırsata çevirebilme (Sharifi ve Zhang, 1999).

Goldman vd. (1995) örgütlerin müşteri ihtiyaçlarını anlamasının ve bu ihtiyaçlara uygun ürün ve hizmetleri hızla geliştirme kapasitesinin, çevikliğin en önemli özelliklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu durum, özellikle değişen tüketici beklentilerine ve kısa ürün yaşam döngülerine hızlı cevap verebilmek için oldukça önemlidir.

Teece vd. (1997) çalışmalarında, örgütlerin hızla değişen çevrelerde rekabet avantajı sağlamaları ve bu avantajı sürdürebilmeleri için, kaynaklarını yeniden yapılandırma ve yenilik yapma kapasitelerinin önemini vurgularlar. Cevap verebilirliğin yalnızca mevcut faaliyetlere ve müşteri taleplerine hızlı yanıt vermekle kalmayıp, aynı zamanda gelecekteki bazı fırsatları öngörme ve bu fırsatlara proaktif bir şekilde uyum sağlama becerisiyle de ilişkili olduğunu belirtirler.

Müşterilerin istek ve talepleri belli sebeplerle farklılık gösterebilmektedir. İşletmelerin rekabet üstünlüğü elde edebilmesi için bu değişimlere eş zamanlı olarak tepki vermesi gerekmektedir. İşletmenin rekabet üstünlüğünü devam ettirebilmesi için çevik olması ve nihayetinde cevap verme becerisini etkin kullanması gerekmektedir (Akkaya vd., 2019).

3.1. Yetkinlik Boyutu

Yetkinlik boyutu, bir organizasyonun sahip olduğu ve gelecekteki iş

gereksinimlerini karşılamak üzere edinmesi gerekli bilgi, beceri ve uzmanlık birikimine odaklanmaktadır. Bu boyut, örgütün karmaşık durumları analiz edebilme ve bunlara etkili çözümler bulabilme becerisiyle doğrudan ilişkilidir (Sharifi ve Zhang, 1999: 17). Örgütlerin yetkinlik yeteneğini oluşturan unsurlar şu şekildedir:

- Stratejik vizyon,
- Uygun teknoloji ve yeterli teknolojik beceri,
- Ürün ve hizmetlerin kalitesi,
- Maliyet etkinliği,
- Yeni mamullerin piyasaya arz oranının yüksekliği,
- Değişim yönetimi,
- Operasyonlarda etkinlik ve verimlilik,
- Kurum içi ve kurum dışı iş birliği,
- İlgili, yetkin ve bilgi ile donatılmış çalışanlar (Sharifi ve Zhang, 1999).

Örgütlerin yetkinliklerini geliştirmede, çalışanların kişisel ve mesleki gelişimine yatırım yapılmasının önemi vurgulanmaktadır. Çalışanların sürekli eğitimi ve kariyer gelişim programlarının, bireysel ve örgütsel performans üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir. (Noe vd., 2006)

3.2. Esneklik Boyutu

Bir örgütün iç ve dış ortamdaki değişimlere tepki olarak yapılarını ve iş süreçlerini uyarlama kapasitesi örgütsel esneklik olarak ifade edilmektedir. Aşağıda yer alan nedenlerden dolayı esneklik boyutuna olan ilgi artmıştır.

- Küreselleşmesinin sonucu olarak öngörememe ve değişime karşı daha fazla örgütsel kapasite ihtiyacı;
- Kitle pazarlarının doygunluğu,
- Alışılmış ürünlerden ziyade kişiselleştirilmiş mamullere daha çok talep olmasıdır. (Reed ve Blunsdon, 1998).

Zhang vd. (2023: 1-3) çalışmalarında, dijital teknolojilerin işletme esnekliğini hangi ölçüde artırdığını araştırır. Dijital araçlar ve platformlar, işletmelerin faaliyetlerini daha esnek hale getirerek, müşteri ihtiyaçlarına hızla

uyum sağlamalarına ve pazar fırsatlarını yakalamalarını sağlar.

Messenger (2018: 15) esnek çalışma uygulamalarının, çalışanların iş hayatı ve özel hayat dengesinde iyileştirme sağladığını ve böylelikle işletme performansının arttığını ileri sürmektedir. Teknolojik yenilikler, özellikle yapay zekâ ve bilgi yönetim sistemlerinin kullanımı, iş süreçlerinin esnekliğini önemli derecede artırabilir.

3.3. Hız Boyutu

Hız, işi mümkün olan en kısa zamanda bitirme becerisidir; piyasaya yeni hizmet ve ürünler arz etme hızı; hızlı ve tam zamanında teslimat ve diğer operasyonları faaliyetleri mümkün olan en kısa zamanda yürütmeyi hedefler (Sharifi ve Zhang, 1999, s.7).

Sherehiy vd. (2007) çalışmalarında hız boyutunu; hızlı kavrama becerisi, mümkün oldukça hızlı değişim gösterebilme, hizmet sağlama ve mal temini konusundaki çabukluk olarak incelemenin yanı sıra işletmelerin çeşitli mal ve hizmetlerle sektöre hızlı biçimde optimum ürünleri kazandırma ve bütünleşmiş evresini artırma ihtiyacı bulunduğunu öne sürmektedir.

Christopher (2000, s.37), çeviklik ve hız terimleri arasında nüans olduğunu, hızın müşteri ihtiyaçlarını en kısa süre içinde karşılamayı hedeflediğini ve tedarik zinciri çevikliğinin talepte farklılık veya hacim boyutunda bir değişiklik oluştuğunda hızlı bir şekilde cevap vermek anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Hız faktörü, dinamik bir ortamda varlık gösteren örgütler için temel bir özelliktir. Hız ile zaman arasında bağlantı vardır ve zaman kavramının iki boyuttan oluşur. Birincisi, tehditleri veya fırsatları tespit edip yanıt vermede zaman etkili bir faktördür. İkincisi, elde edilen üstünlüklerin rakipler tarafından taklit edilmesinden önce örgütün rekabet üstünlüğünü koruduğu zamanı ifade etmektedir. (Trinh-Phuong vd., 2012)

4. ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK VE TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ

Global pazarda hem fiziki hem de dijital metaların çeşitliliği artmaktadır, bu da rekabetin artmasına ve satış politikalarının daha seçici ilerlemesine sebep olmaktadır. Şirketlerin global pazarlarda başarılı olabilmesi zamanı ve kaynaklarını iyi bir şekilde sarf etmesine, gerçek zamanlı ve çevrimiçi olarak

çalışabilmesine bağlıdır. Her şirketin kendine özgü nitelikleri ve örgüt kültürü olduğu için, bu durum yöneticiler için ciddi düzeyde sorumluluk almayı ve yüksek yönetsel beceriye sahip olmayı gerektirmektedir. Gerçek zamanlı çalışan örgütler, bilgi yapıları ve yönetim modelini yeniden tasarlamak zorunda olup, bu durum iş modelleri oluşturmada büyük zorluklara sebep olur. Bu zorlukların üstesinden gelmek için online iş düzenini destekleyen başka teknolojilere de gereksinim vardır (Oliveira vd., 2012: 141-142).

Çevik yaklaşımlar, teknolojinin hızla değişen yapısına uyum sağlayarak, iş ve tüketici ihtiyaçlarına hızla cevap verir. Özellikle tüketici odaklı endüstriler, örneğin dijital müzik platformları, ürün ve hizmet sunumunda çeviklik elde etmek için popüler bir araç haline gelmiştir. Dijital müzik platformlarında, kullanıcının sürekli değişen isteklerini ivedi olarak karşılayabilmek gerekmektedir. Çeviklik, işletmelere rekabet yönünden avantaj sağlar ve bunun sonucunda tüketici memnuniyetini artırır. İşletmenin ürün ve hizmetlerindeki bakış açısını çevik geliştirme yöntemleriyle birleştirmesinin büyük faydası vardır (Bouwman vd., 2018: 152).

5. ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİĞİN FAYDALARI VE DEZAVANTAJLARI

Örgütsel çevikliğin temel faydaları olarak piyasaya cevap verebilme ve uyum sağlayabilme süresinin iyileştirilmesi, yenilikçiliğin teşvik edilmesi, risk yönetimi ve esneklik yer almaktadır.

Piyasaya Yanıt Verme Süresinin İyileştirilmesi: Örgütsel çeviklik, işletmelere rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır ve bunun en önemli sonuçlarından biri olarak piyasaya yanıt süresi iyileşmektedir. Çevik şirketler, değişen müşteri ihtiyaçlarına ve piyasa koşullarına hızla uyum sağlayabilmektedir (Rigby vd., 2016).

Yenilikçiliğin Teşvik Edilmesi: Örgütsel çeviklik yenilikçiliği teşvik ederek iş süreçlerinde ve ürün geliştirme çalışmalarında daimi iyileştirmeler sağlar. Bu durum, sadece yeni ürünlerin pazara sürülmesini hızlandırmakla kalmaz, aynı zamanda çalışanları yaratıcı düşünceleri ve proaktif olmaları yönünde motive eder (Ravichandran, 2018: 2324).

Risk Yönetimi ve Esneklik: Çevik örgütler riskleri proaktif olarak analiz edip yönetebilirler ve böylece olası sorunların çözümüne yönelik daha etkili

yöntemler geliştirebilirler. Çevik organizasyonlar, planlama ve uygulama süreçlerinde esneklik göstererek, risklerin etkisini azaltabilir ve daha dirençli olabilirler (Mrugalska ve Ahmed, 2021: 1-3).

Çevikliğin faydalarını vurgulamak için, farklı sektörlerden örnekleri incelemek faydalı olacaktır. Örneğin; mobil telefonların piyasaya ilk çıktığı yıllarda piyasaya hakim olan Ericsson, Nokia ve Motorola gibi firmalar akıllı telefon teknolojisine uyum sağlayamadığı için piyasadan silinmiştir. Aynı yıllarda Aselsan'ın ürettiği Aselsan 1919 modeli dönemin diğer cihazlarına göre oldukça üstün özelliklere sahipti, cihaz dinlemeye karşı güvenli olup aynı zamanda titreşim özelliğine sahipti. Maalesef aynı dönem bir operatör firma tarafından hat satın alan müşterilerine farklı bir markanın cihazını ücretsiz olarak vermesi sebebiyle piyasada tutunamamıştır.

Bazı fotoğraf makinesi firmaları dijital kamera ve fotoğraf makinelerine geçişte çevik davranmasına rağmen, takip eden günlerde dijital lenslerin cep telefonlarına entegre edilmesi sonucu popüleritesini kaybetmiştir.

Örgütsel çevikliğin örgüt için faydaları olduğu gibi bazı olumsuz yönleri de vardır. Örgütsel çevikliğin olumsuz yönleri şunlardır:

Değişime Karşı Direnç: Kültürel değişime karşı direnç, örgütsel çevikliğin uygulanması sırasında yaşanan dezavantajlardan biridir ve bu dezavantaj işletmelerin çevikliğe geçiş süreçlerinde sıklıkla meydana gelen bir engeldir. Bu direnç, örgütteki çalışanların alışkanlıklarından, endişelerinden ve çevik yaklaşımlara dair yanlış anlaşılmalardan kaynaklanabilir (Kotter, 2007). Direnç, özellikle köklü ve geleneksel iş yapış kültürüne sahip organizasyonlarda yaygın görülmektedir. Bu direnci kırmak için, liderlerin açık iletişim ve çalışan katılımını artırıcı eğitim programları ile süreci yönetmeleri önerilmektedir. Bu yaklaşım, çalışanları değişimin bir parçası haline getirirerek korkularını azaltabilir (Armenakis ve Harris, 2009: 129).

Yönetimdeki Zorluklar: Örgütsel çeviklik, örgütsel yönetim yaklaşımlarını kökten değiştirebilir, bu durum bazı dezavantajları beraberinde getirebilir. Çevik organizasyonların karar verme süreçlerinin merkezi olmaması, geleneksel yönetim yapıları içinde kontrol kaybı algısına neden olabilir (Denning, 2016: 4-6).

Çevikliğin yönetim üzerindeki etkileri, yöneticilerin liderlik tarzlarında da değişim gerektirebilir. Geleneksel liderlik modeli yerine, hizmetkâr liderlik, stratejik liderlik, çevik liderlik gibi yaklaşımların benimsenmesi gerekebilir. Bu

dönüşüm süreci, liderlerin eğitim ve gelişim programlarına yatırım yapmayı ve mevcut liderlik yeteneklerini yeniden değerlendirmeyi gerektirir (Theobald vd., 2020).

Kaynakların Yeniden Dağıtımı: Çeviklik, kaynakların yeniden dağıtımını ve sürekli eğitim ihtiyacını gerektirir, bu durum işletme maliyetlerini ve çalışanların iş yükünü artırabilir. Kaynakların yeniden dağıtılması, örgütler için ekstra maliyetlere neden olabilir. Yeni becerilerin geliştirilmesi, eğitim programlarının uygulanması ve altyapıda yapılması gereken bir takım değişiklikler gibi fa

aliyetler ek kaynağa ihtiyaç duyulmasına sebep olabilir (Gunasekaran, 1998)

SONUÇ

Literatüründen elde edilen bulgular, bir örgütün çerçevesindeki çeşitli unsurların örgütsel çevikliği direkt olarak etkileyebileceğini göstermiştir. Bir işletmenin stratejisi, yapısı, yetenekleri, çalışanları ve liderlik özelliklerinin tümü çevikliği etkilemede rol oynar. Artan çeviklik ile iş performansı arasındaki bağlantı da literatürde iyi bir şekilde gösterilmiştir ve günümüzün dinamik iş ortamında kurumsal çevikliğin önemi vurgulanmaktadır. Firmalar, kurumsal çevikliği güçlendirerek öngörülemeyen değişikliklere daha hızlı ve daha uygun şekilde tepki verir.

Çevik bir organizasyon olmak ve bunu sürdürmek kolay değildir. Bu belki de sonu olmayan bir yolculuktur. Şirketlerin, giderek daha rekabetçi hale gelen küresel pazarlardaki değişimlere yanıt verme becerisini giderek daha fazla geliştirmeleri gerekmektedir. Sınırlı kaynaklara sahip küçük ve orta ölçekli şirketler için bu gerçeklik, güncel kalmayı zorlu bir mücadele haline getirmekte ama aynı zamanda fırsat pencereleri de açmaktadır.

Gelecek yüzyılda büyük örgütler için zorluk, yenilikçi ve çevik başlangıçlarını yeniden canlandırmak ve yeni kurulan şirketlerin, büyüdükçe dinamik yeteneklerini geliştirmeyi sürdürmeleri olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, B., Kayalidere, U. A., Tabak, A., “Endüstriyel Alanda Üretim Yapan Firmaların Örgütsel Çevikliği ile Firma Yöneticilerinin Sahip Olduğu Dinamik Yetenekler Arasındaki İlişki: Manisa Organize Sanayi Bölgesinde (MOSB) Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir Araştırma,” *Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi*, 2019, 19-35.
- Armenakİs, A. A., Harris, S. G.: 2009, “Reflections: Our journey in Organizational Change Research Practice”, *Management*, 9(2), 127-142.
- Arslan O. (2007). 21. Yüzyıl Üretim Anlayışı: Çevik Üretim, *Verimlilik Dergisi*, Sayı:3, s.57-70.
- Bouwman, H., Heikkilä, J., Heikkilä, M., Leopold, C., & Haaker, T. (2018). Achieving Agility Using Business Model Stress Testing. *Electron Markets*, 28(2), 149–162. <https://doi.org/10.1007/s12525-016-0243-0>
- Christopher, M. (2000). The Agile Supply Chain: Competing in Volatile Markets. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 37-44.
- Dahmardeh, N. & Banihashemi, S. A. (2010). Organizational Agility and Agile Manufacturing. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, (27), 178-184.
- Denning, S.: 2016, “Understanding the three laws of Agile”, *Strategy & Leadership*, 44(6), 3-8.
- Forsyth, A., “Out’ in The Valley,” *International Journal of Urban and Regional Research*, 1997, 38-62.
- Goldman, S. L., Nagel, R. N., Preİss, K.: 1995, “Agile Competitors and Virtual Organizations”, *Manufacturing Review*, 8(1), 59-67.
- Gunasekaran, A.: 1998, “Agile Manufacturing: Enablers and An Implementation Framework”, *International Journal of Production Research*, 36(5), 1223-1247.
- Harraf, A., Wanasika, I., Tate, K., ve Talbott, K. (2015). Organizational Agility. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 31(2), 675-686.
- Karthikeyan, C. (2019). *Organisational Theory, India, IJMRA Publications*.
- Kotter, J. P.: 2007, *Leading Change: Why Transformation Efforts Fail*, In *Museum Management and Marketing* (pp. 20-29), Routledge.
- Messenger, J.: 2018, “Working Time And The Future of Work”, *ILO Future of Work Research Paper Series*, 6(8), 33-37

- Moreno, H. (2017). 5 Steps To Greater Agility In Your Organization, <https://www.forbes.com/sites/forbesinsights/2017/11/30/5-steps-to-greater-agility-in-your-organization/> adresinden 20.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Mrugalska, Ahmed, J.: 2021, "Organizational Agility in Industry 4.0: A Systematic Literature Review", *Sustainability*, 13(15), 8272.
- Nagel, R., & Dove, R. (1991). Twenty-First Century Manufacturing Enterprise Strategy an Industry Led Review. US: Iacocca Institute, Leigh University, 1(2),
- Oliveira, S. B. de, Balloni, A. J., Oliveira, F. N. B. de, & Toda, F. A. (2012). Information and Service-Oriented Architecture & Web Services: Enabling Integration and Organizational Agility. *Procedia* <https://doi.org/10.1016/j.protcy.2012.09.016>
- Park, Y. K. (2011). The Dynamics of Opportunity and Threat Management in Turbulent Environments: The Role of Information Technologies. ProQuest LLC.
- Ravichandran, T.: 2018, "Exploring The Relationships Between IT Competence, Innovation Capacity, and Organizational Agility", *The Journal of Strategic Information Systems*, 27(1), 22-42.
- Razmi, B., & Ghasemi, H. M. (2015). International Journal of Organizational Leadership Designing A Model of Organizational Agility: A Case Study of Ardabil Gas Company. In *International Journal of Organizational Leadership* (Vol. 4).
- Reed, K., Blunsdon, B., "Organizational Flexibility in Australia." *International Journal of Human Resource Management*, 1998, 457-477.
- Rigby, D. Sutherland, K., J., Takeuchi, H.: 2016, "The Secret History of Agile Innovation", *Harvard Business Review*, 4.
- Salimi. M; Andalib. B (2015), Relationship between Information Technology and Organizational Entrepreneurship and Organizational Agility in Esfahan Province General Directorate of Youth and Sport, *British Journal of Economics, Management & Trade*, 8(1), 48-54.
- Sekman, M. ve Utku A. (2009). *Çevik Şirketler: Kurumsal Ataleti Yenmek*. İstanbul: Alfa.
- Sharifi, H., Zhang, Z., "A Methodology for Achieving Agility in Manufacturing Organizations: An Introduction," *International Journal of Production Economics*, 1999, 7-22.
- Sherehiy, B., Karwowski, W. ve Layer, J. K. (2007). A Review Of Enterprise Agility: Concepts, Frameworks, And Attributes, *International Journal Of Industrial Ergonomics*, Sayı:37, Cilt:5, s.445-460.

- Sherehiy, B. (2008). Relationships Between Agility Strategy, Work Organization and Workforce Agility. Doctor Dissertation, University of Louisville.
- Swafford, P. M., Ghosh, S., & Murthy, N. (2006). The Antecedents of Supply Chain Agility of A Firm: Scale Development and Model Testing. *Journal of Operations Management*, 24(2), 170-188.
- Tallon, P. P.: 2007, "Corporate Agility and Information Technology Diffusion: an Empirical Assessment", *Journal of Information Technology*, 22(3), 152-169.
- Tan, B., "Agile Manufacturing And Management Of Variability," *International Transactions in Operational Research*, 1998, 375-388
- Teece, D. J., Pisano, G., Shuen, A.: 1997, "Dynamic Capabilities and Strategic Management", *Strategic Management Journal*, 18(7), 509-533.
- Theobald, S., Prenner, N., Krieg, A., Schneider, K.: 2020, "Agile Leadership and Agile Management on Organizational Level - A Systematic Literature Review", In: Morisio, M., Torchiano, M., Jedlitschka, A. (eds), *Product-Focused Software Process Improvement. PROFES 2020. Lecture Notes in Computer Science ()*, vol 12562. Springer, Cham.
- Yang, C., Liu, H. M. 2012 Boosting Firm Performance Via Enterprise Agility and Network Structure. *Management Decision*, 50(6), 1022-1044.
- Yıldırım, Y., 2022, Güncel Kavramlarla Örgütsel Davranış, Eğitim Yayınevi, 67-76.
- Zhang, F., Yang, B., Zhu, L.: 2023, "Digital Technology Usage, Strategic Flexibility, and Business Model Innovation in Traditional Manufacturing Firms: The Moderating Role of The Institutional Environment", *Technological Forecasting and Social Change*, 194, 122726.

3. BÖLÜM

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hayrettin TUNCAY

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı

hayrettintuncay@isparta.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7165-5360>

GİRİŞ

Çalışanlar değişimin ana kaynağı olarak kabul edilir, kritik önem taşıyan yaratıcılık, öğrenme ve yenilikçilik organizasyonların başarısını etkileyen faktörler. Ancak birçok çalışan örgüt içi meselelerle ilgili endişeleri sebebiyle fikirlerini dile getirmemeyi tercih etmektedir. Değişen dünyada işletmelerin düşüncelerini özgürce söyleyebilen iş görenlere ihtiyacı vardır. Ayrıca çalışanlar kendilerini ifade edebilecekleri organizasyonları seçmektedirler. Çünkü hem çalışanların hem de yöneticilerin yüksek sessizliğin hakim olduğu bir ortamda motivasyon ve yüksek performans sergilemeleri mümkün değildir.

Örgütsel sessizlik, örgütsel performansı kötüleştirebilecek veya iyileştirebilecek davranışsal bir seçimdir. Duygusal açıdan ifadesinin zor olması dışında sessizlik, onaylama, benimseme ya da hoşnut olmama ve muhalif olma anlamına gelebilir, dolayısıyla hem bireyler hem de kuruluşlar için bir baskı mekanizması haline gelebilir (Ghodratollah vd., 2012). 1980’lerde sessizlik ve ses, örgütsel adalet kavramı boyutunda incelenmiştir. Örgütsel ortamlarda adalet ve söz hakkı mekanizmaları ana odak noktasıydı. 1990’larda yönetim bilimciler adalet ve söz hakkı mekanizmalarına yoğunlaşmaya devam etmiş olup ve Morrison ve Milliken’in adından çok bahsedilen çalışmasının bir neticesi olarak

yönetim bilimciler yönetim uygulamaları ile organizasyonel yönetim arasındaki ilişkiye odaklanarak örgütsel sessizlikle ilgili farklı boyutları incelemiştir.

1. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK KAVRAMININ TANIMI

TDK Türkçe Sözlük'te sessizlik “ortalıkta gürültü olmama durumu, sükût” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Sessizlik birden fazla görevi yerine getirmektedir ve bunun yanı sıra birbiriyle bağlantılı beş ayrı tanımı yer almaktadır. Sessizlik; sessiz kalma eylemi, doğruları ifade etmekten imtina etme, herhangi bir ses veya gürültü olmaması, bilginin saklanması/bilginin ortaya konması, iletişim kurmama/ yazmama ve unutulma/bilinmezliktir (Pinder ve Harlos, 2001, s. 338).

İlk defa Hirschman 1970 yılında yaptığı çalışma ile örgütsel sessizlik kavramını açıklamaya çalışmış ve çalışan sessizliği kavramını ortaya koymuştur. Hirschman sessizlik kavramını aktif olmayan sadakat ile aynı anlamda kullanmıştır. Bir süre sonra diğer araştırmacılar tarafından sadakat ve bağlılık kavramları ile de aynı anlamda kullanılmıştır. Hirschman'ın çalışan sessizliği olarak temelini attığı bu kavram, 2000 yılında Morrison ve Milliken'in yaptığı çalışmayla literatürde “örgütsel sessizlik” olarak kalıcı yer edinmiştir. Morrison ve Milliken'in tanımına göre örgütsel sessizlik, çalışanların örgüt içindeki statülerine göre var olan sistemi iyileştirme amacıyla olumsuz davranışlar sergileme, mevcut bilgi ve deneyimleri gizleme, tecrübelerini ortama aktarmamadır (Yılmaz, G., 2018, s. 15).

Örgütsel sessizlik kavramı için, ilk akla gelen yorum sesliliğin tam karşıtı olmakla birlikte esasında sessizlik eylemlerinin tümü, sesliliğin karşıtı anlamı değildir. Örgütlerde bireyler, önemli bazı konularda özellikle bilerek ve isteyerek sessizliği tercih edebilir, örneğin örgüt içinde güvenlikle ilgili bir konuyu, başkalarından gizleyerek, örgütün korunmasını amaçlayarak da sessiz kalabilir (Özdemir ve Sarıoğlu Uğur, 2013).

Örgütsel sessizlik, örgüt içinde ortaya çıkan kalınan ciddi bir problem neticesinde çalışanların bu probleme karşıtı verdiği bir tepki ve ortak bir davranış biçimidir. Bunun yanı sıra örgütsel sessizlik, tehdit, geri durma, korku gibi savunma mekanizmalarını kapsayan faktörleri de içermektedir. Bu nedenle çalışan tüm bu olumsuz faktörlerden dolayı içinde bulunduğu örgüte herhangi bir katkıda bulunmak istemez ve sessiz kalmayı tercih eder (Yenihan ve Cerev,

2016, s. 89).

İş görenlerin örgütle ilgili ilgili bilgi ve deneyimlerini bilerek ve isteyerek gizlediklerini savunan Morrison ve Milliken'e karşı görüş olarak Chon, iş görenlerin sessiz kalmayı seçmelerinde örgütün ve örgütte yer alan çalışanların payının bulunduğu ve çalışanlarda problemlerin çözüleceğine olan inancın olmayışının etkili olduğunu savunmaktadır (Yağcı, 2020: 4)

Bowen ve Blackmon çalışmalarında örgütsel sessizlik kavramını, insanların örgütsel söyleme özgürce katkı sağlamamaları olarak tanımlamışlardır. Başka bir tanımlarında ise örgütsel sessizliği; bireylerin organizasyona özgü konularla ilgili değişim gerçekleştirme kudretine haiz bireylere, hakiki düşüncelerini paylaşmaktan kaçınmaları olarak ifade etmişlerdir (Bowen ve Blackmon, 2003).

Jensen'e göre sessizliğin aşağıda belirtilen beş adet ikili fonksiyonu vardır (Pinder ve Harlos, 2001: 362);

1. Çalışanları hem birleştirir hem de birbirinden uzaklaşmasına sebep olur,
2. Çalışanların ilişkilerini düzeltebileceği gibi zarar da verebilir,
3. Sessizlik gizlenmesine yol açarken aynı zamanda bilgi sağlayabilir,
4. Sessizlik çok derine dalmaya ya da hiç önemsememeye yol açabilir,
5. Sessizlik onaylamanın ya da reddetmenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Nakane'in yaptığı araştırmaya göre, Japon öğrencilerin genellikle saygınlığı ve itibarı korumak için sessiz kalmayı tercih ettikleri, Avusturyalı öğrencilerin ise, sessiz kalmayıp iletişimin gücünü daha fazla kullandıkları gözlenmiştir. Sessizlik bilinçli bir taktik olarak kullanılabilir gibi, aynı zamanda aşırı korku, mahcup olma endişesi ve panikleme ile bilinçsiz olarak da meydana gelebilir. Neticede Japon öğrenciler öğretim görevlilerini rahatsızlık vermekten çekindikleri için sessiz kalmayı tercih ederken, öğretim görevlileri onların bu tavrını negatif olarak yorumlamışlardır. Sessizliğin anlaşılması ve analiz edilmesinin zorluğu yönetim literatüründe de kabul görmektedir. (Nakane 2006: 2).

Edmondson ve Detert'in yaptığı araştırmaya göre bireylerin neyi söyleyip neyi gizleyeceğine ve neyi yapıp, neyi yapmayacağına yönelik karar almadan önce, ivedilikle riski değerlendirme eğiliminde olduğu görülmüştür. "Eğer bunu söylersem, sıkıntı yaşar mıyım, kırılır mıyım, utandırılır mıyım" diye kendi kendine sorarak gerçekleştireceği fiilin sonuçlarını ölçüp tartmaktadır.

Bireyler açık konuşmak suretiyle kazancının ve kaybının ne olacağına yönelik değerlendirmelerini, amirin/üstün davranışlarından ve geçmiş deneyimlerinden hareketle yaparlar. (Edmondson ve Detert, 2005)

2. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK TEORİLERİ

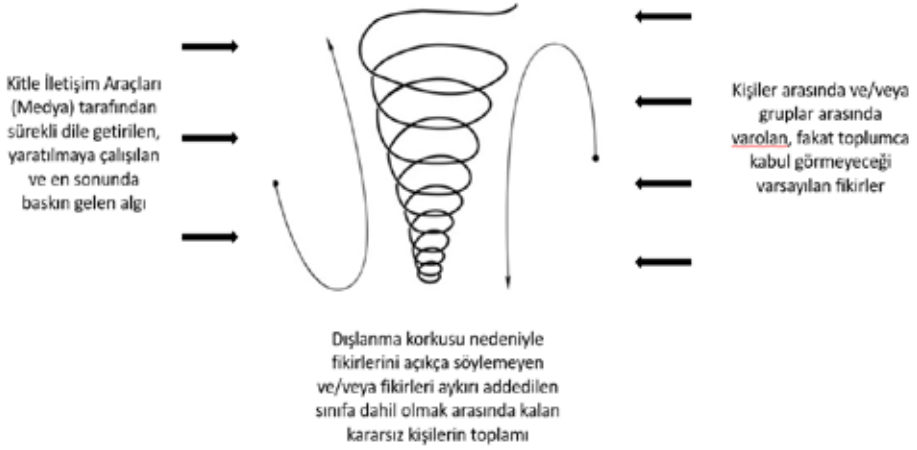
Örgüt çalışanlarının sessiz kalmayı tercih etmesini açıklayabilmek amacıyla bir takım teoriler öne sürülmüştür. Bunlar; fayda-maliyet analizi, sessizlik sarmalı, beklenti teorisi, kendini uyarılma ve mum etkisi teorileridir.

2.1 Fayda Maliyet Analizi

Edmondson ve Detert (2005)'e göre bireyler neyi söyleyip neyi söylemeyeceğine veya neyi yapması, neyi yapmamasına ilişkin karar vermeden önce ivedilikle fayda-maliyet analizi yapmaktadır. Bu analizi, yöneticilerinin davranışlarından ve geçmiş tecrübelerinden yola çıkarak yaparlar. Buna göre bireyler konuşarak elde edecekleri avantajları ve konuşmanın bedeli olarak uğrayacağı zararı hesaplayarak fayda-maliyet analizine göre davranırlar. Yani sessiz kalma veya konuşmaya yönelik kararlarını fayda-maliyet analizine dayanarak verirler. Sessiz kalmaması sonucu ödeyeceği doğrudan bedeller, enerji ve zaman kaybı olup, dolaylı bedeller ise, imaj zedelenmesi, itibardan düşme, fikrini onaylamayanların karşılık verme ihtimali, artan muhalif ilişkilerin meydana getireceği risk ve çatışmalar ile fikri dikkate alınmadığında hissedilen psikolojik rahatsızlıklardır. İş yerinde yükselememe ve işten kovulma da katlanılan sonuçlar arasındadır. (Çakıcı, 2007, s. 152-153).

2.1. Sessizlik Sarmalı

Sessizlik Sarmalı Teorisi Noelle-Neumann (1974)'ın toplumu inceleme amacıyla yaptığı kamuoyu araştırmalarından geliştirilmiştir. Bireyler, çoğunluğun fikirlerine zıt olan fikirleri nedeniyle dışlanmaktan korkmakta ve bu durum onları çoğunluğa uymaya zorlamaktadır. Bireyler, uyum sağlama ile ilgili üst düzey farkındalık oluşturmak için ferdi ve basın yoluyla toplumdaki hakim görüşü değerlendirmekte ve bu değerlendirmeler sonucunda düşüncelerini anlatma ya da kendilerine sansür koyma yönünde karar vermektedirler (Alkayış, 2015, s. 33).

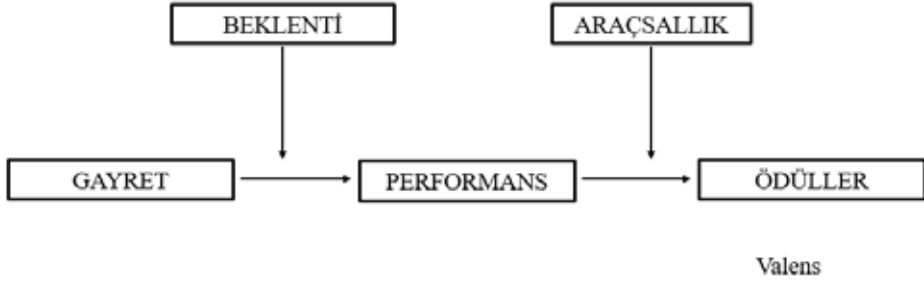

Şekil-1 Sessizlik Sarmalı Modeli

Şekil-1’den anlaşılacağı üzere, sessizlik sarmalı, çalışanların fikirlerini belirtmeleri halinde örgüt içerisinde dışlanacaklarını düşünmeleri ve bunun sonucunda bir sarmal şeklinde sessizlik durumunun oluşumudur. Çalıştığı örgütün ve mensubu bulunduğu grubun bir parçası olmak isteyen, fikirlerini dışa vurduğu zaman grubun uyumunun bozulacağından endişelenen ve bundan dolayı sessiz kalmayı yeğleyen çalışanların bu sarmalın içerisinde yer aldığı ifade edilmektedir. (Willnat, vd., 2002: 396).

2.2. Beklenti Teorisi

Vroom tarafından ortaya konulan Beklenti Teorisine göre bir davranışın oluşmasına neden olan etkenler, iş görenin şahsi özellikleri ve çevrenin etkisiyle belirlenir ve yönlendirilir. İş görenin psikolojisinde dünya görüşleri, deneyimleri, çalışacağı organizasyondan bir takım beklentileri bulunmaktadır. Bahsedilen tüm bu etkenler iş görenin örgüte ne şekilde katkı sağlayabileceğini belirler. (Eren, 2000:591-592)

Şekil-1 Beklenti Teorisi Modeli

Beklenti teorisinde üç ana unsur bulunmaktadır. Bunlar;

Beklenti: Çalışanların beklenti seviyelerinin becerileri ve olanakları ölçüsünde değişime maruz kaldığı, ayrıca çalışanların göstermiş oldukları çaba haricinde üst düzey başarı göstereceklerine dair umutları yoksa beklenti sıfır olarak kabul edilirken, başarılı olacaklarına inançları varsa beklenti bir olarak kabul edilmektedir (Lunenburg, 2011: 1-6).

Araçsallık: Kişinin, belirli bir çaba harcayarak verilen görevi tamamlamaz kendisine söz verilen mükafatı alacağına dair kanıdır. Araçsallık iki aşamadan oluşur ve birinci aşamadaki sonuçların ikinci aşamadaki sonuçlara eriştireceği hususunda bireyin sahip olduğu bireysel ihtimali ifade etmektedir (Erdem, 1998, s. 54).

Valens: iş görenlerin emekleri ve beklentileri neticesinde alacakları mükafatlara ya da mükafatlandırılmaya karşı duymuş oldukları arzu ve duygusal yönelişin tamamı valens diye adlandırılmaktadır. (Erkasap, 2020: 105). Ödüllere olan arzulama düzeyi ne kadar yüksekse valens değerinin de o kadar yüksek olacağı ve valens ile çaba arasındaki doğrusal eğilimi de göstereceği belirtilmektedir (Pinder, 2008: 25).

2.3. Kendini Uyarılama

Çağımızın sürekli değişen şartlarına uyum sağlamak ve davranışları değişen bu şartlara göre biçimlendirmek oldukça önem arz etmektedir. Bireylerin bazıları

bu değişime kolayca adapte olurken, bazıları ise bu esnekliği sağlayamamaktadır. Örgütlerde kendini uyarlama, çalışanların değişen şartlara göre davranışlarını düzenlemesi, uyumlaştırması, başkalarının tepki ve dönütlerine göre benlik sunumlarını denetleyip ayarlaması olarak ifade edilebilir (Acaray, 2014, s. 97).

Kendini Uyarlama Teorisine göre, bireyler davranışlarını ve eylemlerini değişen koşullara uydurabilmek için fikirlerini değiştirmektedirler. Değişen koşullara karşı kendini değiştirme yeteneği üstün olan bireyler, yaşadığı çevreye karşı daha iyi bir imaj sergileme arzusu ile davranışlarına kolaylıkla yön verebilen, eylemlerini bilinçli bir şekilde değiştirme becerisi olan bireylerdir. Bu bireylerin karşıtı özellikteki bireyler ise his ve fikirlerini her durumda dışa vurma davranışı sergilemektedirler (Tayfun ve Çatır, 2013: 120).

2.4. Mum Etkisi

MUM etkisi, çalışanların olumsuz haber vermeye ilgili rahatsız olması nedeniyle olumsuz bilgiyi aktarma hususundaki genel isteksizliğini ve çalışanların örgütteki problemlerle ilgili neden konuşamadıklarının olası bir açıklaması olarak tanımlanmıştır. Kötü haberleri aktarma konusundaki bu isteksizliğin, kişinin alıcılarla olan münasebetine zarar verme endişesi ve alıcıların yaşayacakları sıkıntıyı paylaşmamaktan kaynaklanan suçluluk gibi birçok faktörden kaynaklanabilmektedir. Örgütteki, konum ve yetki düzeyleri MUM etkisini artırır. Çalışanlar, olası sorunlar ya da yanlış davranışlarla ilgili korkularını iş arkadaşlarına ya da astlarına açıklamakta hiçbir sakınca görmezken, üstlerine aktarma konusunda rahatsız hissetmekte ve olumsuz sonuçları en az seviyeye düşürmek için bilgileri saklamakta ya da çarpıtmaktadır. Bu durum yalnızca sadece dikey iletişimle ilgili değildir. Üstler de performansı kötü olan çalışanlara geri bildirimde bulunmaktan imtina eder ya da bunu ötelere (Brinsfield, vd., 2009, s. 32-33).

3. ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİN NEDENLERİ

Çalışanların sessiz kalma davranışı önceleri örgüt politikalarına uyum sağlama şekline bilinmekteyken, içinde bulunduğumuz dönemde bu davranışın tepki gösterme ve geri durma olarak algılanması gereklidir. Rekabet ortamının

büyümesi sonucunda örgütlerin varlığını sürdürebilmeleri için çalışanlarla bilgi paylaşımı yapılması ve çalışanlar arasındaki ahengın sağlanması örgütler açısından önemli bir durum gelmiştir. Örgütler başarıya ulaşmak için çalışanlarıyla iyi ilişkiler geliştirmelerinin önemine hakim olsalar da isteyerek veya istemeksizin çalışanlarını sessiz kalmaya zorlayan politikalar uygulamaktadırlar (Bildik, 2009: 34).

Literatürde örgütsel sessizliğe neden olan unsurların, bireysel nedenler, örgütsel nedenler ve yönetsel nedenler olarak sınıflandırıldığı gözlemlenmektedir.

3.1. Bireysel Nedenler

İş görenlerin sessiz kalmayı tercih etmelerinin bireysel nedenleri olabileceği, iş görenlerin hislerinin, kendi kişisel yargılarının ve kimi tutumlarının, örgüte aidiyet duygusu hissetmelerine ve örgütü içselleştirmelerini engelleyeceği ifade edilmektedir (Ülker ve Kanten, 2009: 116).

3.1.1. Yöneticilere Güvenilmemesi

Yöneticisine yeterince güvenmeyen çalışanların, meydana gelen durumları üstlerine bildirmek yerine, sessiz kalmayı yeğledikleri görülmektedir (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 332).

1.1.2. Geçmiş Tecrübeler

Çalışanlar, örgüt hakkında konuşurken hangi konuyu konuşmak güvenli hangi konuyu konuşmak tehlikeli sonuçlara neden olur diye analizde bulunurlar. Çalışanlar bu tecrübeyi yalnızca deneme yanılma yoluyla edindikleri bilgiler ışığında değil, aynı zamanda mesai arkadaşlarıyla tartışarak ya da ortaya çıkan durumları gözlemleyerek kazanmaktadırlar (Milliken vd., 2003:1469).

1.1.3. İzolasyon Korkusu

İş görenlerin, sürekli sorun çıkarıcı ve kavga çıkarmaya meyilli kişiler olarak anılmaktan endişe etmeleri, ses çıkarmaktan kaçınmalarına sebep olabilmektedir. Bunun aksine iş görenlerin, korku ve endişelerini bir kenara atıp, örgütün lehine olan fikir ve görüşlerini rahatlıkla ifade edebilmelerinin, örgüt adına daha faydalı ve üretken bireyler olabilmeleri için hayati önemi olduğu ifade edilmektedir

(Gül ve Özcan, 2011: 121).

1.1.4. İlişkilerin Zedeleneceği Korkusu

İş görenler, mesai arkadaşlarıyla olası bir sorun yaşamamak ve mesai arkadaşlarını yeren kişi olarak anılmamak için ses çıkarmaktan kaçınırlar. İş görenler, mesai arkadaşlarına yönelik yapacakları eleştirilerin ilişkilerini zedelemekten başka bir işe yaramayacağını düşünmeleri sonucunda sessiz kalmayı yeğlerler(Algın, 2014:25).

1.1.5. Kişisel Özellikler

Örgütsel sessizliğe etkileyen kişisel özellikler üzerine çalışmalar yapan Pinder ve Harlos (2001), üç farklı kişisel özellik ortaya koymuşlardır. İlk kişilik özelliği olan kontrol odaklılık faktöründe çalışanların, meydana gelen durumlarda şahsının bir alakasının olduğu ya da olmadığını düşünmesi söz konusudur. Çalışanın kendine olan saygısının örgütsel sessizliğe etki eden ikinci kişilik özelliği olduğu ve bunun çalışanların örgüt içerisinde yaşanan olaylara karşı sergileyeceği tavırda etkili olabileceği ifade edilmektedir. İş görenleri sessiz kalmaya zorlayan üçüncü kişilik özelliğinin iletişim kuramama olduğu düşünülmekte ve bireylerin iletişim sonucu meydana gelebilecek kötü sonuçlardan kaçmak için iletişime girmekten imtina ettikleri ifade edilmektedir (Tunç, 2024, s. 62).

3.2. Örgütsel Nedenler

Organizasyonlarda, çalışanların sessiz kalmalarını etkileyen bir diğer neden de, örgütsel nedenlerdir. Örgütsel faktörlerin unsurları, örgütün ast*üst ilişkileri, karar alma mekanizmalarındaki yerindelik düzeyi, yönetim biçimi, örgüt içi kurallar ve normlar, çalışma ortamı ve örgüt kültürünün destekleyici olmamasıdır (Öksüz, 2022, s. 66).

3.3. Yönetsel Nedenler

Örgütteki destekleyici olmayan liderlik tarzı, çalışanların amirleriyle mesafeli ilişkileri örgütsel sessizliğin meydana gelmesine ve zamanla sessizliğin daha ileri boyutlara ulaşmasına sebep olurlar. Örgütsel sessizlik kavramı,

sadece üst kademesini bağlayan bir kavram olmayıp aynı zamanda örgüt için de oldukça önemlidir. Örgütün, sessizlik sarmalından sıyrılması için örgütteki tüm çalışanlar iletişim kurmada ısrarcı davranmalı ve örgütteki diğer çalışanları cesaretlendirici yönde hareket etmelidirler (Çakıcı, 2007).

4. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK TÜRLERİ

Pinder ve Harlos, çalışanların sessizlik davranışları sergilemelerinin altında farklı nedenler yatabileceğini ve bundan dolayı sessizlik davranışlarının farklı anlamlara içerebileceğini ifade etmiş olup iş gören sessizliğini pasif kalma / planlı ihmal ve razı olma/boyun eğme biçiminde ikiye ayırarak açıklamışlardır. Pinder ve Harlos'un bu araştırmalarından sonra, çalışan sessizliği konulu araştırmaların sayısı artmıştır. Dyne vd. Pinder ve Harlosun tanımlamasına bir tür daha ekleyerek sessizlik türlerini kabullenici, savunmacı ve korumacı sessizlik olarak üç başlıkta incelemiştirler(Kendiroğlu Özen, 2022:72).

4.1. Kabullenici Sessizlik

Kabullenici sessizlik, pasif sessizlikten daha etkili bir sessizlik hâlidir ve bu sessizliği sonlandırmak için daha fazla yardıma ve provokasyona ihtiyaç duyulur. Kabullenici sessizliğe sahip iş görenler; sessizliklerinin daha az farkındadırlar, motivasyon kapasiteleri daha düşüktür, değişmeye daha az hazır olup daha az isteklidirler. Kabullenici sessizlik içindeki çalışanlar, örgütün gelişme umudundan vazgeçmiş ve aynı zamanda gelişme, iyileşme olasılığı sağlayabilecek dış etkenlerin öneminden az ya da çok habersiz hale gelmişlerdir (Pinder ve Harlos, 2001, s. 349).

4.2. Savunmacı Sessizlik

Savunmacı sessizlik, işgörenlerin örgüt içindeki bir sorun, konu veya durum ile ilgili duygu ve düşüncelerini söylemeleri halinde maruz kalacakları tepkilerden korkmaları sonucu kendilerini koruma amacıyla fikir, bilgi ve düşüncelerini kendilerine saklaması olarak ifade edilebilir. Kendini koruma amacıyla sergilenen bu davranış, sorunların görmezden gelinmesine, kişisel hataların ve örgüt yararına olabilecek yeni fikirlerin gizlenmesine neden olabilmektedir (Yalçınsoy, 2017, s. 5).

4.3. Korumacı Sessizlik

İş görenlerin temel amacı buldukları örgüte zarar gelmesini önlemektir. Korumacı sessizlikte çalışan savunmacı sessizlikten farklı olarak kendi endişelerinden dolayı değil bağlı olduğu örgüte zarar gelmesini önleme amaçlı bir fedakarlık söz yapmaktadır. İş görenler örgüte ait gizli ve önemli bilgileri örgüte bağlı olmayan kişilerden gizleyerek örgütü korumaktadır (Rafferty ve Restubog, 2011:272).

SONUÇ

Örgütlerde, rekabet ortamında varlığını sürdürebilmek için etrafında gelişen sorunlar karşısında bilinçli ve hassas olan, paylaşımına açık, kendisinin ve örgütün ilkelerine sadık ve bu ilkeleri uygulayabilen iş görenlere gereksinim vardır. Bundan dolayı, örgütlerde bilgi paylaşımı yaparken cömert olan, yüksek özgüvene sahip ve çevrenin oluşturduğu tehditlere karşı etkin bir şekilde cevap verebilen işgörenlere gerek vardır. Anılan bu nedenlerden dolayı örgütsel sesin güçlendirilmesi ve örgütsel sessizliğin minimum seviyeye indirgenerek örgütsel güven ikliminin yaratılması gerekmektedir. (Arıbaş, 2020: 50).

Örgütlerce hiç arzulanan bir davranış olan örgütsel sessizliğin örgüt ikliminden mümkün oldukça uzak tutulması, uzak tutulamıyorsa olası zararlarının minimum seviyeye düşürülmesi için emek verilmesi gerekmektedir. Örgütün yönetim kadrosundakilerin ve iş görenlerin düzenli aralıklarla takip edilerek, örgütsel sessizliğin azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Örgütsel sessizlikle başa çıkabilmek için, çalışan memnuniyet düzeyini artırmak suretiyle, sürekli iyileşmeyi, öğrenmeyi ve paylaşmayı destekleyen bir örgüt kültürünün oluşturulması ile iletişim kanalları açık, güven iklimi sağlanmış, şeffaf yönetim süreçlerinin ortaya konulması önem taşımaktadır. Özellikle bu konu üzerinde çalışan uzmanların periyodik bir şekilde bilgilendirilmesi ve iş görenlerin duygu ve düşüncelerine önem verildiği algısı oluşturularak, güven ortamının sağlanması gerekmektedir (Kurnaz ve Karatepe, 2018: 58).

KAYNAKÇA

- Acaray, A. (2014). Örgüt Kültürü, Örgütsel Sessizlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Tez No. 368542) [Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Alkayış, L. (2015). Mobbing Ve Örgütsel Sessizliğin Çalışanların Motivasyonu Üzerine Etkisi (Tez No. 407040) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arbaş, AN. (2020). Öğrenilmiş Çaresizliğin, Örgütsel Sessizlik, Sosyal Kaytarma ve Psikolojik Güvenliğe Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Bildik, B. (2009). Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Bowen, Frances ve Kate Blackmon, "Spirals Of Silence: The Dynamic Effects Of Diversity On Organizational Voice", Journal Of Management Studies, Vol.40, No.6 September 2003., s.1394.
- Brinsfield, C.T., Edwards, M.S., & Greenber, J. (2009). Voice and Silence in Organizations: Historical Review and Current Conceptualizations. Voice and Silence in Organizations (s. 3-33).
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 147-155.
- Dyne, L. V., Ang, S., Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. Journal of Management Studies, 40(6), 1359-1392.
- Edmondson, A.C. ve Detert, J.R. (2005). "The Role of Speaking Up in Worklife Balancing", Work and Life Integration: Organizational, Cultural and Individual Perspectives kitabı içinde, Editor: Ellen Ernst Kossek, Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, Mahwah, NJ, USA.
- Erdem, A. R. (1998). Süreç Kuramlarının Eğitim Yönetimine Katkıları. PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, 4, 54.
- Eren, Erol, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Erkasap, A. (2020). Çalışanların Kişilik Özellikleri ile Örgütsel Demokrasi Algılarının Örgütsel Muhalefet Davranışları ve Örgütsel Sessizlikleri Üzerindeki Etkilerinin

- İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Doktora Tezi.
- Ghodratollah B., Reihaneh Z., Mojtaba N. A. (2012). Organizational Silence (Basic Concepts and Its Development Factors). *Ideal Type of Management*, 1(1), 47-58.
- Gül, H. Ve N. Özcan, (2011). “Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(2), s.107-135.
- Kendiroğlu Özen, P. (2022). Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik ve Sanal Kaytarma Üzerine Etkileri (Tez No. 719514) [Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıçlar, A. ve M. Harbalıoğlu, (2014). “Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Antalya’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s.328-346.
- Kurnaz, S. ve Karatepe, S. (2018). “Dönüştürücü Liderlik Tarzı ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi: Kamu Kurumları Açısından Bir Değerlendirme”. *Kamu Yönetimi Sempozyumu*, s.53-64.
- Lunenburg, F. C. (2011). “Expectancy Theory of Motivation: Motivating by Altering Expectations”. *International Journal Of Management, Business, And Administration*, 15(1), s.1-6.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W. ve Hewlin, P. F. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues That Employees Don’t Communicate Upward and Why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476.
- Nakane, I. (2006). “Silence and Politeness in Intercultural Communication in University Seminars”, *Journal of Pragmatics*.
- Öksüz, F. N. (2022). Öğrenen Organizasyonlarda Örgütsel Sessizlik (Tez No. 749573) [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, L., & Sarıoğlu Uğur, S. (2013). Çalışanların “Örgütsel Ses ve Sessizlik” Algılamalarının Demografik Nitelikler Açısından Değerlendirilmesi: Kamu ve Özel Sektörde Bir Araştırma. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 257-281.
- Pinder, C., & Harlos, K. (2001). Employee Silence: Quiescence And Acquiescence As Responses To Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Pinder, C. C. (2008). *Work Motivation in Organizational Behavior*. New York:

Psychology Press.

- Rafferty, A. E. ve Restubog, S. L. D. (2011), “The Influence of Abusive Supervisors on Followers”, *British Journal of Management*, 22 (2), 270-285.
- Tayfun, A. ve Çatır, O. (2013). “Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), s.114-134.
- Tunç, G. (2014). İş Tatmini ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma (Tez No. 860145) [Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ülker, F. ve P. Kanten, (2009). “Örgütlerde Sessizlik İklimi, İşgören Sessizliği ve Örgütsel Bağlılık İlişikisine Yönelik Bir Araştırma”. *Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(2), s.111-126
- Willnat, L., Lee, W. ve Detenber, B. H. (2002). “Individual-Level Predictors of Public Outspokenness: A Test of the Spiral of Silence Theory in Singapore”. *International Journal of Public Opinion Research*, 14(4), s.391-412.
- Yağcı, E. (2020). Toksik Liderliğin Yöneticiye Güven Aracılığı ile Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel Sessizlik ve Sonuçları. *The Journal of Social Science*, 1(1), 514. (PDF) Örgütsel Sessizlik ve Sonuçları (researchgate.net).
- Yenihan, B. ve Cerev, G. (2016). Örgütsel Sessizlik ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Kocaeli- Gölcük’te Görev Yapan Kadın Öğretmenlere Yönelik Bir İnceleme. *JED / GKD*, 10(2), 89.
- Yılmaz, G. (2018). Türk Güverte Zabıtlarında Örgütsel Sessizlik Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki (Tez No. 506700) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

4. BÖLÜM

PLATON'UN *ŞÖLEN* VE *PHAİDROS* DİYALOGLARINDA *EROSUN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ*

Doç. Dr. Barış MUTLU

*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü/
Van YYÜ Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü*

baris.mutlu@manas.edu.kg

<https://orcid.org/0000-0001-6807-6448>

GİRİŞ

Antik Yunan Felsefesinin en önemli konularından biri *eros* yani aşk/sevgi olmuştur. Orphik kozmogonya ve mitolojide *eros*, aşk tanrısının adı ve her şeyi bir araya toplayan, birleştiren kozmik bir güç, ilk hareket ettiricidir. Örneğin *eros* Empedokles'te dört farklı öğeyi yani toprak, hava, ateş ve suyu birbirlerine haksızlık yapmayacak bir şekilde araya getirirken; nefret ise bunları birbirinden uzaklaştırır. *Erosun* karşısında yer alan diğer bir önemli kavram da *Thanatos* yani ölüm olmuştur. Bu bakımdan *eros* bir yaşama arzusu, isteği, güdüsüdür. *Erosun* bu gücü felsefede de etkili olmuştur. Bilme isteği, arzusu, bilmeye dair delice bir tutku hep *erosla* ilişkilidir. Platon'un *Sempozyum/Şölen* ve *Phaidros* diyalogunda *eros* bu role sahiptir. *Eros* bir eksiklik, yoksunluk, ihtiyaç içeren bir duygu olarak güzele duyulan bir arzudur. Ayrıca bir *daimon* yani bir yarı-tanrı olarak tanrılar ve ölümlüler arasında bir aracıdır. En son olarak da *Eros*, bilgelik ve cehalet arasında durur ve kendi bilgi eksikliğini duyan birinin bilgiye arzu duymasına izin verir. Bu arzu ise bizleri adım adım tikel olandan uzaklaşarak güzel yasalara, göreneklere, bilgiye götürür. Böylece *eros* ile *philosophia* arasında sıkı bir bağ kurulur. Filozof özellikle görme duyusu sayesinde tikel

güzelliklerden adım adım ruhun güzelliğine yönelir. Böylece çoğumuz için *erosta* baskın olan bedensel, cinsel yön büyük bir dönüşümle ruha yönelir (Bkz. Peters, 2013). Dolayısıyla Platon için *eros* iyi bir yaşam sürmemizde etkili bir güçtür, yaşamın değerli, sahici, kalıcı yönlerine yönelmemizi sağlar. İşte bu çalışmamızda bilgelik sevgisi (*philosophia*) olarak aktardığımız felsefenin *eros* ile olan kökenlerini iyi anlayabilmemiz için iki diyalogu yani *Şölen* ve *Phaidros*'u ele alacağız. Böylece bilgelik sevgisindeki sevginin Platon için aslında bir tür *erossophia* olduğunu göreceğiz.

1. ŞÖLEN'DE EROS VE SOPHIA

Şölen diyalogunun ana konusu *eros*'tur. Platon diyalogda *erosun* ne olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. *Erosun* diyalogdaki tanımı "birinin iyiyi her zaman kendisi için istemesidir", "her zaman birine ait olan iyidir." (akt. Price, 2004, s. 1). Platon diyalog boyunca bu tanımı bizim için mümkün olduğunca temellendirecek bir şekilde geliştirir. Diyalogdaki karakterler sırasıyla *eros* üzerine konuşur. İlk sözü alan Phaidros'tur. Phaidros için *eros* insanın güzel yaşamasına yol açacak bir şekilde sevmek ve sevilmeştir. Ona göre akrabalar, zenginlik, şan-şeref gibi şeylerin yaşamı güzel kılması mümkün değildir. İnsanın çirkin şeylerden utanması ve güzel şeyler yapmak istemesi, devletlerin ve insanların hep istediği şey olmuştur. Yaşamlarımızda bu iki duygu hep önemli bir rol oynamıştır (Platon, 2018, 178d-e, s. 13). *Eros* sayesinde biri yiğitçe şeyler yapar, ölmekten korkmaz. Homeros'a göre, Tanrı sevenlere güç verecek şekilde, yiğitlere yürek üflemiştir (Platon, 2018, 179a-b, s. 13). Tanrılar ve insanlar için de *eros* ve erdem her şeyin üstünde yer almıştır (Platon, 2018, 179d-e, s. 14). Sevmenin özünde tanrılık vardır, seven biri tanrılara daha yakındır (Platon, 2018, 180-b, s. 15). Tüm bu nedenlerle Phaidros için "Sevgi [*eros*] tanrıların en eskisi, en saygı değer, en kudretlisidir ve insanlara hem hayatlarında, hem de ölümlerinde erdem ve saadet kazandırır." (Platon, 2018, 180b, s. 15).

Phaidros'tan sonra söz alan Pausanias içinse *eros* tek değildir, biri bedeni, akıllı olanı v.s. sevebilir ama *erosu* değerli kılan sevginin güzel olmasıdır (Platon, 2018, 180d-181d, ss. 16-17). *Erosun* önemli bir diğer özelliği de yemine dayanmayıp bütünüyle özgür/hür olmasıdır (Platon, 2018, 183b-c, s. 19). Pausanias için *eros* kendiliğinde güzel ya da çirkin değildir, güzel yapılırsa güzel, çirkin yapılırsa çirkindir (Platon, 2018, 183e, s. 20). *Eros* kötü arzuya,

orta malı sevgiye, candan çok, bir çiçek gibi solacak bedeni sevmeye, para ve mevkiye, korku ve baskıya dayanırsa kötüdür. Bunlardan güzel sevgi doğmaz (Platon, 183d-184b, ss. 19-20). *Erosu* güzel kılan, erdemdir. Ona göre *erosun* tek güzel yolu, seven bir insanın erdemini gönüllü kölesi olmasıdır. Biri bir kişiye daha üstün bilgi ve erdeme ulaşmak için kul köle oluyorsa, bilgi ve erdemini bir arada tek bir şey olmasını sağlayan bir sevgi varsa, bu yolda gönüllü kölelik bir çirkinlik, bir küçülmeye sebep olmaz (Platon, 2018, 185d-186b, s. 22). Sonuç olarak Pausanias için *erosu* güzel kılan “erdem uğruna sevmek ve sevilme”tir (Platon, 2018, 185b, s. 22). Göksel Aphrodite ile ilgili *eros* böyle yüce bir sevgidir, devlet ve tek tek insanlar için değeri büyük olacak bir şekilde, sevenin ve sevilenin erdem yolunda ilerlemesine, onları kendilerini aşmaya zorlar (Platon, 2018, 185b-c, s. 21).

Diyalogda Eryksimakhos bu açıklamalara hemen itiraz eder, Pausanias’ın *eros* açıklamalarını yeterli bulmaz; çünkü ona göre *erosu* ikiye ayırmak doğru değildir, *eros* her varlığı kapsar; hayvanları, toprağı v.s. “Yüceler yücesi bir tanrı” olarak *Erosun*, tanrı ve insan yaşamında ve işlerinde etkisi sınırsızdır (Platon, 2018, 186a-b, s. 22). Örneğin sevmek sadece güzel insanlara yönelik değildir, iyi sağlam bedeni sevmek de güzeldir. Hekim tam da bunu ister, kötü, çirkin olan hastalığın gidişatını önlemek ister. Hekimlik bu nedenle, “bedende sevgi olaylarının dolma ve boşalma ile ilgili bilgisi”dir (Platon, 2018, 186c-d, s. 23). Hekimlik sanatı hastayı iyileştirecek bir şekilde bedende düşman olan şeyleri, dost kılar, sevdirir.

Eryksimakhos’a göre Müzik için de bu geçerlidir. Müzik birbirine karşı şeyleri birbiriyle uyumlu kılar (Platon, 2018, 187a-c, ss. 23-24). Bu nedenle hekimliğe benzer şekilde “müzik, ahenk ve ritim alanında sevgi olaylarının bilgisidir.” (Platon, 2018, 187c, s. 24). Hekim tanrının emrinde hareket eder; beden ve toprak da öyledir (Platon, 2018, 186d-187a, s. 23). Bu alanlarda, hekimlik olsun müzik olsun güzel sevgi ahenk ve ritim usullerinin iyi bilgisine sahip olacak şekilde bu işi iyi bilenleri sevmek, orta malıyla ilgili yani bedensel olanla ilgili olarak da ölçülü, hesaplı olmaktır (Platon, 2018, 187d-e, ss. 24-25).

Ona göre bu ölçülülük doğa için de geçerlidir. Mevsimler, canlılar ve bitkiler dünyasında türlü hastalıklar, salgınlar *erosun* ölçsüzlüğüne dayanır, kırağılar, dolular, kıranlar gibi doğa olayları *erosun* ölçsüzlüğü nedeniyle. Günah bile *erosun* ölçsüzlüğüyle ilgilidir (Platon, 2018, 188a-d, s. 25). Kahinler bu bağlamda *erosu* inceleyerek tanrılarla insanlar arasında dostluk kurmaya

çalışırlar. “Kahinlik, tanrılarla insanlar arasında dostluk kurmanın yolunu bulma bilgisidir, insanları, sevgi işlerinde yüce kanunları ve tanrılarını saymaya yöneltir.” (Platon, 2018, 188a-d, s. 25).

Eryksimakhos'un bu açıklamasından sonra Aristophanes sözü alır (Platon, 2018, 188e, ss. 25-26) ve bir mitle *erosu* değerlendirir. Mit şöyledir: İnsan bugünkünden farklı olarak önceleri erkek ve dişi diye ayrılmamışlardı; ad ve biçim olarak hem erkek hem dişi olan *androgynos* adı verilen bir türdü. Bu tür yuvarlak sırtları ve böğürleriyle tostoparlık görünümde, dört eli, dört bacağı, yusuvarlak boynu bulunan ve “birbirlerine tamamen eşit ama ters yönde bakan iki yüzlü bir tek kafa, dört kulak; edep yerleri ve her şeyleri de ona göre hep ikişer” olan ve bu şekilleri sayesinde, istedikleri yöne bizler gibi hareket eden, hatta döne uça giden, aydan gelme (güneşten gelen erkek ve dünyadan gelen dişiden farklı olarak) bir türdü. Homeros'un sözünü ettiği Ephialtes ve Otos, göğe tırmanarak tanrılara meydan okuyan böyle bir insan türü olmalıydı. Zeus bu türün meydan okumasını, küstahlığını cezalandırarak insanların kendisine kurban sunmayı v.s. sürdürürken güçten düşmelerine yol açar. Ayrıca sayıca da artmalarını sağlayıp onlara daha fazla faydada bulunacak bir şekilde ikiye böler (Platon, 2018, 189e-190d, ss. 27-28). Bu cezanın ardından ikisiye bölünmeden doğan kesik yaralarını iyileştirmesi için Apollon'u görevlendirir. Apollon eski hallerini unutmuyacak kimi izler bırakarak bunlardan insanı biçimlendirmiştir (Platon, 2018, 189d-191a, ss. 26-28).

İşte insan bu ikili yapısıyla, yeniden bütün haline gelmek isteğiyle hiç bir şey yapmadan bir diğeriyle kucaklaşmayı arzular. Bu arzuyla ölüp giden insanlara acıyan Zeus, ayıp yerlerini önüne getirerek onların birleşip çoğalmalarını sağlamıştır. Artık her birimiz bu yaşamda, tamamlayıcı parçamızı arayıp durmaktayız (Platon, 2018, 191a-d, ss. 28-29). Yarısını bulanlar, derin bir dostluk, bağ ve sevgiyle birbirinden ayrılmak istemez; bütün ömürlerini bir arada geçirmeyi, iki ayrı kişiyken bir olmayı isterler (Platon, 2018, 192c-d, s. 30). “Sevgi [*eros*]¹..yaratılışımızdaki bu bütünlüğü arzulamak, aramaktır.” (Platon, 2018, 193a, s. 31). Sevgi [*eros*] ile barışıp uzlaştık mı, bizi bütünleyecek sevgilileri de bulur, mutluluğa erişiriz...” (Platon, 2018, 193b, s. 31). Bizim soyumuz için mutluluğa ermenin çaresi, *erosu* sonucuna ulaştırmak, bizi bütünleyen sevgiliyi bularak, ilk yaradılışımıza dönmektir. En güzel şey bu ise, bizi ona en çok yaklaştıran şey, hayatımızdaki gerçeklerin en güzeldir: bu da yaradılıştan gönlü gönlümüze uyan bir sevgilidir.” (Platon, 2018, 193c, s.

1 Aksî belirtilmedikçe tüm köşeli parantezler bana aittir.

31). Yani iyi (*agathon*) ve güzele (*kalon*) sahip olma isteği duymanın amacı mutluluktur (*eudaimonia*) (Price, 2004, s. 16).

Aristophanes'ten sonra söz alan Agathon içinse *eros*, tanrıların en genci, en incesidir (Platon, 2018, 196a, s. 35), hiç bir zevk ondan üstün değildir; haklı, ölçülü ve yiğittir; ne haksızlık eder ne de haksızlığa uğrar (Platon, 2018, 196b-e, ss. 35-36), *Erosun* avucuna aldığı biri, her çeşit sanat alanında yaratıcı olur ve dünyaya ün salar (Platon, 2018, 196e-197a, s. 36). Hekimlik, ok atma ve bilicilik gibi buluşların kaynağı olan Apollon bile, bunları arzu ve sevgi yoluyla bulduğu için "Sevginin [*Erosun*] çırağı"dır (Platon, 2018, 197b, ss. 36-37). Agathon adına *eros*, güzelliklerin, iyiliklerin, rahatlığın, keyfin, inceliğin, arzu ve tutkuların kaynağı durumundadır ve her şeyden güzel ve iyidir. İnsanları yabancı duygulardan uzaklaştırıp yakınlaştıran, düzenin kurucusu *Erosun* kendisidir (Platon, 2018, 197b-e, ss. 36-37).

Agathon'dan sonra sözü alan Sokrates'tir. Sokrates bu isimler gibi *eros*'u övmeyeceğini, güzelin onların belirttiği gibi bir şey olmadığını söyler. Sokrates sözlerinin sırasına bakmadan *eros* üstüne gerçeği söylemek ister (Platon, 2018, 199b, ss. 39-40). *Eros* üstüne her şeyi Mantinea'lı bir kadın olan Diotima'dan öğrendiğini belirtir. Daha önceleri Agathon gibi düşünmektedir; *erosun* güzelin sevgisi ve büyük bir Tanrı olduğu fikrindedir (Platon, 2018, 201d-e, s. 43).

Bu açıklama sonrasında Sokrates ilk olarak *erosun* bir şeyin sevgisi olduğunu ve sevdiği şeyi arzuladığını ve bu arzunun da kendinde olmayan bir şeyi arzulamak, istemek olduğunu belirtir (Platon, 2018, 200a, s. 40). Güçlü birinin güçlü, sağlıklı birinin sağlıklı olmayı istemesi yine bu durumla ilgilidir. Bizler şimdi olan ama gelecekte bizde olmayan bu şeyleri arzu eder, elimizde kalmasını isteriz (Platon, 2018, 200c-d, s. 41). Bu yoksunluk nedeniyle *eros*, güzellik ve iyilikten yoksundur (Platon, 2018, 201a, s. 42). Bu yoksunluk nedeniyle *erosa* iyi, güzel ya da çirkin, kötü diyemeyiz; sevgi bunların arasında bir şeydir. Mutluluk, iyilik ve güzelliğe varmış olmaya dayanır. Sevgi, iyi ve güzel şeyleri istemekle ilgili olduğu için Tanrı olamaz, insan ve tanrı arası bir cin, *daimon*dur o. Bu *daimon* insanlarla tanrılar arasında aracılık etmekte, tanrı ve insan arasındaki boşluğu dolduracak şekilde tanrılardan insanlara haberler iletmektedir (Platon, 2018, 202c-e, ss. 44-45). Bilicilerin bilgisi, kehanetleri v.s. bu *daimona* dayanır, onun tanrı soluğunu almış olmasıyla ilgilidir.

İşte Sokrates'e göre *eros* da türlü türlü olan bu *daimon*lardan biridir. Zekanın (Metis) oğlu Bolluk (Paros) ile Yoksulluk (Pania)'un birlikteliğiyle *Eros* doğmuş

ve Aphrodite'in yoldaşı olmuştur; çünkü Aphrodite, Eros'un ana karnına düştüğü gün doğmuştur. Eros bu doğuma göre talihle belirlenmiş olup, her zaman yoksuldur, ince ve zarafetten uzak, kaba, evsiz barksız, yalın ayak, pis, yol köşelerinde yatıp kalkan biri olarak anasına çekmiştir. Babasına çeken tarafıyla ise, güzel ve iyi olanın peşinde, yürekli, atılgan, dayanıklı, tuzaklar kuran bir avcı, fikirlere ve buluşlara bağlı kafa yoran bir bilici, büyücüdür. Ölümlü ya da ölümsüz değildir. Bolluk içerisinde yaşarken birden ölür, sonra babasının doğası gereği bir yolunu bularak hayat bulur. Bilgi ve bilgisizliğin ortasında bir yeredir. Bu sayede her şeyi bilen, bilgeliğe özenmeyen Tanrılardan ve iyilikten ve akıldan yoksun olmasına rağmen hepsini kendinde toplamış olduğunu sanan ve bu nedenle kendinde olmayanın peşine düşmeyen cahilden farklı olarak bilginin peşine düşer. Filozof tam da böyle biridir, güzel olan bilgeliği sever. Filozofun kendisi *eros*, güzel olduğu için bilgeliği sever; bu bakımdan filozof bilgeliğe dosttur, bilgilerle bilgisizler arasında bir yeredir (Platon, 2018, 202e-204b, ss. 45-47). *Eros* güzel, ince, üstün, mutlu olan sevilen bir varlıkla değil, seven bir durumla, güzeli şeyleri sevmekle, onları elde etmekle ilgilidir. Kişi bu güzeli elde etmekle mutlu olur. Bu sevgi isteği ise herkeste vardır (Platon, 2018, 204c-205b, ss. 47-48).

Sokrates için *eros* iyiyi, mutlu eden şeyi arzular. *Eros* iyi şeylerle ilgisiz bir şekilde Aristophanes'in belirttiği türde salt kendi yarısını, bütünü aramakla ilgili değildir. Zaten sahip olmak *erosu* sınırlandırır (Price, 2004, s. 21) Birine aşık olmak yoksunlukla ilerler (Price, 2004, s. 20, 8. dipnot) *Erosta* asıl motivasyon, eksiklikleri içerisinde sahip olmak değil, salt iyiyi istemek, arzulamaktır (Platon, 2018, 205d-206a, s. 49). Doğamız bir doğurma (*generation*) isteği duyar, bu yaratıcı güce sahip olan doğa güzelle ilişki kurduğu anda bir ferahlama, genişleme yaşar, sevinçle dolar, çirkinlikle karşılaştığında ise onu bir kasvet basar; bir tıkanma, duraklama, büzülme yaşar, doğurup rahatlamak yerine dert yükü altında kalır (Platon, 2018, 206c-e ss. 50-51).

Sokrates'in Diotima'dan öğrendiği bir diğer şey, bu doğurma sevgisinin iyi olanı istemesi nedeniyle kişiyi sonsuzluğa, ölümsüzlüğe götürmesidir (Platon, 2018, 207a, s. 51). Ölümsüz ve ilahi olması nedeniyle bu doğurma çirkinlikte değil güzellikte bulunur (Price, 2004, s. 16). Güzellikte, iyilikte mutluluğu bulan biri, hiç bir zaman ölmek istemez (Price, 2004, ss. 17-18). Beden ve can sürekli değişir; saçlar, etler, kemik, kan, beden, doğa, huy, zevkler, arzular, dertler, kaygılar türlü yollarla değişir, bir anlamda ölüm ve doğumu yaşarlar (Platon, 2018, 207a-208a, ss. 51-52). Bilginin silinmesi unutmaya ile gerçekleşirken,

bu unutulmuş şeyin yerine yenisi koymak öğrenmeyle olur, bu süreç nedeniyle bilgi değişmemiş görünür (Platon, 2018, 208a-b, s.52). İnsanların yaşamlarında büyük bir hırsıyla iyi ve ölmez bir üne sahip olmayı, şan şeref arzusuyla ölümsüz olmak istemeleri yine ölümsüzlük sevgisiyle ilgilidir (Platon, 2018, 208d-e, ss. 52-53). Kadının, bedensel bereketiyle çocuk yapması ile ölümsüzlüğü istemesi gibi, kimileri de canlarındaki bereketle düşünce üretirler; yaratıcı şairler, yenilikçi sanatçılar, ölçü ve doğrulukla insan topluluklarına düzen verenler böyle kişilerdir. Bedensel güzellik ve cana ait güzellik, soyluluk ve cömertlik karşısında çarpılır, tüm bu güzel şeyler onun erdemli, iyi ve güzel insan olma yolunda canında taşıdığı tohumu filizlendirip geliştirir (Platon, 2018, 209a-c, s. 53). Bu durum insanı gerçek anlamda ölümsüz kılar, Homeros, Hesiodos gibi şairler, Solon gibi devlet adamları bu yolla ölümsüzleşmiştir (Platon, 2018, 209d-210a, ss. 53-54). (Antik Yunan’da ölümsüzlükle ilgili bkz. Ferry, 2022, ss. 18-20).

Sokrates’in Diotima’dan aktardığına göre *eros* filizlendiren bu süreç genç yaşta başlamalıdır, genç yaşta biri ilk önce güzel bir bedende güzele yönelecek, daha sonra bu güzelliğin her bedende eşit, kardeş olduğu anlayışına ulaşacak, bundan sonra can güzelliğini her türlü beden güzelliğinden üstün görecektir, beden güzelliğinin hep aynı güzellik olduğunu fark edecek ve en son olarak da bu yaşayış biçimlerinden tek bir varlığa bağlanmayacak bir şekilde bilimlere geçiş yapacak, bir tek bilgiye, güzelin bilgisine erecek, hep varolan, doğmayan, ölümsüz, artmaz ve eksilmez olan güzelliğin özü ile karşılaşacaktır (Platon, 2018, 210b-211a, ss. 54-55). Bu güzellik, bedensel hiç bir şeye bağlı değildir; sözde, bilgide, canlıda, herhangi bir varlıkta bulunmaz, kendi kendinden dolayı vardır ve diğer güzellikleri güzel kılan ondan pay almalarıdır (Platon, 2018, 211a-c, ss. 55-56). Diotima bu süreci şöyle anlatır:

“Doğru yolu budur, sevgi dünyasına ister kendi kendine, ister kılavuzla ulaşmanın: bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin, bir güzel bedenden ikisine, ikisinden bütün güzel bedenlere, sonra güzel bedenlerden güzel işlere, güzel işlerden güzel bilgilere, güzel bilgilerden de sonunda bir tek bilgiye varacaksın : bu bilgi de o tek başına var olan salt güzelliğe varmaktan, asıl güzelin özünü tanımaktan başka bir şey değildir.” (Platon, 2018, 211b-c, ss. 55-56).

Diotima gerçek erdemlerle bu güzeli, tanrısal güzeli görebileceğimizi belirtir (Platon,2018, 212a, s. 56). Sokrates *erosun* gücüyle Diotima'nın bu sözlerine inanmıştır ve bizim de inanmamızı ister (Platon, 2018, 212b, ss. 56-57). (bkz. Çağrı Mutlu, 2018, s. 14).

Sokrates'in Diotima'dan aktardığı bu *eros* anlayışı sonrasında, Sokrates değişmiştir. *Eros* onu dönüştürmüştür. Alkibiades'in sarhoş bir şekilde gelip söz alması ve *eros* üzerine konuşmaları sırasında Diotima'nın dile getirdiği *erosun* Sokrates'te ete kemiğe büründüğünü görürüz. Sokrates, Alkibiades'in bedensel güzelliği karşısında, hiç bir şekilde nefesine yenik düşmez.

2. PHAİDROS'TA EROS

Platon Phaidros diyalogunda Şölen diyalogunun da konusu olan *eros* yani sevgi/aşk üzerine konuşmayı sürdürür; konuşma önceki diyalogun konusu olan *erosu* ele almayı sürdürür. Diyalogda üç konuşma vardır. Birincisi Phaidros'un yaptığı ama Lysis'e dayandırdığı konuşmadır. İkinci ve üçüncü konuşma ise Sokrates'e aittir. Diyalog, Phaidros ve Sokrates'in yolda karşılaşması, Sokrates'in Phaidros'tan sevgi üzerine konuşan Lysis'in söylevini dinlediğini öğrenmesiyle başlar. Sokrates bu söylevi çok merak eder, öğrenme meraklısı biri olarak (Platon, 2016, 230e, s. 22) Phaidros'un kendisinden bu söylevi dinlemeden gitmeyeceğini belirtir ve bunun üzerine ikisi bu konuşmayı yapacakları bir şekilde surların dışına çıkar. Aslında söylev yazılı olarak Phaidros'tadır. Phaidros'un kendisi bu söylevi okuyacaktır (Platon, 2016, 228d-e, ss. 19).

Sokrates ve Phaidros uygun bir yer bulduktan sonra Phaidros'un Lysis'e dayandırdığı konuşması başlar. Phaidros ilk olarak, aşık olan ve olmayanın durumlarından bahseder. Belirttiğine göre aşıklar, arzuları tükenir tükenmez karşı tarafa yaptıkları iyiliklerden pişmanlık duyarlar, kötü ve iyi şeylerin nedenini aşka bağlarlar. Aşk bittikten sonra yeri geldiğinde karşı tarafa kötülük bile yapabilirler, kendilerine hakim olma konusunda güçlü değillerdir. Aşık olmayanlar böyle bir güçsüzlüğü yaşamazlar. İşlerini aşk yüzünden aksatmadıklarından ötürü ilişkideki sıkıntıları ve anlaşmazlıkları aşkta görmezler, sadece kendilerini mutlu edecek şeyleri yapmaya çalışırlar. Kendilerine hakim oldukları için kanılarla ve birinin ne diyeceği tarzında dedikodularla hareket etmeyip en iyi olana göre seçimde bulunurlar (Platon, 2016, 231a-232a, ss. 21-

24). Yine aşıklara döndüğümüzde, aşıkların ilişkisinde bir çok şey incitici ve yaralayıcıdır. Kıskançlık göstererek sevdiğinin başkasıyla ilişkisini engellerler, iyi durumda olan herkese karşı tetiktedirler; örneğin zengin ve eğitilmiş insanlar, kendilerinden üstün olduğu ortaya çıkar diye ilişki kurmazlar. Aşık olmayanlar böyle bir sorunla karşılaşmazlar; erdemlere bağlı hareket ettikleri için diğeriyle bir araya gelen kişileri kıskanmazlar, aksine destek olurlar. Bu bakımdan aşık olanlar karşı tarafın karakter ve alışkanlıklarını görmezden gelerek öncelikle bedeninin arzularına göre hareket ederler. Bu bakımdan arzuları son bulduktan sonra dost kalmayı becerebilmeleri mümkün değildir. Bir çok şeyi karşı tarafı hoşnut etmek için yaparlar, övgüleri aklın önüne geçmiş olan arzulara dayanır. Bu bakımdan arzuları son bulduktan sonra dost kalmayı becerebilmeleri mümkün değildir. Aşık olmayanlar ise öncelikle böyle bir bedensel tutkuya bağlı olmayan bir dostlukla hareket ettikleri için bu sorunla karşılaşmazlar (Platon, 2016, 232c-233b, ss. 259-260). Tüm bu nedenlerden ötürü Phaidros'un konuşmasını dayandırdığı Lysis için "aşıklar kıskanılmaktan çok acınmaya layıktır." (Platon, 2016, 233b, s. 26). Ona göre biri sevgiye yenik düşmemeli, kendine hakim olmalı ve sorunlar, kasıtsız hatalar karşısında sakin ve hoşgörülü olmalıdır; bu yolla dostluk gerçek anlamda yürüyebilir (Platon, 2016, 233c-d, s. 26). Bu bağlamda bir dostluk ilişkisinde de iyilikleri ihtiyaç duyandan ziyade bu iyiliğe karşılık verebilecek olana göstermek doğrudur (Platon, 2016, 233e, s. 26). İyi şeyleri yaşlılığında paylaşacak, başarısından övünmek yerine sessiz kalacak, ömür boyu dost kalacak, erdemli, karşılıklı fayda sağlayacak kişilere göstermek gerekir (Platon, 2016, 234b, ss. 26-27).

Bu söylevden sonra, Sokrates'in ilk söylevi başlar (Platon, 2016, 235e, s. 29) ve bu söylevi utancından dolayı çabuk bir şekilde gözü kapalı verir (ve Mouselardan yardım isteyerek konuşur) (Platon, 2016, 237a, s. 31). Söylevinde öncelikle aşık olan kişinin aşık olmayana göre daha hasta olduğunu iddia eder (Platon, 2016, 236b, s. 30). Price'ın belirttiği gibi bu konuşmanın hemen başında Lysis'in söylevine benzer bir şekilde aşk, kendini kontrol etme ve hastalık karşıtlığı içerisinde ele alınmaya başlanır (Price, 2004, s. 63). Sokrates söylev boyunca bu karşıtlığı sürdüreceği biçimde, öncelikli olarak bir genç iyiliği seven yerine sevmeyene yapmalıdır ifadesine dikkatle (Platon, 2016, 237b, s. 32) dostluğu aşık olandan ziyade aşık olmayana gösterip göstermemek gerektiğini açık kılmak ister. Sokrates bu amaçla şu tespiti yapar: Aşk bir arzulamadır. Bununla birlikte aşık olmayanlar da güzel şeyleri arzular yani aşık olan da olmayan da güzel şeyleri arzular. Dolayısıyla Sokrates bu arzular arasında ayrımı ortaya

koymak için, doğuştan haz arzusu ve sonradan edinilen iyiye yönelik olarak iki türlü yol göstermekten bahseder. Bunlar birbirlerine üstün gelebilecek şekilde yer yer birbirleriyle anlaşabildikleri gibi çatışabilmektedir. Düşünce akılla en iyiye yönelerek üstün geldiğinde “ölçülülük”; aksi durumda ise oburluk, alkolik olmak gibi “aşırılık”lar gerçekleşir (Platon, 2016, 237c-238a, ss. 32-33). İşte aşk da akıldan yoksun arzuyla ilgili bir şekilde, beden güzelliğiyle ilgili arzularla bir arada işleyerek güçlenen güzelin hazzıyla doğan bir arzudur (Platon, 2016, 238b-238c, s. 33). Yani tam da Pierce’ın dikkat çektiği gibi *eros* ya da aşk delilikle (*mania*) ilişkili bir şekilde tiranca olan iştahların (*epithumia*) efendi olacağı bir duyguyla ilişkilidir. Aşk yoluyla kişi arzuyla yönetilmekte, hazzın kölesi olmaktadır (Pierce, 2004, ss. 63-64). Platon bu bakımdan Dover’a göre döneminin yaygın kabulünü, yani Afrodite ve Eros’tan “hasta olarak korkulup nefret edildiği” düşüncesini paylaşır. Dolayısıyla “Sokrates’in bu ilk konuşması yaygın ve Platoniktir.” (akt. Pierce, 2004, s. 64).

Sokrates’in bu açıklamalarından sonra ikinci önemli soruşturması, iyilik gösteren kişiye yönelik aşktır (Platon, 2016, 238e-239a, s. 34). Sokrates’e göre aşk durumunda, arzuların, hazların kölesi olmuş biri her zaman hoşnut olmak ister, aşık da hasta biri gibi aşık olduğu kişinin kendisinden üstün olmasından ya da kendisine eşit olmasından hoşlanmaz, onun daha kötü durumda olmasını ister. Kıskançlık nedeniyle sevdiği kişiyi daha iyi kılacak şeylerin önüne geçer. Sevdiğini en çok kendisini sevmesi, ondan hoşnut olması için kendisinden başkasını görmesine engel olur, bu bakımdan düşünceye dayanan işlerde iyi bir rehber değildir (Platon, 2016, 239b-2239c, s. 36). Ayrıca zarar verici, geçimsizdir (Platon, 2016, 241a, s. 37). Aşık olmayan ise bu kötülüklerden uzaktır (Platon, 2016, 241e, s. 38).

Sokrates bu ilk iki söylevden sonra, *Eros*’a karşı günah işlediklerini belirterek (Platon, 2016, 242c-242e, s. 40) bu iki söylevi reddedecek bir şekilde ama bu sefer utanç duymadan, başı açık bir şekilde yeni bir söylevde bulunur (Platon, 2016, 243c, s. 41). Bu söylevin hemen başında Sokrates’in belirttiği yeni iddiası, iyiliğin aşık olmayana değil aşık olana gösterilmesidir (Platon, 2016, 243d, s. 41). Aşkla ilgili olan delilik de en büyük iyiliklere yol açmaktadır. Aşk kehanet, arınma ve kutsal tören, sanatsal yaratıcılık gibi kimi durumlarda akli başında yapılan işlerden daha fazla bir şekilde kişisel ve kamusal yarar sağlar (Platon, 2016, 244a, 244d-e, 245a, ss. 42-44). Bu yeni söylevde aşk tam da böyle bir delilikle ilgilidir. Aşk insanı harekete geçirir, devindirir, devinimin kaynağıdır. (Platon, 2016, 245c-d, s. 44). Aşık yine delilikle güzele aşık olur (Platon, 249e,

s. 50). Ancak aşkın deli olarak adlandırılmasının nedeni artık güzeli görerek hakiki olanı anımsaması sonucunda bir kuş gibi yukarıya bakması, aşağıda bulunan diğer şeyleri görmezden gelmesidir (Platon, 2016, 249d-e, s. 50). Platon aşık olanın güzellikle ilişkili bu durumunu, daha iyi anlayabileceğimiz bir şekilde kendinde insansal ve tanrısal ruhun doğasından bahseder. Ona göre ruh sonsuzca ve kendiliğinden devinen, hiç bir şeyden oluşmamış, yok olmayan yani ne yok edilebilir ne de oluşabilir bir özellikte diğer şeylerin devinim kaynağı durumunda olarak ölümsüzdür (Platon, 2016, 245d-246a, ss. 44-45).

Platon bu ruhu bir çift kanatlı at ve arabacıya benzetir. Arabacı zor bir iş olan biri iyi soydan gelen diğeryise böyle olmayan iki atı dizginlemeye çalışır. Bu zor iş içerisinde, ruh varlığın sorumluluğunu üstlenerek farklı zamanlara farklı biçimler alacak şekilde göğü dolaşır. Ruh kanatlandığında göğün üstüne yükselirken kanatları döküldüğünde ise, baş aşağı düşerek toprağa yerleşir (Platon, 2016, 246a-246d, ss. 45-46). Ruhun bu kanatlarına bağlı olarak göğe yükselmesi ya da toprağa düşmesi bilgi, iyi, adalet ve utanç, kötülük ve adaletsizlik nedenleriyle olur (Platon, 2016, 246d-e, 248e, s. 46, 49). Ruhun iyi tarafı göğü seyrederek, hakikatin yani yalnızca ruhun akıllı yönüyle görülebileceği varlığın sevgiyle seyrine dalarak ruhu hafifleten kanatları besler ve yukarı doğru bir sonraki döngüyü gerçekleştirir. Unutkanlık ve kötülükle ise ruhun kanatları ağırlaşır ve kötü at onu aşağı çeker. Bu durumda döngü aşağı doğru gerçekleşir (Platon, 2016 247b-248d, ss. 47-48). İşte ruhun reenkarnasyonu ile ilerleyen bu yükseliş ve düşüş durumlarına bağlı olarak, çok görmüş ruhlar, “filozof, güzellik ve müzik düşkünü ya da aşk meraklısı olarak” doğar (Platon, 2016, 248d, ss. 48-49). Dokuz aşamada gerçekleşen bu doğumda en son aşamada Tiran vardır (Platon, 2016, 248e, s. 49). Gerçekliklerin doğasını seyreden insan ruhu, adalet ve adaletsizliklere göre hatırlayarak ve unutarak yolculuğunu bin yıllarca sürdürür (Platon, 2016, 249e-250c, ss. 50-51).

Ruhun adaletsizlikler ve talihsizliklere düşüşünde kutsal şeyleri unutması sonrası, buradaki şeylerle yeniden yukarıdaki şeyleri anımsamak zordur. Organların anımsamayı zorlaştırmasına bağlı olarak adalet ve ölçülülük gibi değerli olan benzer şeylere dair ruh adına bir parlaklık bulunmaz. Güzellik ise böyle değildir; öncesinde ötekiler arasında parladığı şekilde duyularımız arasında da parlaklıklar vardır. Duyularımız arasında en açık, parlak olanı, en görünür ve en sevileni odur. Bunun bir nedeni görmenin en keskin nesnel duyumuz olmasıdır (Platon, 2016, 250b-250d, s. 51).

Gelgelelim çok uzak geçmişte sırlara ermiş, yoldan çıkmış biri için kendinde güzele yükselmek kolay değildir, yukarıya bakmak bu kişiyi etkilemez. Söz konusu kişi korkusuz bir şekilde ve utanç duymadan dört ayaklı bir hayvana benzer bir tarzda haz ve çoğalma peşinde koşar. Yakın zamanda sırlara tanık olan biri ise güzele benzeyen bir nesnenin biçimine baktığında ürperir ve bunun sonucunda üzerine bir korku çöker. Bu ürperme ve korkuyla güzel nesneyi tanıymışçasına seyrederek ona saygı duyar. Bedenini bir titreme kaplar, terler ve sıcaklık basar. Bedensel güzellik gözlerinden bedenine girerken ısınır ve böylece bir zamanlar çırpmasına engel olacak sertlikte olan kanat tüylerinin kökü ıslanır ve erir. Bu erime giderek ruhunun her tarafına yayılacak kadar büyür ve ruh bu yolla köpürerek fıskırır (Platon,2016, 250e-251c, ss. 51-52). Bu bakımdan;

“... ruh, delikanlının güzelliğine bakıp da ondan kendisine doğru akmakta olan parçaları aldığı sırada-zaten bu nedenle buna tutku deniyor-bedeni tutkuyla terler, sıcaklığı artar. Fakat yine de bütün acısını görmezden gelir ve neşeyle dolar. Ondan ayrı düşüp susuz kaldığında ise, büyümeye başladıkları yer olan çıkış ağızları kuruyup daraldığı için kanadın tüy tomurcukları kapanır; kendisi de tutkuyla oraya kapanır, birlikte nabız gibi atarak her bir filiz kendi çıkış yolunu açar ve bu şekilde her yanında delikler açılan ruh acı içinde kıvrınır. Yine de içinde taşıdığı güzelin anısı onu neşelendirmektedir. Ruh, birbirine karışan bu iki hissini pençesinde hayli garip bir sıkıntıya düşer ve öfkeye kapılır, bu haldeyken ne gece ne gündüz uyuyabilmesi mümkündür, ne de bir yerde sabit durabilmesi. Artık nerede olursa olsun, içinden güzeli görme beklentisi taşımaktadır. Sonunda onu görüp de tutkuyla yıkandığında bütün bağlarından kurtulur; iğnelerini ve sancılarını üzerinden atar, bu tatlı hazzın meyvelerini toplamaya koyulur. Üstelik güzeli hiçbir zaman isteyerek bırakmaz ve hiçbir şeyi ondan daha üstün görmez; annesinden, kardeşlerinden ve bütün arkadaşlarından vazgeçer; gözü zenginliği görmez ve onu kaybetmekten hiç korkmaz. Daha öncesinde değer verdiği bütün gelenekleri ve saygınlıkları küçümser, o zamanlar hor gördüğü köleliğe ve sevgilisine yakın olduktan sonra neresi gösterilirse orada uyumaya hazır hale gelir. Çünkü güzelliğin sahibine yalnızca saygı duymakla kalmaz, aynı

zamanda onu en büyük sıkıntıların iyileştiricisi olarak da görür. Söyleyimde anlattığım bu çileyi, ey güzel delikanlı, insanlar *Eros* diye adlandırıyorlar. Bunlara inanıp inanmamak senin elinde... İşte, aşık olanları bu hale getiren nedenler ve başına gelenler tam olarak böyledir.” (Platon, 2016, 251c-252c, ss. 52-53).

İşte Sokrates’e göre her bir ruh güzeller arasında kendisine uygun olan bir aşkın peşinde olur. Zeus’a öykünenlere aşık olanlar, filozoflara ve hükmedenlere aşık olurlar. Kendi tanrılarının doğasına uyumlu böyle bir aşk işlerinin yolunda gitmesine yol açar (Platon, 252d-253a, s. 54). Örneğin Apollon’a benzer bir aşık bulduğunda biri, sevdiğine karşı kıskançlık, art niyet, haset taşımaz, aksine sevdiğine destek olur. Bu yolla sevdiğini arzulayanlar hakikatli bir şekilde aşık olur, aşktan deliye dönmüş bu kişi sevdiğine güzellik ve mutluluk verir (Platon, 253b-253c, s. 55). Bu aşıkların bağılıkları da bedensel arzularla hareket eden aşıkların zayıf dostluklarına göre daha sağlam olur (Guthrie, 2021, s. 139).

Sokrates böyle bir aşkı üçe ayırdığı ruhla ilişkilendirir. Bu ruh, at ve arabacı benzerliğiyle ele alır. Bu benzerliğe göre ruhun kısımlarından ikisi at, üçüncüsü ise arabacıdır. Atlardan biri endamlı, boynu dik, iyi, ölçülü, saygın ve verilen buyruğa hemen uyan bir attır. Diğer at ise aşırılığa ve düzenbazlığa dost, kamçıya güç bela boyun eğen bir attır. İlk at bu farklı özellikleri içerisinde kendini hemen sevgiliye atmazken diğeri ise sevgiliye hemen atılır; hatta kötü ve aykırı işler yapmasına engel olmaya çalışan diğeri atı ve arabacıyı peşinde sürükler. Arabacı sevgilinin huzuruna çıktığında güzelliğin canlanan anısı sayesinde korku ve saygı içerisinde iki atı geri çeker. İlki yani ölçülü ve saygın olan at bu duruma seve seve uyarken, utanç ve şaşkınlıkla ruhu terler. Diğer at ise bu duruma karşı gelerek öfkeyle arabacıya ve eşine görevlerini yerine getirmediği, korkak davrandıkları düşüncesiyle küfürler eder (Platon, 2018, 254b-254d, s. 56). Kızgınlık içerisinde sevgiliye gitmeye çalışır ve diğerlerini zorlar. Arabacı ise daha şiddetli biçimde onu geri çeker. Arabacının bu geri çekişleriyle birlikte aşırılığı azalır, gururu yumuşar ve arabacıya kulak vermeye başlayarak güzeli görür. Böylece sevdiği kişinin ruhunu saygı ve korku içinde izlemeye başlar (Platon, 2018, 254e, s. 57).

Sokrates bu değişimi şu şekilde savunur: “ne kötünün kötüyle hep dost olacağı, ne de iyinin iyiyle hiç dost olmayacağı yazgısıyla belirlenmiştir.” (Platon, 2018, 255b, s. 57). Bu değişim sürecinde iyi at, utanç duygusu ve akılla düşüncenin

kısımlarına uygun bir şekilde hareket ederek kendine hakim olur, kötülüklerden uzak durur ve erdemli bir iyi yaşam yolunda yani felsefeye götüren bir yaşam yolunda ilerleyerek ruhunu özgürleştirir. Ruhu özgürleşmesine bağlı olarak “bu dünyada kutlu ve uyumlu bir ömür sürer.” (Platon, 2018, 256a-b, s. 58). Sevenlerin delice aşık olmasının ödülü ise onların “ışıklı bir ömür sürmeleri, yanyana uçarak mutlu olmaları ve kanatlarını yeniden kazandıklarında aşkın hoşnutluğu içinde, tıpatıp tüylere sahip olmalarıdır.” (Platon, 2018, 256d-e, s. 59). Aşık olmayanın dostluğunda bu durum söz konusu olamaz. Dostluk geçici ölçülülüğe ve gündelik hesaplara dayandığı için erdem diye övülen daralmalar sonucunda yer altına yuvarlanmalar gerçekleşir (Platon, 2018, 257a, s. 59). İşte Sokrates bu yeni söyleviyle birlikte güzele karşı onurlandırıcı bir tutum takınarak *eros*a ve felsefeye yaşamını adamanın önemini vurgular (Platon, 2018, 257b, s. 60).

Sokrates bu yeni söylevin öncekinden farklı olduğunu açıkça söyler; çünkü ilk söylevde iyilik aşık olmayana, ikinci söylevde ise aşık olana gösterilir. Sokrates için sözü edilen bu aşk daha önce de vurguladığımız gibi delilikle ilgilidir. Ancak ona göre bu delilik de ikiye ayrılır. Deliliklerden biri hastalıklara yol açarken diğeri ise alışkanlıklarımızı tanrısal düzeyde değiştirir. Bu tanrısal delilik ise dört ayrı tanrıya karşılık gelmektedir. Apollon'un esiniyle gelen kehanet, Dionysos'a dayanan esriklik, Mouselara dayanan şairlik, Aphrodite ve Eros'a dayanan aşktır (Platon, 2018, 265a-265c, s. 73).

Bu ikinci söylevde dikkat edeceğimiz en önemli değişim ise Pierce'in Rowe üzerinden belirttiği gibi, “ilahi olan bile atlar olmadan tam olmayacaktır.” (Pierce, 2004, s. 69). Dolayısıyla sevenlerin yaşamları tek bir yönde ilerlemez, kompleks bir derinliktedir (Pierce, 2004, ss. 69-70). Platon bu kompleks ilişkiyle; iştah, duygu ve akıl ilişkisi içerisinde aşkı açıklar. Felsefe de bu derin yapıya sahip *eros* temelinde canlı bir dostlukla gelişebilir. Platon böyle bir ilişkinin olmadığı “yazılı eserlerin değersiz ya da çok az değerli olduğunu” belirtir (Guthrie, 2021, s. 65).

SONUÇ

Platon gördüğümüz bu iki önemli diyalogunda, *eros* yani sevgi/aşk konusunu ele almıştır. *Şölen* diyalogunun önemi, Platon'un *erosu* ilk defa derinlemesine incelemiş olmasıdır. Diyalog *eros* ile *eudaimonia* yani mutluluk arasında sıkı bağla ilerler. Platon diyalogun hemen başında Phaidros'a şunu söyletmiştir: *Eudaimoniayı* belirleyen güzel yaşam, akraba ilişkileri, zenginlik, şan-şerefle ilgili değildir. İnsanlar *erosa* bağlı olarak güzel şeyler peşinde koşmuş, güzel şeyler yapmak istemiştir, çirkin şeylerden de utanç duymuştur. Yaşamlarımızda önemli bir yere sahip bu iki duygu *Phaidros*'ta da karşımıza çıkar. İyi at sürücüye (akla) bağlı olarak utanç içerisindeyken kötü at ise öfke, aşırılık (*hybris*) içerisinde ve iştahları hiç bir şekilde iyiyle ilişkili değildir. Sürücü ve iki at arasında kurulan bu analogi akıl, duygu ve iştahlar olarak yapılan ruhun üçlü ayrımına karşılık gelir. *Eudaimonia* bu üçlü ilişkiye göre belirlenir. Ruhun aklın kontrolü altında ahengi *erosu* gerçek özüne yaklaştırır yani sevdiğimiz/aşık olduğumuz kişiyle ilişkimizi iyiye, erdeme göre inşa etmemizi sağlar. Kişi böylece tanrılara daha yakın durur ki *erosun* özü de tanrısalıdır. Bu bakımdan Platon *erosla* bilgeliğe, felsefe arayışına uzanan bir yolu bize açar.

Eros olmadan iyi yaşam, bilgelik, felsefe olamaz. *Erosun* bu dönüştürücü gücü erdeme bağlıdır, *eros* erdeme bağlı olarak iyi bir şekilde dönüştürür, bu yolla *eros* güzel, iyi, soylu sevgiyi doğurur. *Erosu* güzel kılan “erdem uğruna sevmek ve sevilme”tir. Aksi durumda yani *erosun* kötü arzuya, orta malı sevgiye, candan çok bir çiçek gibi solacak bedeni sevmeye, para ve mevkiye, korku ve baskıya dayanması durumunda güzel sevgi doğurması imkansızdır. Gelgelelim Platon *eros* sahibi birinin bu kötü yolda olmadığına, iyiyi, mutlu eden şeyi arzulayacağına inanır. Çünkü doğamızın güzelle karşılaştığında ferahlama, sevinç, genişleme yaşaması boşuna değildir. Sokrates en son söylevinde *erosun* bu dönüştürücü gücünü tekrardan savunmuştur. *Eros* doğal olarak bizi dönüştürecek güce sahiptir, aklın kontrolünde şekillenen erdemler bu gücü iyiye yönlendirdiği yolda *erosun* gerçek anlamda bizleri *eudaimon* kılacak gücü ortaya çıkar. Platon'un öğrencisi Aristoteles hocasının bu görüşleri çizgisinde *philia* olmadan *eudaimon* bir yaşamın olamayacağı görüşünü ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Çağrı Mutlu, E. (2018). "Sokrates'in Öğretmeni Diotima". *Kilikya Felsefe Dergisi* 1, ss. 11-26.
- Ferry, Luc (2022). *Gençler İçin Yunan Mitolojisi*. Çev. Murat Erşen. İş Bankası Yay.
- Guthrie, W.K.C. (2021). *Yunan Felsefesi Tarihi-IV*. Çev. Ahmet Ergenç. Kabalıcı Yay.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. Haz. ve Çev. Hakkı Hünler. Paradigma Yay.
- Platon (2016), *Phaidros*. Çev. Birdal Akar. Bilgesu Yay.
- Platon (2018), *Şölen*. Çev. Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu. Remzi Kitabevi
- Price, A.W. (2004). *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford University Press.
- Rosen, S. (2021). *The Language of Love: An Interpretation of Plato's Phaedrus*. Ed. with Int. Martin Black. St. Augustine's Press.

5 BÖLÜM

ŞEYH ALİ EFENDİZEDE HOCA MUHYİDDİN'İN MEDRESELERİN ISLAHI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Ercan ALAN

Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi

alanercan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5343-1099>

GİRİŞ

Medreseler, uzun asırlar boyunca İslam dünyasının temel eğitim kurumu olarak varlıklarını korumuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasından yaklaşık iki asır önce ortaya çıkan medreseler; Müslümanların yaşadığı, Asya, Avrupa ve Afrika gibi geniş bir coğrafyada yayılım alanı bulmuştu. Bu yönüyle; kısa sürede İslam dünyasının temel eğitim ve bilim merkezleri olarak bulunduğu şehir ve bölgeleri ön plana çıkarmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecinde hem Anadolu'da hem de saydığımız coğrafyada canlı bir medrese hayatı mevcuttu. Dolayısıyla bu medrese mirası, diğer pek çok müessese ve geleneğe olduğu gibi, Osmanlı'ya tevarüs etmişti. İkinci Osmanlı padişahı Orhan'ın İznik'te ilk medreseyi açması ile beraber adına "külliye" ya da "imâret" denen vakıf yapıları içinde medrese açma geleneği de başlamıştı. Kısa sürede başta, başkentlik yapmış olan Bursa, Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirler olmak üzere, imparatorluğun dört bir yanında medreselerin açılmaya başlanmıştı. Medreselerin bu kadar hızlı bir şekilde imparatorluğun dört bir yanında açılması; başta padişah olmak üzere yüksek rütbeli devlet adamlarından ve Müslüman halkın genelinden gördüğü destek ve himaye sayesinde.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İslamî yapısı ve geleneği sayesinde hem med-

reseler hem de tekke ve zaviyeler gibi dini eğitim veren kurumlar; toplum ve devlet hayatında önemli bir yer kazanmışlardır. “Ulemâ”, “ehl-i ilm” ya da “ilmiyye” olarak adlandırılan medrese mezunları XIX. yüzyıldaki Batılılaşma hareketlerine kadar eğitim, bilim, hukuk, dini hizmetler ve bazı idari görevleri uhdeslerinde tutan imtiyazlı bir yönetici sınıf oluşturmuşlardır. Bu noktada; hem medrese eğitimi hem ilmiye sınıfına girişin ön şartı olmuş hem de medreseler uzun asırlar boyunca imparatorluğun temel eğitim kurumları olarak düşünülmüştür. Ancak; XVI. yüzyılda sonlarında, “Klasik Çağ”ına ulaşan bu büyük imparatorluğun yapısında bazı değişim ve dönüşümler ve bunların sebep olduğu bazı problemler gözlenmeye başlanmıştır. Hem kendi iç dinamikleri hem de rakibi olan Hristiyan Avrupa devletlerinin gösterdiği gelişme imparatorluğu arayış içine itmeye başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa devletleri sadece siyasi ve askeri alanda değil, eğitim, bilim ve teknik alanlarında da Osmanlı İmparatorluğu’na üstünlük sağlamaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı’nın askeri üstünlüğünü kabullendiği XVIII. yüzyılda eğitimde de bazı yeniliklere girişmişti. Ancak bu girişim daha çok askeri okullar açma şeklide olmuştu. Bu yüzyılın sonu ve özellikle XIX. yüzyılda Batı’nın sadece askeri alanda değil, diğer alanlarda da Osmanlı İmparatorluğu’na ciddi bir üstünlük kurduğunun fark edilmesi üzerine eğitim alanında da ciddi bir yenileşme hareketi başlamıştır. Adına “mekteb” denilen ve devlet ve toplumun ihtiyaç duyduğu yeni tip personeli yetiştirmek üzere açılan bu okullarla beraber medreselerin tekeli kırılmaya başlanmıştır. Devletin Avrupa tarzında yeniden yapılanma ihtiyacı ile bilim ve eğitim alanlarında ilerleme arzusu medreselerin ve dolayısıyla ilmiye sınıfının aleyhine olmuştur. Daha önceden önemli görevleri uhdesinde barındıran bu sınıfın elinden bu görevler alınarak mekteb mezunlarına devredilmiş ve kendilerine belli bazı alanlarda faaliyet yetkisi bırakılmıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak medreselerin durumu da gündeme gelmiş ve ciddi tartışmaların konusu olmuştur. Bir taraftan medreselerin ıslahı ile alakalı bazı düzenlemeler yapılırken öte taraftan Osmanlı aydınları arasında medreselerin varlığı ve ıslahı hakkında bazı görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. Özellikle kendisi de medrese eğitimi almış ulemadan kişiler, medreselerin ıslah edilerek eski önemini yakalayacağı görüşünde ısrar etmişler ve bununla alakalı görüşlerini anlatan yazılar kaleme almışlardır.¹ Onlara göre; devletin dini ya-

1 Medreselerin ıslahı hakkındaki görüşler ve bu konuda kaleme alınan eserler için bkz., Abdullah Akın, “Son Devir Osmanlı Medreselerinde İslahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi”, *Oltu*

pısından ötürü medreseler vazgeçilemez kurumlardır ve himaye edilip doğru yönlendirilirse, daha önce olduğu gibi, İslam dünyasını ayağa kaldırabilirlerdi. Bu görüşte olan kişilerden biride Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin'dir. Kendisi; bu konudaki görüşlerini anlatan "Medreselerin Islâhı" başlıklı bir risale kaleme almıştır. Hatta, kitabının kapağına, bu risalenin medrese öğrencilerine bedava verileceğine dair bir not da düşmüştür.²

Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (2021): s. 292-316; Nesrin Aktaran, *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılık Akımının Medrese Algısı (1908-1918)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021); Ercan Alan, "Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah'ın Medreselerin Islahı Hakkındaki Görüşleri: Islâh-ı Medâris-i Kadîme", *Osmanlı'da Modernleşen Eğitim Üzerine Yazılar*, Ed. Zafer Tangülü, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2024), s. 29-59; Zeynep Altuntaş, "Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'ne (1914) Giden Yolda Medrese Islâh Risaleleri", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019), s. 521-538; Aynı Yazar, "Eskiye Muhafaza Yeniye Terviç: Medrese Islahatı Risâlelerinin Dünyası", *Osmanlı Araştırmaları LVIII*, (2021): s. 169-219; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcâzetnâmeler-İslahat Hareketleri*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983); Amit Bein, *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti Değişiminin Failleri ve Geleneğin Muhafızları, Çeviren Bülent Üçpunar*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013); Kübra Cevherli, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim*, (İstanbul: Eskiye Yeni Yayınları, 2022); Fatma Çapçioğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Din Eğitimi Tartışmaları*, (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023); Hasan Sabri Çelikaş, *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2023); Mustafa Ergün, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30, No.1-2, (1982), s. 59-89; Ayşe Zişan Furat, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Değişen Dönüşen Kurumlar*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022); Arzu Güldöşüren, "Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risalesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi XVI*, No. 31 (2011), s. 201-220; Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, (İstanbul: Lotus Yayınevi, 2007); Aynı Yazar, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, (İstanbul: Lotus Yayınevi, 2007); Seyfi Kenan, "Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme", *Osmanlı Araştırmaları XLI*, (2013): s. 1-31; Mustafa Öcal, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Gerçekleştirilen Medrese Islahatları Üzerine Bir Değerlendirme", Editör Fikret Gedikli, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012) I*, (Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013), s. 87-150; Aynı Yazar, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015); Adem Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", *Vakıflar Dergisi* 41, (Haziran 2014): s. 127-140; Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997); Aynı Yazar, "II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi XIII*, No. 25 (2008): s. 37-73; Mustafa Şanal, *Eşrefzade Mehmed Şevketi'nin Eğitim Anlayışı ve Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1998); Ercan Uyanık - İrfan Davut Çam, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Medreselerde Islahat Tartışmaları", Editör Fikret Gedikli, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012) I*, (Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013), s. 247-260; Hasan Yıldız, "Osmanlı Medreselerini Islah Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4, No. 1, (Bahar 2019): s. 407-445; Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002).

- 2 18 Receb 1326 (16 Ağustos 1908) tarihli bir belgeye göre; yazdığı bu kitapçığın medrese öğrencilerine bedava verilmesi isteği merkezce lüzumlu görülmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Dahiliye Nezareti Mektubü Kalemi (DH.

1. ŞEYH ALI EFENDİZEDE HOCA MUHYİDDİN: HAYATI, KARIYERİ VE ESERLERİ

Tam adı; Köprülü Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin Fehmi olan ve “Hoca” lakabı ile anılan Muhyiddin Efendi 1861 yılında Köprülü’de dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına doğduğu Köprülü kazasındaki rüşdiye mektebinde başladı. Daha sonra İstanbul’a gelerek Hukuk Mektebi’ne yazıldı. Bu mektebin yanı sıra Fatih’te medrese eğitimine de başlamış ve dönemin ileri gelen alimlerinden aldığı derslerle eğitimini tamamlayıp icazet almaya hak kazanmıştır. Hukuk ve medrese eğitimlerinin yanı sıra Darülmualimin ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’ye dinleyici olarak devam etti.

Hukuk eğitimini tamamlayınca müstantiklik şahadetnamesi alarak mezun oldu ve adliye teşkilatı içindeki meslek hayatına atıldı. İmparatorluğun birçok değişik şehir ve kasabalarında müstantiklik hizmeti ifa ettikten sonra en son görev yaptığı Antalya’dan tedavisi için izin alarak İstanbul’a geçmiş ve burada ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olmuş ve ardından da Paris’e gitmiştir.

Bir yıldan daha uzun süren Paris seyahatinden sonra yurda dönmüş ve yine adliye teşkilatı bünyesinde değişik şehirlerde vazife almıştır. Bu esnada kendisi hakkında soruşturma açılmış ve Kastamonu’ya sürülmüştür. Sürgün ve mazuliyet sürecinin ardından yine değişik şehirlerdeki adliye teşkilatı içinde görev aldı ve imparatorluğun yıkılışına kadar bu şekilde görevine devam etti. Son olarak 1914’te ordu mensuplarının yargılanması için kurulan, Divan-ı Temyiz-i Askeri azalığına seçildi. Kurtuluş Savaşı’na destek verdi ve Cumhuriyet’in ianından sonra da Temyiz-i Askeri görevi bir müddet devam etti. Ancak hastalığından ötü 1928’de malulen emekli edildi. İki sene sonra, 1930’da, vefat etti.

Meslek hayatı bu şekilde devam eden Muhyiddin Efendi, bir taraftan da dönemin birçok aydınının da olduğu gibi, devletin içinde bulunduğu sorunlara çare arayışı içinde idi. Bu sebeple 1895 yılında Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye’yi kurdu.³ Arkadaşlarıyla beraber, bu cemiyetin faaliyetlerini anlatan “Kanun-i Esâsî” adı altında bir gazete de neşretmeye başladı. Daha sonra dönemin en önemli fikri ve siyasi hareketi olan İttihat ve Terakki’ye katıldı. Bu amaçla İttihat ve Terakki’nin Mısır’daki temsilcisi olarak görev yapmış; ancak burada istediği

MKT), 1281/9. Aynı belgede Hoca Muhyiddin söz konusu eserini Mısır’da kaleme aldığı da beyan etmektedir. Kitapta eserin hangi şehirde ve matbaada basıldığına dair herhangi bir bilginin bulunmaması belgedeki bu ifadeyi çok değerli kılmaktadır.

3 Aynı isim altında II. Meşrutiyet sürecinde başka bir dernek daha kurulmuştur.

desteği göremeyince Kıbrıs'ta faaliyetlerine devam etme kararı almıştı. Ancak daha sonra tekrar Mısır'a dönmüş ve yayın faaliyetine burada devam etmiş ve meşrutiyetin yeniden ilanına destek olmuştur.⁴

Kendisi bu esnada değişik eserler kaleme almıştır. Medreselerin ıslahı işle alakalı yazımıza konu olan eserinin dışında, bazıları Arapça kitapların tercümesinden ibaret, bazı eserleri mevcuttur. Bunlardan bir tanesi; Makâmât-ı Harîrî'deki fıkıh yazılarının tercümesi olan "El-fetâve'l-lugaviyye fî Terce-meti'l-makamâti'l-fikhiyye" başlıklı eseridir. Diğer tercümesi ise Buharî-yi Şerîf'in Türkçe tercümesi ve şerhidir. İslam hukuku ile alakalı icmâ-yı ümmet üzerine yazılmış kısımları tercüme ettiği "İcmâ-yı Ümmet" diğer bir eseridir. Siyasi görüş ve mücadelelerini anlattığı eseri ise; "Hürriyet Mücadeleleri Yahut Fırak ve Menfa Hatıraları" başlığı altında neşredilmiştir. Ayrıca meşrutiyet fikrini Arap coğrafyasında anlatmak üzere Arapça olarak "Es-siyâsetü'ş-şeriye fî Ezmineti'l-Âhire" isimli bir eser daha kaleme almıştır.⁵

2. MEDRESELERİN ISLAHI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin eserinin kapağına "İhtâr" başlıklı bir not düşerek başlamıştır. Bu nota göre; kendisi medreseler için Anadolu'nun bazı yerlerinde "Dâire"; Mısır'da ise "Revâk" isminin verildiğini söylemektedir. Ayrıca Mısır'da medrese denildiği zaman Osmanlı'nın son dönemlerinde açılan idadi ve üstündeki modern okulların kastedildiğini vurgulamaktadır.

Kendisi, ilmiye sınıfından olduğu için, eserine besmele ve hamdele ve salvele ile başlamıştır. Eserinin bu ilk kısmında İslami ilimlerin ortaya çıkışı ve diğer bilim dallarının İslam dünyasına girişi hakkında bilgi vererek konuya giriş yapmıştır. Buna göre; İslam sayesinde Bedevi bir hayat süren Araplar büyük bir gelişme göstermiş ve kısa sürede İslam dini Çin'den Avrupa içlerine kadar yayılım göstermiştir. Hal böyle olunca İslami ilimlerin temel kaynağı olan Kur'an'ın ve hadislerin toplanması ve bir ilim olarak tahsili ortaya çıkmıştır. Böylece İslam

4 Hoca Muhyiddin'in Hayatı hakkında bkz., Zeynep Altuntaş, "Yarı Ulemadan Bir Jön Türk Hoca Muhyiddin'in Hayatı ve Eserleri, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar 13*, No. 253, (Güz 2011): s. 223-255; İttihat Terakki hareketi ile bağlantısı için bkz., Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 85-87.

5 Hoca Muhyiddin'in eserleri hakkında bkz., Altuntaş, "Yarı Ulemadan Bir Jön Türk Hoca Muhyiddin'in Hayatı ve Eserleri", s. 252-255.

İslam dininin bozulmadan ve değişikliğe uğratılmadan yaşaması sağlanmıştı. İslami ilimlerin yanı sıra Antik Yunan dilinde yazılmış olan tıp, felsefe, mantık, matematik, astronomi gibi bilimlerin öğrenilmesi gerektiği fikrinin İslam alimleri arasında yayıldığı ve bu sebeple bazı İslam alimlerinin bu dili öğrenerek adı geçen bu bilimlerin de İslam toplumuna kazandırıldığını ifade etmektedir. Bu konuda büyük İslam alimlerinden olan Farabi ve İbn-i Sina'yı örnek göstermekte ve bu kişilerin Yunanca öğrenip bu ilimleri Arapça'ya kazandırdıklarını ve bu sebeple bir geleneğin başladığını vurgulamaktadır. Buna örnek olarak ise İsağocî risalesini vermektedir. Birkaç sayfalık küçük bir eser olan bu kitapçık Yunanca'dan Arapça'ya tercüme edilmiş; üzerine yazılan hâşiye ve şerhlerle yüzlerce sayfalık devasa bir esere dönüşmüştür. Kendisi Kutbeddin ve Seyyid Şerif Cürcanî'nin bu eser hakkındaki çalışmalarını özellikle vurgulamaktadır.

Sonraki cümlelerinde ise tıp, kimya, matematik gibi fen ve uygulamalı bilimlere ait çok sayıda eserin kaleme alındığını ve bu eserlerin de “şu beğenmediğimiz başı sarıklı hocalar” diye tavsif ettiği ulema tarafından yazıldığını ifade etmektedir. Aslında kendisinin bu tavsifi, eserini de niçin ve hangi psikolojik durumda yazdığının bir göstergesidir.

Bundan sonraki cümlelerinde ise bu bilimsel gelişmenin sadece alimlerin bir eseri olmayıp; yöneticiler tarafından teşvik edilmenin de katkısı olduğunu vurgulamaktadır. Abbasi halifesi Me'mun'un savaş tazminatı olarak Antik Yunanca yazılmış bilim kitaplarını almasını överek savını desteklemektedir. Ancak sonraki devirlerde bu teşvikin kalktığı ve bu yüzden ilmin ve medreselerin gerilediğini söylemektedir. Ancak her ne kadar gerileseler de, kendi zamanındaki kadar düşkün olmadıklarını vurgulamakta ve bu gidişle alimlerin köy imamı mesabesine düşeceklerini esfle ifade etmektedir.

Bundan sonraki kısımda medrese eğitime ve öğrencilerin durumuna değinmektedir. Daha doğrusu buna dair olumsuzlukları anlatmakta ve eleştirilerini sıralamaktadır. Burada sözüne; ünlü şair Şeyh Sadi'nin “Dervişlere para vermeyin ki zühdleri artsın, ilim tahsili yapan talebeye ise destek olun ki gayretleri artsın” şeklinde tercüme dilecek sözlerine atıf yaparak İstanbul'daki medrese öğrencilerinin durumunu ele alarak başlamıştır. Ona göre İstanbul'daki medrese öğrencilerinin hali tam bir perişanlıktır. Uzak şehirlerden İstanbul'a gelen bu gençler her türlü sıkıntı ile karşılaşmak durumunda idiler. Sekiz on sene kadar han odalarında her türlü konfordan uzak yaşayan bu öğrenciler, nihayetinde bir medrese odasına girmeye muvaffak olurlarsa da buraların hali de daha önce

yaşadıkları han köşelerinden daha iyi değildir. Burada da yaklaşık sekiz sene geçiren öğrencilerin eğitimlerinin on sekiz sene devam ettiğini söylemektedir. Bu uzun süren eğitim hayatı boyunca kendilerinin hiçbir şekilde devletin yardımına nail olamadıklarını vurgulamaktadır.

Bundan sonraki kısımda ise medresedeki eğitime değinmiştir. Ona göre sekiz yılda tamamlanabilecek medrese eğitimi boş yere on sekiz sene devam etmektedir. Okudukları derslerin ve kitapların da çağın gerisinde kaldığını ve bu nedenle de bu kadar uzun bir eğitimin boşa gittiği fikrindedir. Ona göre medreselerde okutulan bilimlerin çoğu hakkında Avrupa’da çok önemli ilerlemeler olmasına rağmen; buna ilişkin medreselerin müfredatında bir değişikliğin olmaması büyük bir garbettir. Kendisi; dönemindeki son teknolojik ilerlemeyi örneklerle anlatarak neden buna dair gelişmelerin medreselere yansımadığını, esefle sorgulamaktadır. Eğer böyle yapılırdı; medreselerden yetişen öğrencilerin hem dini ilimlerde hem de diğer alanlarda birer dahi mesabesine geleceğini ve bu durumun hem ilerlemeye sebep olacağını hem de dinsiz kişi ve akımlara meydan bırakılmamış olacağını ifade etmekte ve bu konuda yöneticilerin, dini köreltmek için, kasten böyle yaptıklarını vurgulamaktadır. Muhyiddin Efendi, hekimlerin yetiştiği darüşşifalara atf yaparak, bir zamanlar tabiplerin dahi yetiştirildiği medreselerin artık birer harabeye dönüştüğünü ifade etmektedir. Medreselerin bağlı olduğu şeyhülislamlık makamının ise acziyet içinde olduğunu ve şeyhülislamların devlet adamlarına dalkavukluk yapmaktan başka bir çabalarının olmadığını söylemekte ve şikayetinin sadece Allah’a ulaştığını sitayişle anlatmaktadır.

Bundan sonraki kısımda ise; medreselerden sonra açılmış modern eğitim kurumları olan rüşdiye, idadi, tıbbiye, mülkiye ve hukuk mektebi gibi okulların eğitim müfredatına kısaca değiniyor. Bu müfredatın içinde din ve İslam üzerine derslerin olmamasını ise şiddetle eleştiriyor. Ona göre; Maarif Nezareti İslam dinini hafife almakta ve bu yüzden de bu okullarda doğru dürüst bir din kitabı okutulmamaktadır. Bu durumun da dini ve imanî açıdan bir zaafa yol açtığı ve bu öğrencilerin dini bilgilerinin çok yetersiz kalmasına bunun da devlet ve toplum hayatında problemlere yol açacağına vurgu yapmaktadır. Bu okullardan mezun olanların kaymakamlık, mahkeme başkanlığı vs. gibi önemli görevlere gelmelerine rağmen Kur’an’ı yüzünden bile okuyamayacak kadar bilgisiz olduklarını ve bu durumun, tabii başta kendisi olmak üzere, ulemayı rahatsız ettiğini vurgulamaktadır. Bu noktada Şair Eşref Bey’in bir mısrasına atf yaparak İslam’ın kale alınmamasını şikayet etmektedir. Ona göre; dininden uzak

yetişen kişilerin bu gibi durumlara düşmesi son derece normaldir.

Kendisinin tenkit ettiği bir diğer durum da; küçük yaşlarda Avrupa'ya gidip eğitim alan kişilerin dinden büsbütün uzak durmaları; hatta dinsizliğe varan fikir ve eylemlerde bulunmalarıdır. Kendisi Avrupa'ya gitmeye karşı olmadığını; bilakis daha fazla insanın oraya gidip eğitim alması gerektiğini söylemektedir. Ancak öncelikle dini ilimlerin tahsil edilip dah sonra Avrupa'ya gidilerek eğitim alınması gerektiğini savunmaktadır. Müslüman halkın dinsiz ya da zayıf imanlı görevli ve devlet adamlarını sevmeyeceklerini bunun da İslam dünyasında yeni ayrışma ve zıtlaşmayı getireceğini iddia etmektedir. Daha da kötüsü ise; kaymakam, hakim, doktor vs. gibi toplumda lider olan kişilerin bu zaaflarının toplumu da ifsat ettiğini ve dinsizlik ve ahlaksızlığın yayılmasına sebep olabileceği durumudur. Sonuç olarak dini eğitimden sorumlu olan medreselerin yeni ilimlerin tahsili şeklinde ıslahına ihtiyaç duyulduğu gibi yeni açılan mekteplerin müfredatının da dini ilimleri içine alacak şekilde düzenlenmesine ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır.

Kendisi Müslümanların hiçbir şekilde dinlerinden dönmeyeceklerini ve vazgeçmeyeceklerini vurgulayarak, bu savına Rusların milyonlarca Türk, Tatar ve Çerkez'i İslam dininden döndüremediklerini örnek vermektedir. Bu nedenle, son dönemlerde ne kadar çok Avrupa hayranlığı ve taklitçiliği artsa da, Müslüman toplum kendi değerlerine aykırı tutum ve alışkanlıklara meyiletmeyecektir. Hoca Muhyiddin'e ve kendisi gibi düşünen pek çok Osmanlı aydınına göre; Avrupa'nın bilim ve tekniğine odaklanılması gerekirken topluma ters alışkanlıklarını adet edinilmeye başlanılmıştır. "Hürriyet isteriz" derken kast edilen şeyin ilerlemeye fayda sağlayacak girişimler olduğunu; ancak bazıları tarafından bunun yerine her türlü kötülük ve aşağılığın önünü açmak şeklinde algılandığından şikayet etmektedir.

Sonraki kısımda tekrar medreselerin ıslahına dönerek, bu işin öncelikle eğitim metodundan başlaması gerektiğini söylemektedir. Ona göre; medreselerin programı gözden geçirilmeli ve yeniden yapılandırılmalıdır. Bu yapılırken de medrese hocalarının tepkisini çekmeden yapılmalıdır. Çünkü medrese hocaları, mevcut hükümetten çok zarar gördükleri için programın değişmesine dersleri elinden alınıyor gerekçesi ile karşı çıkabileceklerini söylemektedir. Kendisi; bu hususta medrese hocalarını haklı görmektedir. Ona göre; ulema son birkaç yüzyıldır kendi hükümetinden gördüğü kötü muameleyi kimseden görmemiştir.

Bu açıklamayı da yaptıktan sonra medresede okutulacak dersler için düşün-

düğü programı ileri sürmektedir. Ona göre; bir medrese öğrencisi, ortalama yılda on ay olmak üzere, on sene eğitim alacaktır. Sonraki kısımda her sene hangi dersleri okuması gerektiğini ayrıntılı olarak izah etmektedir. Buna göre; birinci sene yoğun olarak Arapça grameri öğretilecektir. Bununla alakalı daha önce de medreselerde okutulan Emsile, Maksud, Bina, İzzi kitapçıkları temel kaynak olacaktır. Medrese eğitiminin ilk senesinde sabah derslerinin tamamen bunlar üzerinde olacağını, öğleden sonra ise Türkçe gramerinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Medreselerin tatil olduğu Salı ve Cuma günlerinden yine Arapça nahiv kitabı olan Avamil'in okutulmasını ve matematikten dört işlemin öğretilmesini istemektedir. Arapça eğitimi ikinci sene de yoğun bir şekilde devam edecek ve sabah derslerinde İzhâr kitabının şerhleriyle beraber okutulmasını sağlanacaktır. İkinci derslerinde ise İslam hukuku alanında İbrahim El-halebi tarafından yazılmış ve "Halebî" olarak bilinen kitap okutturulacaktır. İkinci senenin tatil günlerinde coğrafya eğitimi verilmeli ve bütün kıtaları anlatan genel coğrafya kitabı okutulmalıdır. Ayrıca coğrafya eğitiminde haritadan faydalanılmalı; öğrencilere harita çizdirilmelidir. Kendisi bu şekilde coğrafya eğitiminin daha faydalı ve etkili olacağını ileri sürmektedir.

Üçüncü ve dördüncü senelerin sabah derslerinde yine Arapça grameri okutulacaktır. Bu derslerdeki kitap ise Nahiv alanında yazılmış "Muğni'l-lebîb" olacaktır. İkinci derslerinde ise fıkıh eğitimi devam etmeli Tenvîrî'l-ebîsâr metni ile şerh-i Dürrü'l-muhtâr ve hâşiyesi ve Reddü'l-muhtâr gibi metinler okutulmalıdır. Üçüncü ve dördüncü senenin tatil günlerinde ise matematik eğitimi devam etmelidir.

Kendisi tatil günlerinin öğleden sonraki kısmının boş olup herhangi bir ders konulmadığını ve bu durumun öğrenciler için bir teneffüs fırsatı olarak düşünüldüğünü söylemektedir.

Beşinci senenin sabah derslerinde ise Mantık dersleri verilmeli ve Ali bin Ömer el-Kâtibî el-Kazvîni'nin "Şemsiyye" isimli eserine yazılan şerh okutulmalı ve öğrencinin kıyas ve çıkarım yapabilme yeteneği geliştirilmelidir. Bu noktada; mevcut mantık eğitiminin altı sene boyunca bütün kitapların şerhlerle beraber okutulduğunu ancak bir fayda vermediği eleştirisini yapmakta ve mantık eğitimi için verdiği örneğin yeterli olduğunu ileri sürmektedir. İkinci derslerinde ise; Arap belâğâtına ait Ebû Ya'kûb es-Sekkâki'nin "Miftâhu'l-'ulûm"unun üçüncü bölümüne Hafîb el-Kazvîni'nin yazdığı "Telhîşü'l-Miftâh"ın Sa'deddin et-Teftâzânî tarafından yapılan muhtasar şerhi olan Meânî-yi muhtasar okutul-

malıdır. Tatil günlerinde ise; modern geometri okutulmalıdır.

Altıncı ve yedinci senenin sabah derslerinde doğa bilimleri üzerine dersler ve ikindide ise kimya dersleri okutulmalıdır.

Kalan üç yılın sabah derslerinde Kelam'dan Şerh-i mevâkif, akşam derslerinde ise usulden Telvîh ya da Mirât, hâşiyesi Tarsusî ile birlikte okutularak kelim ve usul dersleri tamamlanmış olacaktır.

Sekizinci senenin tatil günlerinde “Mizancı” lakabıyla bilinen Murad Bey'in, genel bir dünya tarihi kitabı olan, “Tarih-i Umûmî” isimli kitabı okutulacaktır. Dokuzuncu senenin tatil günlerinde ise Mustafa Reşid'in “Yeni İlm-i hey'et” başlıklı kozmografya kitabı okutturulacaktır. Onuncu senenin tatil günlerinde ise tefsirden Kadı Beyzavî tefsiri okutulmalıdır. Bu noktada kendisi konuyu değiştiren hadis eğitimi hususundaki bir eleştirisini ileri sürmektedir. Müderrislerim mantık dersine başlarken hadisten şemal ve şifa-yı şerif okutarak başladıklarını ancak bunun yerine beşinci seneden başlayarak Buharî'den başlayıp mezun olana kadar böyle devam edilmesini tavsiye etmektedir.

Dersleri bu şekilde sıraladıktan sonra, bu derslerin hangi dilde okutulacağına değinmektedir. Matematik ve doğa bilimleri, kimya, astronomi, tarih gibi İslamî ilimler dışındaki dersler Türk kökenli öğrencilere Türkçe olarak verilmelidir. Ancak; Şam, Halep, Bağdat, Yemen, Basra gibi halkının büyük bir kısmı Arap olan yerlerde ise bu derslerin Arapça'ya tercüme edilmiş kitaplarının okutulmasını tavsiye etmektedir. Son olarak bu derslerin sadece İstanbul'daki medreselerde değil; en küçük köylerde bile var olan medreselerde aynı şekilde okutulmasını salık vermektedir.

Hoca Muhyiddin, bundan sonra bu eğitimin, eğitim hayatındaki faydaları üzerine açıklamalar yapmaktadır. Ona göre; “ibtidâî” diye tanımlanan ilk okulu bitirmiş bir öğrenci, ortalama on beş yaşına gelince, medreselere girerse en geç yirmi beş yaşında mezun olabilecektir. Mezun olurken aldığı icazetname adındaki diploma idadiye şehadetnamesi olarak adlandırılan diplomaya eşit olduğundan başka yüksek okula girmenin önünü de açmış olacaktır. Mesela; yapılan imtihanında bu öğrenciler başarı gösterirlerse mülkiye, tıbbiye ve hukuk mekteplerinden birine girebilir. Beş sene tıbbiyede okursa iyi bir doktor; ya da üç sene hukuk mektebinde ya da mülkiyede okursa mahkeme reisi ya da kaymakam olabilir. Ona göre böyle olursa; hem öğrenci iyi bir makama gelerek mutlu bir hayat sürer hem de devlet ve toplum her açıdan donanımlı bu kişilerden istifade etmiş olurdu. Zaten doktorluk, kaymakamlık veya mahkeme reisliği gibi

görevlerin en aşağı yirmi yedi ila otuz yaş arasındaki kişilere uygun olduğunu; dolayısıyla bu yaşa kadar iyi bir eğitim alınarak bu gibi görevlere gelinebileceğini söylemektedir.

Medreselerden mezun olan diğer öğrencilere ise; yapılan imtihan sonucu muallimlik, memurluk, nahiye naibliği, nahiye müdürlüğü, orduda alay müftülüğü, tekke şeyhliği gibi vazifeler verilmelidir. Böylece bu alanlara girmek isteyen öğrencilerin hevesleri artacaktır görüşünü ileri sürmektedir.

Sonraki kısımda ise yine derslere dönmekte ve medreselerde yabancı dil eğitimi için bir Fransız'ın istihdamını savunmaktadır. Bundaki maksadının ise; medrese öğrencilerinin akranları olan diğer mektep öğrencilerinden aşağı kalmaması fikridir. Ayrıca sivil ve askeri idadilerde Müslüman olan öğrencilere açık ve anlaşılır bir Türkçe çevirisi yapılmış kitaplardan faydalanılarak fıkıh, hadis gibi dini ilimlerin okutulmasını savunmaktadır. Böylece Müslüman öğrencinin dinini öğrenmesi sağlanmış olacaktır.

Bundan sonraki kısımda okuyucuya seslenerek medreselerle alakalı böyle bir program hazırladığını ve bu programın konunun uzmanları tarafından gözden geçirilip gerekli tadilatın yapılabileceğini söylemektedir. Medreselerde bu şekilde hem dini eğitim hem de diğer bilimlerin eğitimi verildiği için halkın rağbet gösterip daha fazla maddi destek vereceklerini ve ulemaya gösterdikleri saygıyı bu medrese öğrencilerine göstereceklerini iddia etmektedir. İmparatorluğun dört bir yanında; hatta küçük köylerde bile var olan medreseler sayesinde dini hizmetlerin aksamadığını ve İslam'ın bu şekilde yaşatıldığını ileri sürmektedir. Kendisi; medreseleri, Osmanlıların ve İslam dünyasının ilk üniversitesi olan Darülfünun'a benzetmektedir. Ona göre; Darülfünun mesabesindeki bu medreseler ıslah edilirse eğitimle alakalı önemli bir mesele çözülmüş olacaktır. Ancak bu konuda mevcut hükümet üstüne düşeni yapmamakta ve hatta halkı eğitim konusunda aldatmaktadır. Böylece, Hoca Muhyiddin bu konudaki en büyük eleştirisini de bu şekilde dile getirmiş olmaktadır.

Osmanlı topraklarındaki medreselerin bu şekilde yeni ilimlerle donatılması, İslam dünyasındaki diğer medreselere de örnek olacak ve böylece medreselerde ilmi durgunluktan kurtulacak ve bu konuda ciddi bir ilerleme sağlanacaktır. Hal böyle olunca da İslam'a karşı Batı'nın İslam'a karşı art niyetli bakışının azalacağını iddia etmektedir. Ona göre; bu sayede Farabî, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, Razî, Gazalî gibi büyük İslam alimleri yetişebilecektir. Bu noktada, Avrupa'da olduğu gibi her hususta uzman ve yetenekli bireyler yetiştirmek için üniversite-

telerin ve fabrikaların açılmasını da önermekte ve “hâtîme” notu düşerek bitirmektedir. Bu son ifadeleri kendisinin içinde bulunduğu psikoloji hakkında bir ipucu sunmaktadır. Avrupa karşısında gerileyen ve bilimsel yeterlilik noktasında çok zayıf kalan İslam dünyasının eskiden olduğu gibi güçlü olmasının hayalini kurduğunu söylemek yanlış olmaz. Zaten medrese ıslahına ilişkin iddialarının sebebinin de bu olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Her ne kadar eserine son “hâtîme” notu düşmüş olsa da yazısına devam etmektedir. Burada esas olarak medreselerin idaresi ile alakalı görüşlerini serdetmektedir. Medreselerin eğitimle alakalı her türlü kayıtların Ders Vekaleti idaresi tarafından tutularak taşra müftüleri aracılığı ile ilgili yerlere ulaştırılmasını, medreselerdeki eğitimin teftişi için merkez vilayet müftülüklerine teftiş yetkisinin verilmesini, mülkiye memurlarının reislerine ise sadece şikayet hakkının verilmesini salık vermektedir. Kendisinin böylece medreseli olmayanların medreselerin işine karışmasını engellemek niyetinde olduğunu söyleyebiliriz. Ders vekili makamına ise hem İslami ilimlere hem de diğer ilimlere vakıf kişilerin atanması gerektiğini söylemekte ve bu noktada isim bile önermektedir. Mesela doğa tarihi kitabı yazan Mahmud Esad Efendi ya da Trablusşamlı Risale-i hamidiye yazarı Cısrî ya da mütercimi Manastırlı İsmail Efendi bu iş için ideal isimlerdir.

Sonraki bölümde ise öğrencilerin seçimine değinmektedir. Medreseye girecek öğrenciler, bölgenin memur ve ileri gelenlerinin önünde imtihan edilmeli, başarılı olanlar ödüllendirilmelidir. Medreseye girip de üç sene boyunca sınıfını geçemeyenlerle ilişik kesilmelidir. Ayrıca kura ve ruus imtihanlarında bu yeni bilim dallarından da sorular sorulmalıdır.

Ders vekaleti bünyesinde ilmi alanda kendini ispatlamış kırk kişilik bir heyetten mürekkep bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu heyetin haftalık bir ilmi gazetesi olmalı ve güncel bilimsel ve teknik gelişmeleri takip edip yayımlamalıdır. Özellikle Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan bilimsel gelişmeler hemen ele alınmalı ve bu dergi Türkçe ve Arapça olarak cüzi bir fiyat karşılığı halka ulaştırılmalı; medrese öğrencilerine ise bedava dağıtılmalıdır. Buna paralel olarak her sene bilimsel gelişmeler, öğrencilerin kitaplarına eklenmelidir. Yine her sene, bu komisyondan on kişi Avrupa üniversitelerine gönderilmeli ve yeni gelişmelerin öğrenilmesi ve yayımlanması sağlanmalıdır. Bu komisyonun bir diğer görevi ise, Batı felsefesinin İslam’a aykırı kısımlarını ayıklayarak kelim ilminin yeniden yorumlanması olacaktır. Böylece zararlı fikir ve akımların İslam toplumuna

zarar vermesi önlenmiş olacaktır. Bu noktada kendisi bu komisyonu Fransızların “Akademi” dedikleri kurula benzetmekte ve zaman içinde onun gibi önemli bir role sahip olacaklarını iddia etmektedir.

Ona göre; İstanbul medreseleri bu programı izlerse kısa süre sonra taşra medreseleri de aynı dersleri okutmaya başlayacaklardır. Bundan sonraki kısımda ise Anadolu’daki medreselerin kötü vaziyetine değinmekte ve bunun sebeplerini sıralamaktadır. Ona göre; hiçbir maaş ya da geliri olmayan taşra müderrisleri halkın desteği sayesinde çok sayıda öğrenciyi gece gündüz okutma gayreti içerisindeyler. Örneğin Konya’da, devletten hiçbir şekilde ödenek almadan eğitime devam eden medreselerde dört ila beş bin öğrencinin okuduğunu söylemektedir. Bu noktada müderrisler açısından öğrencilerin önemini vurgulamakta ve müderrisin ne kadar alim ve zengin olsa da muhakkak öğrenci okutmak isteyeceğini ve bunun bir gelenek olduğunu söylemektedir.

Sonraki kısımda ise medreselerin finansmanına değinmektedir. Burada medreselerin bir vakıf kurumu olduğunu hatırlatarak bu vakıfların Evkaf Nezareti’ne bağlanarak atıl bırakıldıklarını hatta çok daha kötü şartlara duçar olduklarını söylemektedir. Eskiden olduğu gibi bu zengin vakıflar sayesinde İstanbul medreselerinin finansmanının sağlanabileceğini söylemektedir.

Taşra medreselerine gelince; bu medreselerde ileri sürdüğü müfredat okutulursa idadi ve rüşdiyelere lüzum kalmayacağını ve buraya sarf edilen paraların medreselerin finansmanına yeteceğini iddia etmektedir. Zaten bu rüşdiye ve idadi gibi okullar için halktan vergi alındığını ve bu hususta ileri sürdüğü şekilde eğitim yapılır ve başarılı olunursa halkın bu desteğinin artacağını iddia etmektedir. Ayrıca bu halktan eğitim için alınan bu vergilerin de kötü niyetli idareciler tarafından yeterince değerlendirilemediğini de söylemektedir.

Bu hususta İzmir ve Manisa gibi şehirlerde halkın desteği ile yapılan okulları örnek göstermektedir. Ona göre çalışkan bir vali ya da yerel yöneticinin girişimleri sonucu kısa sürede okullar açılabilir ve eğitim için bir ilerleme kaydedilebilirdi. Kendisi bu konuda yerel idarecilerin teşvik edilmesini ve başarılı olanlarında ödüllendirilmesini önermektedir.

Eserini bu şekilde bitiren hoca Muhyiddin, bir nüshasının padişah II. Abdülhamid’e sunulduğunu söylemekte ve 26 Şaban 1314 (30 Ocak 1897) tarihini düşmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde medreselerin ıslahı konusunda fikir yürüten kişilerden biri de Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin'dir. Kendisi de medrese eğitimi almış bir kişi olarak medreselerin içinde bulunduğu kötü durumdan oldukça rahatsızdır. Bu kötü durumun müsebbibi olarak ise mevcut yönetimi görmektedir. Medreselerin içinde bulunduğu olumsuz duruma çare düşünen Hoca Muhyiddin, görüşlerini "Medreselerin İslâhı" başlıklı bir kitapçıkta dile getirmiştir.

Ona göre; medreseler hem İslam dininin hem de diğer bilimlerin öğrenilmesinde ve toplumda yayılmasında en önemli kurum olarak uzun süre önemini korumuştur. Fakat zamanla yeni bilimsel gelişmelerin medrese müfredatına yansımaması bu kurumun yozlaşmasına sebep olmuştur görüşündedir. Bu yozlaşmanın sebeplerini kendine göre açıklamakta ve en büyük sorumluluğu da teşvik noktasında yetersiz kalan yöneticilere yüklemektedir.

Daha sonra ise medreselerdeki eğitim müfredatı hakkında görüşlerini sıralamaktadır. Bu noktada; en dikkat çeken husus; medrese derslerine İslami ilimlerin yanı sıra matematik, fen bilimleri, tıp, tarih, coğrafya vs. gibi derslerin de ilave edilerek medreselerin çok programlı bir yapıda olması gerektiğini salık vermesidir. Ona göre; "mekteb" diye tabir edilen modern okullarda hangi dersler okutuluyorsa aynısı medreselerde de okutulabilirdi. Bu noktada mekteblerin din eğitimi noktasında yetersiz kaldığını söyleyerek din derslerinin ilave edilmesi gerektiğini söylemekte ve aslında bu tespitinden hareketle medreselerin toplum için ne kadar önemli olduğunu ima etmektedir.

Kendisi; medrese eğitiminin yanı sıra bu kurumun finansmanı ve idaresi noktasında da görüşler serdetmiştir. Bu noktada; Ders Vekâleti kurumu ile taşra müftülüklerinin ortak hareket etmesini, medreselerin denetimi için müftülüklere teftiş yetkisinin verilmesini, öğrenci seçiminde titizlik gösterilmesini istemekte ve yine Ders Vekâleti bünyesinde kırk kişiden oluşan bir ilmi heyetin yeni bilimsel gelişmeleri takip ederek medrese müfredatına ekleme yapması gibi öneriler ileri sunmaktadır. Ayrıca bir vakıf kurumu olan medreselerin bağlı oldukları vakıfların Evkaf Nezareti bünyesinde atıl bırakıldığını vurgulayarak buralardan elde edilecek gelire medreselerin finansmanının rahatlıkla sağlanabileceğini ifade etmiştir. Yine ona göre; kendisinin önerdiği müfredat taşra medreselerinde okutulursa zaten rüşdiye ve idadi gibi mekteblere ihtiyaç kalmayacaktır.

Eserin Transkripsiyonu**Medreselerin Islâhı**

Mü'ellifi Şeyh Ali Efendi-zâde Muhyiddin

Fiyâtı Bir Gurûşdur

Talebe-i Ulûma Meccânen Virilür

İhtâr

Derûn-ı risâlede zikr olundukca ulûm-ı şer'iyeye-i Arabiye tahsîl olunmakda bulunan ulemâ-yı İslâm'a mahsûs dershâneeler dimekdir ki buna Anadolu'nun ba'zı cihetlerinde dâire Mısır'da ise revâk tesmiye olunur hattâ Mısır'da medrese dinilince İstanbul'da mekâtib-i i' dâdiye ve âliye didiğimiz fenn mektepleri murâd olunuyor.

[2]

Bismillâhirrahmanirrahîm

Elhamdülillâhî rabbi'l-âlemîn ve'salâtü ve's-selâmu alâ resûlinâ Muhammed ve âlihî ve sahbihî ecma'în.

Meşrık-i Bathâ'dan tulû' iden şems-i münîr-i İslâmiyet sâyesinde bedeviyet bâdiyelerinde pûyân olan Arablar tenevvür iderek muhâfaza-ı dîn-i celîl emniyesiyle Kur'ân-ı kerîmi hıfza mecbûr oldukları gibi nice binlerle ehâdis hükm-i âsârı da fem-i saâdetden şeref sâdır olduğu vechile elfâz-ı dürer esâsını bile zâyî' itmeksizin ahlâfa yâdigâr bırakmak gibi bir büyüklük göstererek akâid-i müslimîni muhâfaza idiyorlardı. Bu sâyede idi ki fezâ'il-i ahlâkı câmi' idiler. Bunları kadınlar kocalarından çocukları analarından işide işide envâr-ı İslâmiyet Bedevîler içerisinde bile şa'sa'a-pâş oluyordu. Lakin zamânın asr-ı Nebevî'den uzaklaşması ve İslâmiyet'in [3] bir taraftan Çin içerüleri gibi bilâd-ı aksâ-yı şarka nûr-efşân terakkî olması, Fas ülkesiyle Fransa'nın pâyitahtı Paris civarları olan Liyon şehrine kadar garben tevsî' eylemesi, şimâlen birçok kıt'âtı muhît olması hasebiyle ezhânda mahfûz ehâdis-i Nebeviye dahi vakt-ı saâdetde musâhafâ yazılan âyât-ı Kur'âniye gibi cem' ve tedvîn idilmeyecek olursa dîn-i celîlin sonradan birçok tagayyürâta uğraması korkusu müctehidîni kütüb-i hadîs te'lîfine ve anlardan müstenbit olan mesâil-i şer'iyenin tedvîn ve cem'ine mecbûr iderek buna himmet buyurdıkları gibi bir taraftan dahi "El-hikmeti dâletü'l-mü'min ye'huzu eyne vecedehâ"⁶ ve "Men alleme lisân-ı kavmin emine

⁶ Hikmet (ilim) müminin yitiğidir. Onu bulduğu yerde alır.

min-mekrihim”⁷⁷ hadîs-i şerîfleri mücebince ulemâ-yı İslâm ulûm-ı hikemiyeyi dahi dîn-i İslâm'a nakl ve tercüme iderek ukûl-ı müslimîni tenvîr itmek hikmetine mebnî ol vakitte hesâb, hendese, hey'et gibi ulûm-ı riyâziye ve mantık, hikmet-i tabî'îye, felsefe, fenn-i tıbb emsâli fûnûnu lisân-ı Yunanî üzere muharrer olduğu ve henüz şimdiki Avrupa ahâlîsi lisânlarında bu ulûm tevsî' itmediği cihetle lisân-ı Yunanî'nin ta'lîmi lüzûmu fudalâ-yı İslâmca hiss idildi. Farabî ve Ebû Ali Sînâ gibi birçok efâzıl-ı İslâm lisân-ı Yunanî'yi tahsîl iderek bi'l-cümle ilimlerini lisân-ı Arab'a nakl ve tercüme eylediler. Meselâ: İlm-i mantıktan tercüme eyledikleri [4] hâlâ lafzî elfâz-ı Yunanî'den olan beş altı sahîfelik İsağuci risâlecîği fuzalâ-yı İslâm tarafından ta'mîk-i ebhâs idile idile nihâyet bin sahîfelerine varan Kutbeddin'in ve Seyyid Cürcânî'nin Şerh-i metâlî' ve hâşiyeleri gibi kütüb-i kebîre oluncaya değin büyüyüb gitmiştir.

Kezalik hikmet-i tabî'eden Şerh-i İşârât ve Şeyh'in Şifâları gibi koca koca cildler meydâna gelmişti. İlm-i tıbbdan dahi Şeyh'in Kânûn'u emsâli nice kütüb-i celîle kütübhâne-i her diyârı hâlâ tezyîn itmekdedirler.

Cebir, kimya, müsellesât gibi birçok fûnûn o celîlü'l-kadr ulemâ-yı İslâm ve ta'bîr-i diğerle şimdiki hâlde şu beğenmediğimiz başı sarıklı hocalar tarafından ihtirâ' edilmişti.

Mesopotomya sahrâlarında birçok tedkîkât-ı riyâziye icrâ idilerek nice keşfiyâta vaz'-ı esâs eylemişlerdi. Bu himmetin çoğu da yalnız ulemâyâ atf idilmeyüb esâsen ol vakitki mülûk-ı İslâmîye tarafından idilen teşvîkât eseri idi. Ma'lûmdur ki Me'mûn Halife zamânında tazmînât-ı harbiyeye karşı kütüb-i hikemiyeyi Yunaniye alınmak kıyâmete kadar emsâline az tesâdüf olunacak nevâdir-i rüzgârdan ma'dûddur.

Her ne ise sonraki pâdişâhlar medârisin ıslâhına bakmayarak teşvîk [5] görmeyen ulemâ dahi her yerde girülemeğe yüz tudmuşdu lakin şimdiki asırda bulunduğumuz gibi düşkün değil idiler. Ve bu gidişle köy imâmları menzilesine kadar tenzil ideceklerinde şübhe kalmamıştır.

Şeyh Sa'dî'nin “Dervîşlere para virmeyiniz ki zühdü artsun! Talebe-i ulûma tahsîsât-ı nakdiyeyi çokça bezl eylemelidir ki sa'yuları artsun” didiği pek hikmetlidir. Talebelerin makarr-ı Hilâfet'deki tahsillerini nazar-ı i'tibâra alalım! Ne okuyorlar bakalım! Bu zâtlar fâhrî olarak hâdim-i dîndirler. Diyâr-ı ba'ideden kalkub bin meşakkatle kendülerini İstanbul'a atarlar nerede oturacaklarını bulamazlar. Nihâyet han köşelerinde birer oda istîcâr iderler sekiz on sene böyle

⁷⁷ Kim bir kavmin dilini öğrenirse onların hilelerinden emin olur.

süründükden sonra nihâyet hîç tahsîsâtı olmayan ve vîrâne dinmeğe her vechile sezâ olan makarr-ı saltanat medreselerinde hareket-i arza uğraya uğraya dîvârları yarılmış bir odaya mâlik olurlar. Ders vekâletinden sâhibiyeti tescîl edilür orada dahi sekiz sene içinde oda başlarına yıkılmazsa aç ve bî-i'lâc beklerler. İşte on sekiz sene böylece hîçbir vechile hükûmetin mu'âvenetine mazhar olamazlar.

Okudukları dersler sekiz senede tekmîl idilmek kâbil iken bunları [6] tamâm on sekiz sene, okur dururlar.

Okudukları hayli fûnûn ise de ba'zıları pek eskimiştir. Meselâ okudukları ilm-i hesâb, cebir, hendeseden eşgâl, hey'etden küre risâleciği ve Şerh-i Çağminî, hikmet-i tabî' den Şerh-i Kâdîmîr ve hâşiyeleri ve şerh-i işârât emsâli kitâblar yazdığımız gibi hikmet-i Yunaniye'nin aynıdır.

İlm-i kelâm kitâblarımız dahi bu ulûm-ı atîkanın muhâkemâtıyla doludur. Hattâ Taftazanî'nin didiği misüllü, müte'ahhirîn ilm-i kelâm kitâbları, hikmet-i tabî'iyeden vehle-i ûlâda fark idilmez bir râddede mesâil-i hikmetle mezc edilmiştir. Kemal Bey'in "Bir ilim ne kadar köhne olsa da her vechile cecele mürahacdır" didiği gibi fâidesiz değil iseler de mâdâm ki bugün ulûm-ı ri'yâziye ve hikemiye garb ulemâsı tarafından birçok tedkîkâta uğramış ve her mübâhisi tenvîr ve tafsîl edilmiş birçok ihtirâatla mâlâmâl bulunmuştur. Bunları hâlâ okumamak kâr-ı akıl değildir.

Bu fûnûnun âsâr-ı terakkiyatı değil midir ki vaktiyle ibhâr-ı muhîte, ortasında rüzgârı bekleyen gemiler bugün buhar sâyesinde bir aylık yolu bir günde alıyorlar ve bir senede haber alınamayan aksâ-yı şark olan Çin ve Japon'dan bir sâniyede tâ aksâ-yı garb bulunan Londra'ya telgraf sâyesinde kizbe ihtimâli olmayan [7] haberler vâsıl oluyor. Yine o hikmet-i tabî'iyeye mesâilinin terakkiyatı cümlesinden olarak îcâd olunan elektrik sâyesinde zulmet-âbâd olan giceler nûra gark oluyor. O kuvve-i elektrikiye değil midir ki; ocak hizmetlerine varıncaya kadar yemek yetiştirmek gibi ev hizmetçiliğine gönül açlaklığı gösteriyor ve yüzlerle insân dolusu arabaları birbirine takmış mahalle mahalle bir kahve bahâsına saatlerce gezdiriyor, on günde gidilemeyen ve hırsızlardan geçilemeyen dağları, balkatları delüb yararak bir günde döşeli koşulu odanda oturur gibi, yağmur, güneş yüzü görmeyerek gidiliyor. Yine o fûnûn-ı tabî'iyenin âsâr-ı terakkiyatıdır ki: Bulutların fevkine uçmak hâssasına mâlik olmayan insânlar balon sâyesinde kuşlara müsâbaka gösteriyorlar. Piyano çalar gibi bir makinecik üzerine parmak oynatmağla cerîdeler misüllü evrâk tab' olunur. Fenn-i makine

terakkiyâtıyla harıl harıl kitâblar basılıyor. Fonoğrafya yardımıyla bir cem'iyette bir tiyatrodâ güzerân iden lafları, oyunları, şarkıları, çalgıları evdeki odadan işidiliyor bu ve bunlara mümâsil nice yüz bin ihtirâ'lar insânların gözlerini kamaştırıyor hattâ Amerika ahâlîsi sabah sokağa çıkınca, ihtirâ' olunmuş ne vardiya, havâdis-i yevmiye yirine soruyor ki **[8]** ihtirâ'âtın kesreti bundan dahi kıyâs olunmalıdır.

Bu, böyle iken ne sebebedir ki fûnûnun eskisi hâlâ medreselerde okuyub da hem âile ma'îşetini te'mîn iden ve hem de kemâl-ı akl-ı insânı mûcib olan fûnûn-ı cedîdeyi ulemâ medreselerde okutmuyorlar bu himmeti dirîğ iden kimdir? Evet vûkelâ-yı hâzıradır eğer ulemâ yeni fûnûnu dahi okuyacak olurlarsa bu zâtlar bir eline dîni bir eline fenni alarak meydânda birer dâhî kesilecekleri ve dînsizlere meydân bırakmayub her gûne terakkiyâtı şerî'ata uydurarak ahlâk-ı insâniyeyi muhâfazada ulu himmetlerini ibrâz iderek serkâre geçecekleri ve terakkiyât-ı ma'neviyeye hâdim meslek istibdâdı esâsından hâdim-i tarîk-i medeniyet bularak âleme kendülerini beğendireceklerini pek âlâ bildikleri cihetle vaktiyle tabîbleri bile seniyye-i semâhatında büyüten o mukaddes medreselerimize şimdi vîrâne manzarasını virdirdiler bu, dîni köreltmek için kasdî yapılıyor. Şeyhülislâmlar ise bir müddetden beri dilenci kahyâlîği sıfatını takınarak mâbeynicilere dalkavukluk itmekden vakit bulamadıkları hasebiyle meşîhat ricâlinin söz söyleyecek iktidârları kalmayub sersemlik illetine mübtelâ olmuşlardır. Ve ilâlâhû'l-müştekâ!⁸ Burası böyle... Gelelim mekteblere rüşdiye mektebine giren bir çocuk bir parça **[9]** Türkçe okuyub yazmağa başlayınca mukaddemât-ı fûnûn olan hesâb, coğrafya, sarf-ı Osmanî gibi risâleler ile rüşdiye mektebindeki derslerini ikmâl eyledikten sonra mekâtib-i i'dâdiyeye giriyor orada dahi dört sene cebir, hendese, hikmet-i tabî'iyeye, kimya, hey'et misüllü ulûm-ı riyâziye ve tabî'iyenin mehmâ-emken nazariyyât kısımlarını görebiliyor.

Tıbbiyeye giren efendi dahi teşrîhden başlayarak menâfi'ü'l-a'zâ emrâz-ı hâriciye, dâhiliye müfredât-ı tıbb diyerek altı sene, ikmâl-i tahsîl ile diploma dinilen şehâdetnâme'yi almağa muvaffak oluyor. Kâimmakâmlık gibi mühimm hizmetlere ehliyetli me'mûrlar yetiştirmeğe mahsûs olan mekteb-i mülkiyeye giren efendiler de servet-i milel, ticâret-i beriyye, ticâret-i tecriyye, hukûk-ı düvel mecmû'ası gibi mütâla'a ile, anlaşılabilir kitâbları dört sene ders be-ders okudukdan sonra bâ-şehâdetnâme neş'et ediyorlar.

Hukûk mektebine gelince: Rüşdiye şehâdetnâmesini hâiz bir duhûl imtihânına girüb sınıfa geçebiliyor. Orada dahi arâzî ve cezâ kânûnnâmelerini ezberle-

⁸ Şikâyet Allah'adır.

mekden başlayarak, nihâyet Mecelle, usûl-i muhâkemât-ı muvakkitlerini, ticâret kânûnnâmelerini ezberleyüb hocalarına birer kere ezberlediklerini dinlettiklerinden sonra muhâberât-ı resmîyeye iktidârları olup olmadığı [10] nazar-ı i'tibâra alınmayarak yaldızlı şehâdetnâmelerini dest-i iftihârlarında tutmağa başlıyorlar. İşte mekâtib-i âliyenin dahi dersleri bundan ibâretdir görüyoruz ya! Ulûm-ı dîniyeden sıyrılıp çıkıyorlar! Zâhir Maârif Nezâreti, şerî'at-ı Muhammediye'yi ağızdan bellenilecek derece birkaç kelimededen ibâretdir zann idiyor olmalıdır ki mekâtibde ulûm-ı dîniyeden güzelce bir kitâb okutdurulmuyor! Buna ne kadar te'essüf olursa yine azdır. Bu kadar ma'lûmât-ı vâkı'â çobana i'tikâdî için kâfi ise de o da köylüler gibi umûr-ı zirâ'atla meşgûl olan a'vâm-ı nâsa zarûreten tecvîz idilebilmiştir. Hattâ kütüb-i Kelâm'da mukallidin îmânı sahih midir değil midir, diye ihtilâf bile muharrerdir. İşbu mekâtib-i âliyeden çıkan zevâta Mızraklı İlm-i hâl nerede kaldı Dürr-i yektâ'dan bir şey sorulsa bilemeyecekleri gibi Kur'ân'ı ellerine viriniz! Düzce okumaktan ekseri acz gösteriyorlar. Hâlbuki geçecekleri ilk me'mûriyetleri dört bin hâneli koca bir kazâ kâim-makâmılgı yâhûd, koskoca bir sancağın mahkeme riyâseti oluyor. Ulemâ, meşâyih işleri düşünce bunların makamlarına gidüb tabî'î hürmet göstermeğe mecbûr oluyorlar. İlerüde sıraları düşünce maârif a'zâlığına nasb olunuyorlar Şâir Eşref'in "Geçen gün Maârif'de yok iken hayret bütün hey'et [11] Arapça bir kelâm zanıyla Kur'ân'ı çizdiler" dediği gibi tabî'î orada şerî'at-ı İslâmiye'nin ehemmiyetini kâle bile almak istemezler. "El-meru ve adda ve lemmâ cehel"⁹ hükmünce insânlar dâimâ bilmedikleri şeye cehl-i mürekkebe yüzünden görünürler.

Doktorlar içinde dahi şerî'ata muhâlif sözler ile canıyla çekişen bir mü'min marîzin son nefesinde i'tikâdını da bozup zavallıyı âhirete îmânsız götürmeğe sebep olanlar eksik değildir. Hele ulûm-ı şer'îyeyi hiç tahsîl itmeksizin küçükden Avrupa'ya giderek tahsîl idenler içinde büsbütün îmândan çıkanlar ender değildir. Avrupa'ya gitmemeli değil pek çok zevât gitmelidir. Lakin ulûm-ı şer'îyeyi tahsîl ittikten sonra Avrupa mekteblerine girmelidir. Allah aşkına söyleyiniz! İslâmlar böyle re'îsleri böyle kâim-makâmları böyle tabîbleri ve böylelikle büyüyen paşaları maşaları severler mi, riâyet iderler mi, âsâr-ı ihtirâm gösterirler mi, yüzlerine karşı âsâr-ı nezâket ibrâz itseler de arkalarından söylemedikleri zemmi bırakmazlar. Bir dürlü kalbleri anlara ısınmayub ülfet idemezler al sana! İslâmlar beyninde bir daha tefrika. İşte İslâmların esâslı derdlerinden biri de bunlardır. Bunlar şâyân-ı tedâvî-yi marazdırlar. Bunlara bakılmazsa akâid-i müslimîn bunlar vâsıtasıyla pek çok ifsâd idiliyor çünkü re's-i

9 Adam cahilken sayıldı.

kârda bulunuyorlar. [12] Bunlardan halka pek çok dînsizlik, ahlâksızlık sirâyet idiyor. Sâf akîdeli olan ahâlînin hiç olmazsa babalarından belledikleri dînlerini bozuyorlar. İnsânlar görenekdir. Üzüm üzümü görür kararır. Hâsılı ulûm-ı şer'îye tahsîline hâdim olan medreseler fûnûn-ı tabî'îye-i cedîdeden mahrûm tutuldukları cihetle muhtâc-ı ıslâh oldukları gibi bi'l-cümle mekâtib-i i'dâdiye ve âlîyede dahi ulûm-ı şer'îye mehmâ-emken okutdurulamadığından anlar dahi ıslâha muhtâcdır.

Biz ki İslâmlar - dînimizin her fenne, ihtiyâcât-ı zamâniyeye, medeniye-te muvâfık olması hasebiyle - dînlerini hiçbir vakitte bırakamazlar ve hiçbir kuvvet anları dînlerinden döndüremez. Döndürmek kâbil olaydı Rusya yirmi milyonluk Türk, Tatar, Çerkes gibi ahâlî-yi İslâmiyeyi döndürebilirdi.

Fransızlar Cezâyir ehl-i İslâm'ını akîdelerinden çevirebiliyorlardı. İslâmlar hiçbir vakitte Avrupa'nın İslâmiyet'e mugâyir olan âdâtına giremez. Meselâ: Şer'an harâm, tıbba muzırr olan hınzır etini yiyemezler. Nisvân-ı İslâm setreden çıkub da çarşular, balolarda gezemezler oynayamazlar. İslâmlardan alenî şarâb içenler düvel-i ecnebîyede Osmanlı sefirleri gibi İslâm oldukları [13] hâlde kıyâfet-i milliyelerini olsun muhâfaza itmeyerek şabka giyenler ta'n ve ta'rîzden kurtulamazlar. Bak İslâmların terakkisi mektebler, medreseler hemen her köye kadar ta'mîm idilmek yollar şiryân-ı umrân itlâkına şâyân olan - velev ki Mekke ile Medîne arasında dahi olsa - şimendiferler uzadılmak fabrikalar, dârü's-sinâ'lar, hastahâneler; her yerde husûsiyle arâzî-yi Haremeyn'de inşâ ve te'sîs edilerek zirâ'ate kâbiliyeti olmayan kıt'a-i Hicâz ahâlîsinin te'mîn-i ma'îşetlerine hizmet idilmek oralarda buz fabrikalarını ta'mîm ile hayır duâlar kazanmak yanmış kalbleri, susuz ölmüş şühedâ aşkına sevindirmek gibi âsâr-ı umrân ve sa'âdet göstermek ile olabiliyor.

Yohsa erkeklerimiz, Avrupalılar gibi hamâmlarda abaçık görünemezler. Karı erkek balolarda, konserlerde, polika falan oynayamazlar evlerinde - kuduz illetinin sirâyetine ve döşemeleri murdârlamağa sebep olan - köpekler besleyemezler. Sokak potinleriyle o güzelim şark halılarını pisleyemezler.

İslâmlara bu rezâletler giremeyecektir. Sürü akılları ba'zı Frenk-perestlerimiz, bu gibi terakkîleri İslâmiyet'de görmek için ricâ ideriz üzülmesinler.

[14] Biz İslâmlar, sivri sakaldan, bir müddet sakal bırakub beğîn cânî sıklılınca yine traş itmek gibi renksizlikden; işretten, fuhşiyâtından, dansda, kâğıtlarla silinmekden, kız, erkek, kahveler, konserler gibi mecma'-i nâsda öpüşmekden, evlâd-ı gayr-i meşrû'a bırakmaktan, cünüb gezmekten bir fâide anlayamıyo-

ruz. Kemal Beğ'in dediği gibi bize Avrupa'nın fûnûnunu tahsîl itmek lâzım iken anı bırakarak işret, fuhşiyât gibi rezâil-i ahlâkî öğreniyoruz. İslâmlara fenn göstermeli, mekteb küşâd itmelidir. Matbû'âta serbestiyet virmelidir. Her derde devâ olan meb'ûsânı küşâd eylemelidir. Hürriyet isteriz didiğimiz vakitte bu ma'nâya olan hürriyeti isteriz dimekdir. Yohsa her gûne fenâlığı yapmağa serbest kalalım ma'nâsına hürriyet istiyoruz demek değildir. Ahlâk-ı umûmiyeyi telvîs iden o gibi hürriyeti dâimâ tahdîd itmelidir.

Medreselerin ıslâhı şu yolda olabiliyor ki evvelâ usûl-i tedrîsi ta'dîl itmelidir. Yeniden "program" yapmalıdır. Ammâ hocalara usûl-i tedrîsi değışdirelim lâfını duyurmaksızın evvelâ okutdurulmak istenildiği dersleri gözleri önüne göstermelidir. Her tarafa i'lân idilmelidir. Zîrâ ulemâ hükûmet-i müstebidenin birçok müddetden beri tutduğu mesleğinden [15] yalancılığında, ve hattâ def'aâtle İstanbul'dan sürüb çıkarmak teşebbüsâtından, mavnalara doldurub softaları hakâretle sürmelerinden, vükelâ-yı hazaranın adam başı sarıklı hocalar muta'assıbdır gibi tahkîrlerinden ulemâ sınıfı hükûmetin icrââtı aleyhinde o kadar hissiyât beslerler ki idâre-i hâzırâyı âdetâ menba'-i kizb ve hâin-i dîn i'tikâd eylediklerinden böyle ulemâ dersleri ta'dîl olunacakmış diye bir kuru lâf meydâna atılacak olursa ha! İşte hâin herifler artık şer'atı büsbütün kaldırmak istiyorlar diyerek sû-i zanna düşerler, hayır biz usûl-i tedrîmizi değışdirmeyiz dimeğe başlarlar.

Hakları da vardır. Çünkü ulemânın birkaç yüz seneden beri kendi hükûmetlerinden gördükleri hakâreti edyân-ı sâireden görmemişlerdir. Binâen-aleyh evvelâ medreselerde okunacak dersleri dinleyelim.

Bir talebe Sarf'dan başlayub tekmîl-i nüsha idinceye değin on sene ve behresine, onar mâh matlûb olan fennleri tederrüs idecekdir. Birinci sene şimdiki gibi Sarf-ı Arabî okuyacaklardır o da, Emsile, Binâ, Maksûd, İzzî risâlecikleri güzelce okutdurulacaktır. Ya'nî sabah dersi bu olacaktır. İkinci dersi de kavâ'id-i Türkiye ya'nî Sarf-ı Osmanî tedrîs idilecekdir. [16] Birinci senenin Cuma ve Salı günü haftada iki def'a vâki' olan ta'tîl günlerinde dahi Nahiv'den Avâmil tedrîs idilerek her birerlerine ezberletdirilecekdir. Ve hesâbdan a'mâl-i erba'a belletdirilecekdir. İkinci sene sabah dersinde dahi İzhâr kitâbı Adalı şer'inden ibâresi daha selâsetli olan Keşfü'l-esrâr gibi bir şerhiyle tedrîs idilüb hitâm virilecekdir. İkinci dersinde dahi Halebî kitâbı gibi ibâresi kolay olan Fıkıh kitâbı okutdurulacaktır.

Ta'tîl günleri, coğrafyadan kıt'aât-ı hamseyi câmi' coğrafya-i umûmî kitâbı ikmâl idilmelidir. Coğrafya haritalara tatbîk idilmelidir ve tahtalarda dahi ha-

ritalar çizdirilüb tahdîd-i hudûd itdirmeli ve sâire yirli yirine yazdırmalıdır ki talebelerin ezhânında haritalar resm idilmiş olsun.

Üçüncü ve dördüncü senelerin sabah derslerinde Nahiv'den Muğni'l-lebîb okutdurularak ikmâl idilmelidir. Üçüncü ve dördüncü senelerin ikindi derslerinde dahi Fıkıh'dan Tenvîrû'l-ebîsâr metni tadrîs idilmeli ve hocalar tarafından şerh-i Dürrü'l-muhtâr ve hâşiyesi ve Reddû'l-muhtâr takrîr idilmelidir. Üçüncü senenin ta'tîl günleri dahi İlm-i hesâb-ı cedîd tenâsüb ve fâiz bahisleriyle berâber ikmâl idilmelidir. Dördüncü senenin ta'tîl günleri Cebr-i âdî ikmâl [17] idilmelidir. Dördüncü senenin ta'tîl günleri Cebr-i âdî itmâm idilmelidir.

Görülüyor ya! Ta'tîl ikindileri hiçbir ders virilmiyor. Haftada iki def'a ikindi dersi ta'tîl olunur ki bu da talebelere birer teneffüs dimekdir. Beşinci senede sabahleyin Mantık'dan Şemsiyye şerhi yalnız Kutub okutdurularak ikmâl itdirilmelidir ki kıyâs yapabilmek ve ıstılâhâtını öğrenebilmek için Mantık'dan bu kadar kâfi ve vâfidir. Şimdi Mantık altı sene havâşîsiyle okunuyor da ne fâide kalıyor tazyî'-i evkât itmemelidir. İkinci dersinde dahi Meânî-yi muhtasar okunmalı ve zâten şerhi iki yüz elli sahîfe olduğundan o sene ikmâl idilmelidir. Çünkü muhtasar okuyan talebeye lisân-ı Arab'a istihrâc gelmiş demek olacağından pek â'lâ anlamış olurlar.

Beşinci senenin ta'tîl dersinde dahi hendese-i cedîde ikmâl idilmelidir. Altıncı ile yedinci senelerin sabah derslerinde hikmet-i tabî'ye-i cedîde ikindi derslerinde de kimyâ tadrîs ve ikmâl idilecektir.

Kusûr kalan üç senenin sabah derslerinde ilm-i Kelâm'dan Şerh-i mevâkıf, akşam derslerinde ilm-i usûlden Telvîh, yâhûd Mirât hâşiyesi Tarsusî ile okutdurulacaktır, ki bu hâlde şerî'at-ı İslâmiye'nin hakâyık ve hikemiyâtından bâhis olan işbu iki ilm-i celîl mufassalan geniş, [18] geniş okunacak dimekdir.

İşbu sekizinci senenin ta'tîl dersinde Murad Beğ'in Târîh-i Umûmî'si doku zuncu sene ta'tîlinde Mustafa Reşid'in kozmoğrafya ve ta'bîr-i diğ er ile Yeni İlm-i hey'et okutdurulmalıdır. Onuncu senenin ta'tîlinde dahi ilm-i tefsîrden Kâdî Beyzâvî tadrîs olunabileceği kadar gösterilmelidir. Lakin şimdiki zamânda dahi hocalar mantık dersine, başlayınca sabahleyin dersden evvel teberrûken ilm-i hadîsden Şemâil ve şifâ-yı şerîf okuduyorlar. Hâlbuki bunlar yirine beşinci seneden bedeen Buhârî-yi şerîfden azar azar okutdurularak icâzet senesi hitâmında Buhârî-yi şerîfede hüsn-i hitâm virilmelidir.

Şurasını da zikr itmeği unutmayalım ki: Fünûn-i riyâziye, kimyâ, hikmet-i tabî'iy e, hey'et, târîh-i umûmî, târîh-i tabî'î dersleri Türk talebelerine Türkçe

kitâblardan ve Şam, Haleb, Bağdad, Yemen, Basra gibi ahâlîsi Arab olan mahaller medreselerinde bu fennlerine Arabça'ya tercüme idilmiş kitâblardan tedrîs idilmelidir. Çünkü insân dâimâ lisân-ı mâder-zâdından fûnûnu daha güzel bellebiliyor. Gerek İstanbul ve gerek bi'l-cümle vilâyât-ı Osmaniye'de hattâ ba'zı köylere varıncaya kadar hâlâ buluna gelen medreselerde bu fennler okutulmalıdır.

[19] İşte umûm-ı medâris-i ilmiyede işbu fennler okudulacak olursa mekteb-i ibtidâîyi ikmâl itmiş farz idelim on beş yaşında bir çocuk daha aşağı olursa ana caba on sene böyle medreselerde ikmâl-i tahsîl iderse yirmi beş belki ekserîsi yirmi iki yaşında icâzetnâmesini almış ve her fennde behredâr olmuş bulunur. Bu icâzetnâme mekâtib-i i'dâdiye şehâdetnâmesi makâmında dahi i'tibâr olunacağından bu şehâdetnâme ile isterse doğrudan doğruya mekteb-i mülkiyenin sunûf-ı âliyesine bi'l-imtihân geçer. İsterse mekteb-i tıbbiyenin tabâbet sınıflarına bi'l-imtihân dâhil olur. İsterse hukûk mektebine girmiş bulunur. Beş sene mekteb-i tıbbiyede okursa mükemmel bir doktor olduğu gibi mekteb-i mülkiye ile mekteb-i hukûkda üçer sene okuyacak bulunursa tabî'î oradan dahi mükemmel kâimmakâm veyâ re'îs-i mahkeme çıkmış bulunur. Bu sûretle hem kendisi menâsıb-ı âliyede istihdâm olunarak sa'âdet-i dünyeviyeye nâ'il olur ve hem de millet böyle muktedir ve ulûm-ı şer'iyeye ve hikemiyeyi câmi' bir me'mûrdan istifâde eyler de ülke de ma'mûr ve âbâdân olmuş olur. Zâten bir mükemmel kâimmakâm veyâ re'îs veyâ doktor olacak adam mutlakâ yirmi yedi veyâ otuz yaşlarını bulmalıdır.

Çocuklara öyle mükemmel me'mûriyetler virilmez ya! Böyle icâzetnâme almağa nâ'il olan efendiler müsâbaka imtihânlarıyla bi'l-cümle mahallerdeki medâris [20] mu'allimliklerine, daha ehliyetsizleri ibtidâîye mu'allimliklerine, nâhiye niyâbetlerine, nâhiye müdîrliklerine, bi'l-cümle aklâm kitâbetlerine, alay müfîliklerine, tekve şeyhliklerine, ba'zı küçük kazâ niyâbetlerine ta'yîn olunmalıdır ki şâkirdânın ulûm ve fûnûna hevesleri tezâyüd eylesün.

Şurası da vârid-i hâtır oluyor ki birinci sene hikmet-i tabî'iyeyi ikmâl iden efendiler i'dâdiye mekâtibinde müretteb olan dersleri burada okumuş olmaları hasebiyle mekâtib-i âliyeye vaktiyle dâhil olabilmek için ellerine birinci meretebe şehâdetnâmesi virilmelidir. Bunlardan me'mûrîne gitmek arzu idenler dahi hâllerine münâsib aklâm kitâbetlerine kayrılmalıdır.

Böyle mekâtibe ilerüde dâhil olmak arzu ve niyeti olanlar için - diğer şerîklerinden girü kalmamak üzere - medârisde birer Fransız istihdâm olunmak

lâzım geliyor. Mîl-i gayr-ı müslime bulunan vilâyât i' dâdiye mektepleriyle askerî i' dâdiye mekteplerinde yalnız müslümân olan şâkirdâna gâyet sâde ve açık Türkçe'ye tercüme edilmiş mufassal fıkıh, hadîs, Risâle-i hamîdiye gibi akâid kitâblarını târîh okudur gibi ilâveten tadrîs itmeleridir ki dînlerini öğrensün akîdesiz kalmasunlar.

Ey kârîin-i kirâm! Bakınız! Medâris-i İslâmiyenin ulûmuna dâ'ir bir program fikri yazabildim ve bunlara mahsûs me'mûriyetler mahreleri [21] ta'rîf idebildim. Bu fikr-i âcizânem bir hey'et-i ilmiye ve fenniye ma'rifetiyle tedkîk ve ıslâh da idilebilür. Böyle ulûm-ı şer'iyeye ile karışık ulûm-ı hikemiye tadrîs olunan medreseleri ahâlî gördükçe cân-ı yürekden severler, mâllar, vakf iderler. İhsânlar eylerler. Şimdi ma'ârif hissesi olarak zirâ'dan alınan seba' rub' virgülerine zamîme de iderler. Böyle medâris-i ilmiyeden çıkan efendilere, şimdiki hâlde ulemâyâ besledikleri hiss-i ihtirâmı beslerler. Bu hâlde köylere varıncaya kadar birer küçük dârü'l-fünûn demek olan işbu medreseler ta'ammüm ider, ehl-i İslâm birden bire terakkî yollarını tutarlar. Kemal Beğ merhûmun hayâtında her vilâyet vâfîlerinden memâlik-i Osmaniye'de ma'ârifin terakkîsi niye mütevakkıfdir diye sorukları sırada bu suâl resmen Kemal Beğ'den dahi sorulmuş virdiği cevâbda İslâmlarda ma'ârifin terakkîsini hükûmet arzu iderse medâris-i ilmiyenin ıslâhıyla birden bire terakkî hâsıl olur dimişdi. Hattâ o sırada yanında bulunan bir zât cânım Kemal Beğ! Gıyâbından senin dînsizliğe meyyâl olduğunu işidir gibi idim sen ise hocaların medreselerini ıslâhdan gayrı bir sûretle biz de ma'ârifin ta'mîmi kâbil olamaz diyorsun bu nasıl şeydir diyince, ha! Bak sana söyleyeyim! Beni halka karşı dînsiz diye i'lân iden idâre-i hâzıranın hâ'inleridir ki mâlik olduğum hürriyet [22] fikrine karşı ahâlîyi kendimden soğutmak desâyesine mebnîdir dimiş. Rumili kıt'asını ve Anadolu'yu gezenlere ma'lûmdur ki hangi kazâyâ gidilse hiç olmazsa altı yedi medreseye tesâdüf olunur. Hattâ nâhiye ve ba'zı büyücek köylerde bile hâlâ bu hâdim-i dîn medreseler tarafından birçok talebeleri başına toplayub fahrî olarak ulûm-ı şer'iyeye tadrîs idiliyor. Zâten medreselerin bu himmetleri olmamış olaydı köylere imâm bulunamayacağından umûr-ı dîn dahi büsbütün mu'attal kalacaktı. Bereket virsin ki bu zâtlar bu husûsu nazar-ı himmetlerinden dûr tutmuyorlar da iyi, kötü köylere birer imâm bulabiliyoruz bu, olmasa köylerde cenâzeler meydânda kalacak! İşte medâris-i ilmiye ıslâh olunursa az vakit tarafında böyle dârü'l-fünûn modelleri kazâlara, nâhiyelere varıncaya değin hem de az bir masrafla ta'mîm itmek kâbil iken bunu yapmayub da memâlik-i Osmaniye'nin her köşesine kadar ma'ârifin ta'mîm idildiğini cerîdeler ile i'lân itdirmek gibi şarlatanlıklar ibrâz itmek hükû-

metimizin halkı aldatmak için çevirmekte olduğu dolabların biridir.

Makarr-ı hilâfet medreseleri böyle fûnûn-ı cedîde ilâvesiyle ihyâ olunacak olursa tabî'î orada ekserî Arabî olarak okunub tab' idilecek kitâblar dâimâ emsâli görülmekte olduğu cihetle bir seneye [23] kalmaksızın ta Çin müslümânlarının yedlerine kadar gidüb vâsıl olacağı ve bu usûl bir taraftan cerîdeler ile de i'lân idileceği cihetle Mısır Câmî'-i ezheri, Merâkeş, Cezayir, Tunus, İran, Afgan, Buhara, Kırım, Kazan, belki Cava, Sudan, Amerika'nın Brezilya medâris-i ilmiyeleri buldukları hâl-i inhitâtdan kurtulub teceddüd idecek de İslâmlar birden bire ulûm ve fûnûn ile münevverü'l-efkâr olacak ol vakit Avrupa ricâli de işbu hâl, medeniyet-i insâniyeye, fezâil-i ahlâka büyük bir hizmet olduğundan ibrâz-ı memnûniyet idecekler ve Mösyö Renan'ın sû-i zannı gibi İslâmiyet'in mâni'-i hikmet ve medeniyet olmadığını bi'l-fi'l görecekler de İslâmiyet'e sitâ-yişler bırakan daha artacak! Yine Farabî, Ebû Ali Sina, İbn-i Rüşd, Râzî, Gazâlî, Fahreddin Râzî gibi hükemâ ve muhakkikîn-i İslâmiye çıkmağa başlayacaktır. Ve şimdiki hâlde Avrupa'da olduğu gibi her fennde mütehasıs yetişdirebilmek için ayrıca büyük dârü'l-fûnûnlar ve sanâyi'nin terakkisi için dârü's-sinâ'lar yapılacak olursa bu sâyede Avrupa ehl-i hüneri gibi her fennde hünermendân-ı İslâmiye dahi yetişebileceklerdir.

(Hâtîme)

Memâlik-i Osmaniye'nin bi'l-cümle vilâyâtındaki medreselerin sûret-i tahsîl-lerini mübeyyin ders vekâletinden defâtiri tutularak taşralar müftîleri vâsıtasıyla [24] evâmîr ve ta'lîmât gönderilerek idâre olunmalı ve dâhil-i vilâyetdeki medreselerin dersleri yolunda cereyân idüb itmediğini tefîş itmek için merkez vilâyet müftîlerine hakk-ı tefîş ve bi'l-cümle me'mûrîn-i mülkiye rü'esâsına yalnız hakk-ı şikâyet virilmelidir. Şunu da ilâve idelim ki: Ders vekîli şimdiki gibi ulûm-ı cedîdeden bî-behre olanlardan intihâb olunmayub belki ulûm-ı şarkiye ve garbiyeye vâkıf meselâ târîh-i tabî'î sâhibi Mahmud Esad Efendi ve hiç olmazsa Trablusşamlı Risâle-i hamîdiye mü'ellifi Cîsrî veyâ mütercimi Manastırlı İsmail Efendi gibi mütefennin ve münevverü'l-efkâr zevâtdan intihâb ve ta'yîn olunmalıdır.

Bu medâris talebeleri behresine bi'l-cümle me'mûrîn ve eşrâf-ı mahalliye hâzır oldukları hâlde alenî olarak mahallerinde imtihân idilmeli ve ehliyetleri tebeyyün iden talebeye kütüb vesâire gibi mükâfât virilmelidir. Ve üç sene sınıfını geçemeyen talebeler hârice bırakılmalıdır. Ve kur'a ve ru'ûs emsâli imtihânlarda fûnûn-ı cedîdeden dahi suâller tertîb idilmelidir.

Ders vekâleti hey'eti dahi her fennde behredâr, ekseri lisân-ı inşâ, kırk kişiden mürekkeb yalnız pek kıymetdâr liyâkat madalyalarını hâiz olmak gibi fahri bir hey'et-i fenniye olmalıdır.

Bu hey'etin kendilerine mahsûs haftalık cerîde-i ilmiye ve fenniyeleri [25] bulunmalıdır. Fünûn-ı tabî'iyeye mesailinin hafta be-hafta Avrupa, Amerika'daki terakkiyâtını ve keşfiyât-ı âhîreyi oraya gâyet sâde olarak yazub Türkçe ve Arapça neşr idilmeli ve derhâl taşra medreseleri talebelerine meccânen ve sâir memâlik-i İslâmiye ahâlîsine mesârîf-ı tabî'sini koruyacak kadar cüzî bir ücretle hemen irsâl itmelidirler.

Ve sene be-sene terakkiyât-ı âhîre ve tebeddül iden nazariyeler kitâblara ilâve idilerek tab' idilmelidir. Ve be-her sene işbu ders vekâleti â'zâlarından on kişi Avrupa dârü'lfünûnlarına - devletce masrafları te'mîn ve tesviye idilerek - gönderilüb bilemedikleri dakâ'ik-i fünûn-ı garbiyeyi tahsîl ve ma'lûmât-ı muktesebelerini gelüb meclise arz ile haftalık cerîdeleriyle neşrine müttefikten karar virmelidir.

Bir müddet böylelikle terakkî hâsıl olduktan sonra şimdiki ilm-i kelâm kitâbları fünûn-ı atîka ile mâlâmâl bulunduğundan böyle hikmet ve felsefe-i kadîm ile mahlût olan ilm-i kelâm yirine hikmet-i cedîd ile mezc idilecek ve yeni felsefenin dîn-i İslâm, akl-ı selîme mugâyir olub da redde şâyân mahallerini redd ile husûle gelecek cedîd ilm-i kelâmı tedvîn itmek işbu ders vekâleti hey'etinin dâimî vazîfesi olmalıdır. Bu vazîfe-i nazîfe, muvakkat olmayub, şerî'at-ı İslâmiye'ye muhâlif bir felsefe Avrupa'da efkâr-ı umûmiyeye [26] intişâr itdikçe, derhâl bu hey'et delâil-i akliye ve hikemiye-i şer'iyeye ile redd ve ibtâl iderek kütüb-i kelâma ilâve itmelidirler ki vesâit-i nakliyenin kesret ve suhûleti ve kısm-ı küllîsinin düvel-i ecnebiyeye esâretleri hasebiyle garb ahâlîsiyle ihtilât itmekte olan ehl-i İslâm evlâdına akâid-i sâfiyelerini tarîk-i dalâlete sapmaktan muhâfaza eylemelidirler. İşte ulemâ-yı İslâm'ın asıl vazîfesi bu olduğu cihetle eimme-i dîn tarafından ilm-i kelâma eşrefü'l-ulûm tesmiye itmişler ve sâir bi'l-cümle ulûm-ı şer'iyeye tercîh eylemişlerdir. Bu sûretle teşekkül iden ders vekâleti hey'eti Fransızlar'ın akademi didikleri meclis-i kebîr gibi bir meclis-i ilmiye-i İslâmiye olmuş olur da birtakım câhil, ma'ârif a'zâlarından mürekkeb hey'etin Kur'ân âyetlerini Arab kelâmı zannıyla çizmelerine meydân kalmamış olur. Bi'l-cümle medâris-i İslâmiye'nin yekden sûret-i matlûbeyeye ifrâğ olunmaları mümkün değil ise de bir kere makarr-ı hilâfet medreseleri didiğimiz sûrete koyulsun; taşra medreseleri daha ikinci senesinde kendiliklerinden bu dersleri

okutmağa başlayacaklardır. Anadolu'nun birçok kasabalarında tesâdüf eyledim ki: Bir müderrisin hiçbir maâşî olmadığı hâlde mekteb-i rüşdiye bile görmeyen köy mollâlarından beş altı yüzünü îâne-i ahâlî ile yapabildiği medreseye doldurub gice gündüz bunları okutmağla meşgûl oluyor da neşr-i ilme muvaffakiyetinden dolayı Cenâb-ı hakka her saâtinde [27] teşekkürler idiyor. Bugün Konya şehrinde dört beş bin talebe ders okuyor. Ne hocasına ne talebesine hükûmet bir akçe bile îâne virmediği hâlde yine bu zevât; dîne hizmet fikriyle on beş yirmi seneler tâkat-fersâ olan müzâheme katlanıyorlar bi'l-cümle kazâlar müftülüklerini anlar ihrâz idiyorlar. Yine anlardan başka kazâlarda söz anlayan, hükûmetin icrââtına muâvenet iden; halife-i âdileye itâ'at lâzım olduğunu söyleyen, ahlâk-ı umûmiyeye hizmet idenlere tesâdüf idilemiyor.

Bu zevât yalnız talebe ve talebelerini barındıracak medrese odaları bulurlarsa anlar büyük rütbeye nâil olmuş kadar seviniyorlar. Ulemâ-yı İslâm'da hâlâ görülen işbu hissîyat-ı âliye "El-ulemâ veresetü'l-enbiyâ¹⁰" sırımına mazhariyetlerini gösterir birer mu'cize-i peyâmberîdirler. Bu zevât ne kadar âlim, zengîn olursa olsunlar; fahrî olarak tadrîs idecek talebe bulamayınca ebter kaldım, acaba hocamdan bed duâ mı aldım diyerek merâkından kahr olurcasına te'essüf ve hayretde bulunurlar! Bu hâl yalnız Anadolu'ya mahsûs olmayub Buhara, Taşkend'den tutdur da Sudan dâhiline varıncaya kadar ulemâ-yı İslâm bu fikr-i âli-yi cenâbâneyi beslerler. Böyle hocalarımız, mu'allimlerimiz dîn ve insâniyet nâmına meydân-ı semâhatde dururken, mu'allim, müderris masârifâtı pek az bir yekûn tutacaktır. [28] Ve bunlar sâyesinde ma'ârif-i matlûbe pek sür'atle neşr ve ta'mîm idilebiliyor. Bunların ahâlîye birer va'azları her dürlü terakkîyâta sevk edilebiliyor. Aranılacak nokta, bunlar hüsn-i sûretle idâre ve tatyîb idilmelidir.

Ta'rîf itdiğimiz vecihle ıslâh idilecek medreselerin vâridât ve masârifine gelince: Dersâdet medreselerinin Evkâf Nezâret-i celîlesinden zabt olunmuş birçok îrâdları vardır. Hattâ Fâtih civârında Cedîd Ali Paşa Medresesi'nin vakfiyesi olmak üzere bânîsi tarafından Edirne'de koca bir çarşu vakf idildiği ve bunun, Evkâf Nezâreti'nden zabt edilerek ta'mîrsiz bile bırakıldığı cihetle büsbütün harâb bir hâlde olduğu ma'lûmdur.

Kezalik Fâtih Sultân Mehmed'in ve Sultân Süleyman ve Selim'in yaptırmış oldukları medreselerin birçok vakfiyeleri kayden müsbetdir. Husûsiyle talebelerin idâresiçün dahi İstanbul'da birçok imâretler hâlâ mevcûtdur. Talebeye mahsûs birçok fodula, zerde, pilav gibi tahsîsât-ı vakfiye meydândadır ki bunlar hep sû-yi isti'âlâtla hükûmet me'mûrları tarafından göz göre mahalleler öteye beru-

10 "Alimler, peygamberlerin varisleridir" meâlindeki hadis-i şerif.

ya satılıyor, rüşvet ile evkâf idâresinden iltizâm olunuyor. Bunlar, zabt olunur da [29] vâridâtı ders vekâletine ve nâm-ı diğerle İslâmlar akademisinin nazar-ı tedkiklerine bırakılacak bulunursa husûsuyla ilmiye tahsîsâtı demek olan ve şimdiki hâlde vücûdlarına hiç lüzûm olmayan birçok paralar; tadrîs ile meşgûl müderrislere, talebelere sarf idilmek üzere zabt olunursa İstanbul medreseleri için bâliğan meblağ-ı vâridât zuhur itmiş olur.

Taşralar medreselerine gelince didik ya! Bu medreseler de, mekâtib-i rüşdiyye ve mekâtib-i i'dâdiyelere mahsûs dersler kâmilten tadrîs idileceğinden i'dâdiye ve rüşdiyelerine lüzûm kalmayacaktır. Yalnız gayr-ı müslim reâyâ bulunan mahaller i'dâdiye mektepleri kemâkân devâm itdirildikten sonra kusûr kalan mahaller i'dâdiye mektepleriyle bi'l-cümle rüşdiyye mekteplerine sarf idile gelen mebâliğ külliye bunlara kalacak dimekdir. Zâten bu mekâtib-i rüşdiyye ve i'dâdiyelerin tahsîsâtı rencberlerden tahsîl oluna gelen a'shârın seb'-i rub' vâridâtıdır. Bu hayli bir paraya bâliğ oluyor. Lakin ma'ârif veznesinde terâkim ile gice yıldız-nişinleri o menhûs ellerini uzadarak, sefahatlerine, hafiyelere sarf itmekten utanmıyorlar. Allah'dan korkmalıdır ki bu paralar umûm-ı vilâyât-ı şâhâne rencberlerinin bin zahmetle büyüdebildikleri ekinlerinin akçasıdır. Hattâ güyâ mavzer tüfenkleri mübâya'a idilecekmiş [30] diye yüz binlerle liralar ma'ârif nezâretinden gasb idildiği kayden müsbetdir. Husûsiyle medâris-i İslâmiye didiğimiz gibi ıslâh olunursa ahâlî memnûn kalacaklarından daha bir seb'-i rub' derecesinde îâne dahi idecekleri bî-iştibâhdır. Risâleye hitâm virmeden şunu da ilâveten zikr idelim ki: Medreselere köylerden şâkirdân yetiştirerek ahâlî-yi kurâdan cehâletten izâlesi; köylerde usûl-i cedîde üzere mekâtib-i ibtidâiyelerin te'sîsine mütevakıftır.

Umûm-ı kurâda yeniden mekteb te'sîsine ma'ârif bûdcesinin adem-i kifâyesi derkâr ise de İzmir vilâyetinde üç yüz on sene-i Rûmiyesi'nde vâlî Hasan Fehmi Paşa tarafından ittihâz olunan tedâbîr-i mü'essire sâyesinde bir sene zarfında hemen vilâyetin nisf derecesinde köylerine köy ahâlîsinin îânesiyle hükûmetin aslâ muâvenet-i nakdiyesi olmaksızın mekâtib-i ibtidâiyeler te'sîs edilmişti. Çünkü köylüler mektebin kerestesini kendilerine mahsûs orman yok ise mîrî ormanlarından kesüb yapıyorlar, kireç yakub hazırlıyorlar, taşını kumunu topluyorlar bu sûretle cüzî masrafla mükemmel mektebler yaptıkları gibi zâten arada sırada çocuklarını okudan köy imâmına virdikleri tahsîsâta bir iki tarla fazla ekin ekmek, Ramazân fitrelerini kâmilten ana virmek sûretleriyle kırâ't-ı cedîdeye [31] vâkıf medrese talebelerinden mahallî ma'ârif komisyonu hey'eti huzûrunda bi'l-ımtihân liyâkati tebeyyün itdikden sonra şehâdetnâmeli mekteb hocası bu-

labiliyorlar ki bunlar köy imâmı vazîfesini dahi bakabiliyorlar. Ben bizzât işbu mekteblerin resm-i küşâdında bulundum ve sonradan arzu idüb gördüm o mini mini zeybek donlu yavruları zekâvet-i fitriyeleri sâyesinde derse başladıklarının altıncı ayında cerîdeden tahta üzerine ibâreler yazıyorlardı ki sevincimden gözlerimden yaş akdı. Hele Manisa hâkimi Haydar Bey'in semere-i fikriyesi olarak Manisa'da îcâd eylediği günde birer saât okumak üzere bi'l-umûm esnâf çıraklarına mahsûs mekteb-i ibtidâiyi görenler sürûrlara gark olmamak kâbil olmuyor. Bu çıraklar mektebi dahi vâlî-yi müşârün-ileyhin fevka'l-gâye tahsî-nini mûcib oldu da her kazâyâ hemen yapılmak üzere telgraflar ile emr virdiği hâlde yıldız mikrobları teb'a-i müslimeyi câhil bırakarak bu sûretle soygunlarına yol bulmak için kadîmden beri tuttukları meslek-i mihrbânelerine muhâlif düşdüğünden paşa-yı müşârün-ileyhi paras pandıras Selanik'e atmışlardı. Orada dahi ma'ârife hizmetini gördüklerinden hemen İstanbul'a kaldırmışlardı. Dimek ki milletini, devletini sever bir gavyûr vâlînin yalnız bir emr tahrîrsiyle bile az vakit zarfında Türkler'e, Kürdler'e, Arablar'a, Arnavudlar'a ve'l-hâsil bütün teb'a-i şâhâneye mektebler [32] küşâd itmek mümkündür. Belki İzmir'de numûnesi görülerek tecrübe idilmiştir. Vâlî-yi müşârün-ileyh gerek köyler ve gerek çırak mekteblerine dâir birer nizâmname yazarak vilâyet matba'asında tab' itdirmişdi. İnsâf olsun ahâlîyi soymaktan başka bir şey düşünmeyen otuz kadar vilâyet vâlîlerimiz ne olur ki oturdukları yirden mutasarrıflarına, kâim-makâmılarına bu yolda ta'limât virseler, millete hizmet itseler! Bu sûretle ma'ârif-i umûmiye intişâr eylese fenâ mıdır? Ba'zı köylerde hâlâ cârî olduğu üzere seccâde, kilim, kumaşlar, dokumalar destgâhlarını bi'l-umûm köylere, aşâyir ta'mîm için birer iş üstâdı ta'yîn itseler, şiddetlice emirler virseler, bu bâbda gayretleri görülen me'mûrlara rütbe nişan virseler, terfi' itdireseler bu makâsıd-ı hayriye husûle gelmez mi? Şübhe yok ki az vakitte semerât-ı nâfi'ası görülür. Eski ustalıklarını muhâfaza iden san'atkârlarımıza meselâ isgara, maşa yapan demirci ustalarımıza be-her kasabada birer makine ustası terfik eyleseler? İsgara yapan ustalar makine gibi dürlü dürlü terakkiyâta kâbil işlerle para kazansalar kötü mü olur ve ilâllâhû'l-müştekâ! Elhamdüli'l-lâhi'l-lezî hüdânâ'l-hazâ.

Mündericâtının mevki'-i tatbîke konulması istihâmıyla bir nüshası Sultân Hamîd'e arz idilmiştir. 26 Şa'bân 1314.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri ve Kütüphane Kaynakları

Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), 1281/9.

Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah, *İslâh-ı Medâris-i Kadîme*, İstanbul, Şevvâl 1328.

Eşrefzade Mehmed Şevketî, *Medâris-i İslâmiye Islâhat Programı*, İstanbul, Hürriyet Matbaası, 1329.

Hemedanzade Ali Naci, *Softalar ve Medreseler*, İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1913.

Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin, *Medreselerin Islâhı*, Mısır, 26 Şaban 1314.

Vildan Faik: *Medrese Hatıraları - İslâh-ı Medâris Hakkında Nizamnamedir*, 25 Teşrin-i Sâni 1325.

B- Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akın, Abdullah, "Son Devir Osmanlı Medreselerinde İslahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi", *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2021), Cilt: 2, Sayı: 2, s. 292-316.

Aktaran, Nesrin, *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılık Akımının Medrese Algısı (1908-1918)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Alan, Ercan, "Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah'ın Medreselerin İslahı Hakkındaki Görüşleri: İslâh-ı Medâris-i Kadîme", *Osmanlı'da Modernleşen Eğitim Üzerine Yazılar*, Editör Zafer Tangülü, Ankara: Detay Yayıncılık, 2024, s. 29-59.

Altuntaş, Zeynep, "Yarı Ulemadan Bir Jön Türk Hoca Muhyiddin'in Hayatı ve Eserleri, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar 13*, No: 253, (Güz 2011): s. 223-255.

"İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi'ne (1914) Giden Yolda Medrese Islâh Risaleleri", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019, s. 521-538.

"Eskiye Muhafaza Yeniye Terviç: Medrese Islahatı Risâlelerinin Dünyası", *Osmanlı Araştırmaları LVIII*, (2021): s. 169-219.

Atay, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcazetnâmeler-İslahat Hareketleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

Ay, Elif, *1908-1914 Yıllarında Mekteplilerin Medreseye Yönelik Bakışı (Değerlendirir-*

- meleri), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Bein, Amit, *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti Değişiminin Faileri ve Geleneğin Muhafızları*. Çeviren Bülent Üçpunar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Cevherli, Kübra, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim*, İstanbul: Eskiyeeni Yayınları, 2022.
- Çapçioğlu, Fatma, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Din Eğitimi Tartışmaları*, Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Çeliktaş, Hasan Sabri, *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2023.
- Er, Hamit, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülmilafe Medreseleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Ergün, Mustafa, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30, No.1-2, (1982): s. 59-89.
- Furat, Ayşe Zişan, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Değişen Dönüşen Kurumlar*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022.
- Güldöşüren, Arzu: "Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risalesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi XVI*, No.31 (2011): s. 201-220.
- Gündüz, Mustafa, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2007.
- II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2007.
- Maariften Eğitime*, İstanbul: Doğubaty Yayınları 2020.
- Hanioglu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Kenan, Seyfi, "Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme", *Osmanlı Araştırmaları XLI*, (2013): s. 1-31.
- "Modern Üniversitenin Oluşum Süreci", *Osmanlı Araştırmaları XLV* (2015): s. 333-367.
- Öcal, Mustafa, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Gerçekleştirilen Medrese Islahatları Üzerine Bir Değerlendirme", Editör Fikret Gedikli, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012)*, I, Muş: M.Ş.Ü. Yayınları 2013, s. 87-150.
- Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Ölmez, Adem, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve

Merkezileşme”, *Vakıflar Dergisi* 41, (Haziran 2014): s. 127-140.

Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

“Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 3, (1999): s. 23-39.

“II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* XIII, No.25, (2008): s. 37-73.

Sönmez, Mustafa: “İslam Modernizminin Doğuşu ve İki Önemli Temsilcisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (2002): s. 147-172.

Şanal, Mustafa, *Eşrefzade Mehmed Şevketi'nin Eğitim Anlayışı ve Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

“Eşrefzâde Mehmet Şevketi'nin Müderrislerin Mesleki Durumlarına İlişkin Görüşleri ve Çözüm Önerileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, (2000): s. 325-341.

Uyanık, Ercan – ÇAM, İrfan Davut: “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Medreselerde Islahat Tartışmaları”, Editör. Fikret Gedikli, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012)*, I, Muş: M.Ş.Ü Yayınları 2013, s. 247-260.

Yakut, Esra, *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Meşihat, Adliye, Maarif ve Hilafet 1918-1922*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

Yıldız, Hasan, “Osmanlı Medreselerini Islah Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 4, Sayı: 1, (Bahar 2019), s. 407-445.

Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

6. BÖLÜM

BASIM ENDÜSTİRİSİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN KULLANIMI

Seyhan TANRIKULU

Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Basım Teknolojileri Anabilim dalı,
ylcnseyhan@gmail.com

Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Basım Teknolojileri Bölümü,
ozomay@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7650-733X>

GİRİŞ

Basım endüstrisi, metin, resim ve grafiklerin kâğıt, plastik, tekstil veya diğer yüzeyler üzerine baskı yoluyla çoğaltılmasını sağlayan endüstriyel süreçleri ve teknolojileri kapsar. Bu endüstri, kitap, gazete, dergi, ambalaj, reklam materyalleri ve çeşitli ticari ürünlerin üretimini içerir.

Basım endüstrisi, geleneksel olarak matbaacılık ile ilişkilendirilse de günümüzde dijitalleşme ile birlikte daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Basım endüstrisinde yöntemleri, malzemeler, teknolojiler ve hizmetler sürekli gelişmektedir.

Basım Endüstrisi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir bunlardan bazıları;
Ticari Baskılar: Broşürler, el ilanları, afişler, kataloglar gibi ticari amaçlı

materyallerin basımı bu kategoriye girmektedir.

Kitap ve Yayıncılık: Kitaplar, dergiler, gazeteler ve diğer yayınların basılması basım endüstrisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Ambalaj Baskısı: Gıda, ilaç, kozmetik ve diğer ürünlerin ambalajlarının üzerine yapılan baskılar da bu endüstrinin önemli bir parçasıdır. Ambalaj sektörü, özellikle markalaşma açısından önem taşımaktadır.

Şekil 1. Ambalaj tasarım örnekleri

Etiket ve Etiketleme: Ürünlerin kimlik bilgilerini, barkodlarını veya markalarını taşıyan etiketlerin basımı da basım endüstrisinin bir dalıdır.

Dijital Baskı: Özellikle son yıllarda dijital baskı teknikleri, geleneksel ofset baskıya bir alternatif olarak gelişmiştir. Küçük tirajlı, kişiselleştirilmiş baskılar veya hızlı üretim süreçlerinde kullanılmaktadır.

Endüstriyel Baskılar: Kumaş, seramik, cam veya plastik üzerine yapılan baskılar da endüstriyel üretimin bir parçası olarak basım endüstrisine dahildir.

Matbaacılık sektöründe çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, karmaşık ve çok yönlü karar alma süreçlerinin yönetilmesine yardımcı olabilir. Bu yöntemler, işletmelerin kalite, maliyet, hız, müşteri memnuniyeti gibi çeşitli faktörleri aynı anda değerlendirmelerini sağlar. Özellikle tedarikçi seçimi, makine ve ekipman yatırımları, üretim planlaması ve iş süreçlerinin optimizasyonu gibi konularda ÇKKV yöntemleri etkin bir şekilde kullanılabilir.

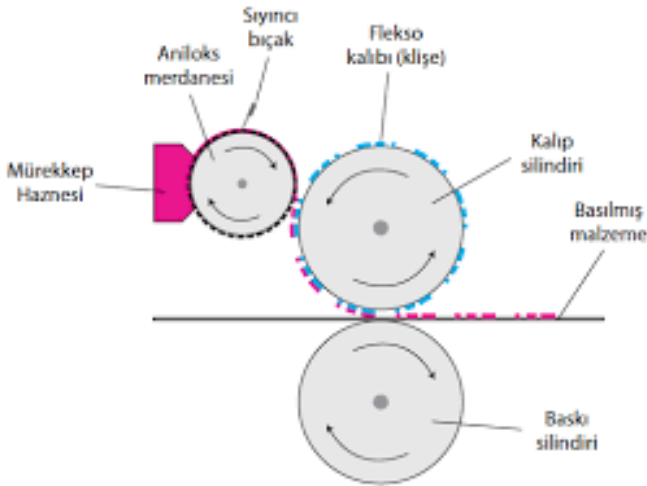
Basım endüstrisinde kullanılan başlıca baskı yöntemleri şunlardır:

Ofset Baskı: Büyük tirajlı basımlar için en yaygın kullanılan baskı tekniğidir. Genellikle kitap, gazete ve dergi basımında kullanılmaktadır.

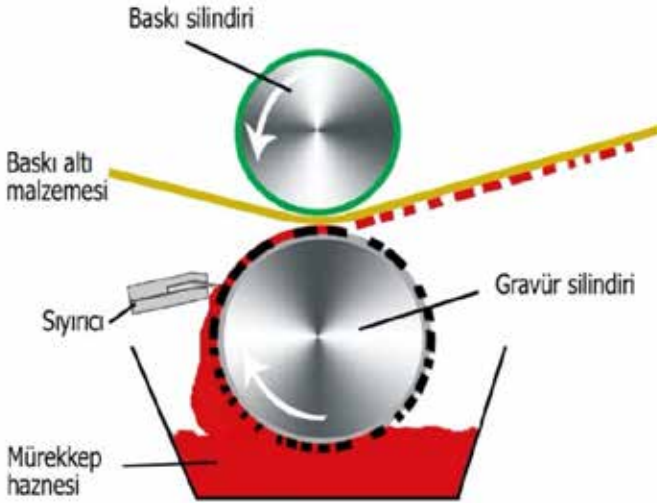
Şekil 2. Ofset Baskı Şeması

Flekso Baskı: Özellikle fleksibül ambalaj ve etiket baskılarında kullanılan bir yöntemdir. Esnek baskı olarak da isimlendirilen flekso baskı, fotopolimer kalıp ile görüntünün yükseklik farkı ile direk olarak baskı altı malzemesi üzerine aktarılan bir sistemdir.

Şekil 3. Flekso Baskı Şeması

Tifduruk Baskı: Yüksek kaliteli ve büyük hacimli baskılar için kullanılır. Genellikle ambalaj sektöründe ve dekoratif baskılarda tercih edilir.

Şekil 4. Tifduruk Baskı Şeması

Dijital Baskı: Daha düşük hacimli ve hızlı üretimler için kullanılır. Kişiselleştirilmiş baskılar, küçük tirajlı kitap basımları ve hızlı teslimat gerektiren projelerde dijital baskı tercih edilir.

Basım endüstrisi, iletişimin temel bir parçasıdır. Kitaplar, gazeteler, ambalajlar, broşürler, reklamlar ve diğer birçok basılı materyal aracılığıyla bilgi yayılımını sağlar. Aynı zamanda, ticaret, eğitim, kültür ve eğlence gibi birçok farklı sektörde önemli bir rol oynar.

Dijitalleşmenin etkisiyle bazı alanlarda basılı materyallerin yerini dijital medya almış olsa da özellikle ambalaj, etiketleme ve ticari baskı gibi alanlarda basım endüstrisi hala kritik bir öneme sahiptir.

Basım endüstrisi üretim süreçlerinde hız, kalite ve maliyetin sürekli dikkat edilmesi gereken parametreler olduğu; herhangi bir departmanda meydana gelen aksamanın üretimin tamamını etkileyeceği bir alandır. Bu sebeple istatistiksel hesaplamalar ve karar verme süreçleri basım işletmelerinde üretiminin tüm aşamalarında özellikle planlamacılar tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada basım endüstrisinde üretiminde en sık kullanılan çok kriterli karar verme yöntemleri incelenmiştir.

2. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME

Çok kriterli karar verme (ÇKKV), birden fazla kriterin dikkate alındığı ve genellikle karmaşık olan karar verme süreçlerini ifade etmektedir. Bu yöntemler, yalnızca tek bir faktörü (örneğin maliyet) değil, birden fazla faktörü (örneğin maliyet, kalite, hız, çevresel etkiler vb.) dikkate alarak en uygun kararı vermeyi amaçlamaktadır.

Matbaacılık sektöründe kullanılan bazı çok kriterli karar verme yöntemleri:

2.1 AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci)

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), 1970'lerde Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen, çok kriterli karar verme problemlerini çözmek için kullanılan bir yöntemdir. AHP, karar problemini hiyerarşik bir yapıya ayırarak, hedef, kriterler, alt kriterler ve alternatifler arasında karşılaştırmalar yapar. Bu süreçte, çift yönlü karşılaştırmalar ve ağırlıklandırmalar kullanılarak en uygun karar belirlenir.

AHP Uygulama Adımları

- *Karar Probleminin Tanımlanması:*

Hangi kararı vermek istediğinizi netleştirin (örneğin, en uygun tedarikçiyi seçmek).

- *Hiyerarşik Yapının Oluşturulması:*

Karar problemi, hedef, kriterler ve alternatifler şeklinde hiyerarşik bir yapıya ayrılır.

- *Çift Yönlü Karşılaştırmaların Yapılması:*

Kriterler arasında ve alternatifler arasında önem derecelerini belirlemek için çift yönlü karşılaştırmalar yapılır.

Karşılaştırmalar genellikle Saaty'nin 1'den 9'a kadar olan ölçeği kullanılarak yapılır.

- *Ağırlıkların Hesaplanması:*

Karşılaştırma matrisleri oluşturularak, her kriterin ve alt kriterin ağırlıkları hesaplanır.

Tutarlılık oranı (CR) hesaplanarak, karşılaştırmaların tutarlı olup olmadığı kontrol edilir ($CR \leq 0.10$ olması beklenir).

- *Alternatiflerin Değerlendirilmesi:*

Her alternatif için kriterlere göre performans değerlendirmesi yapılır.

Ağırlıklı skorlar hesaplanarak, alternatiflerin genel performans puanları belirlenir.

- *Sonucun Yorumlanması ve Karar Verilmesi:*

En yüksek puana sahip alternatif en uygun seçenek olarak seçilir.

2.2. TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)

Basım endüstrisinde TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi, çok kriterli karar verme süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılabilir. Bu yöntem, çeşitli seçenekler arasından en uygun olanı belirlemek için ideal çözüme olan yakınlığına dayanmaktadır.

- *Tedarikçi Seçimi:*

Farklı tedarikçiler arasından en uygun olanı seçmek için kullanılabilir. Fiyat, kalite, teslim süresi, hizmet sonrası destek, sürdürülebilirlik gibi faktörler değerlendirilebilir.

- *Ekipman ve Teknoloji Seçimi:*

Yeni baskı makineleri veya teknolojileri satın alırken en uygun seçeneği belirlemek için kullanılabilir. Maliyet, üretim hızı, enerji verimliliği, bakım maliyetleri, teknik özellikler.

- *Proje Değerlendirmesi:*
Farklı baskı projeleri arasından en karlı veya stratejik olanını seçmek için kullanılabilir. Beklenen kar, risk düzeyi, müşteri talepleri, kaynak gereksinimleri.
- *Kalite Kontrol ve İyileştirme:*
Üretim süreçlerinde kaliteyi artırmak için farklı iyileştirme seçeneklerini değerlendirmek. Hata oranı, maliyet, uygulama zorluğu, süreç süresi.

TOPSIS Uygulama Adımları

- *Karar Probleminin Tanımlanması:*
Hangi kararı vermek istediğinizi netleştirilmelidir (örneğin, en uygun tedarikçiyi seçmek).
- *Kriterlerin Belirlenmesi:*
Karar verme sürecinde kullanılacak kriterleri tanımlayın. Örneğin, tedarikçi seçiminde fiyat, kalite, teslim süresi gibi kriterler.
- *Alternatiflerin Belirlenmesi:*
Karar verilecek seçenekleri (örneğin, potansiyel tedarikçiler) listeleyin.
- *Karar Matrisi Oluşturulması:*
Her alternatif için her kriterin performans değerlerini tablo halinde düzenleyin.
- *Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi:*
Her kriterin önem derecesini belirlemek için ağırlıklandırma yapın (örneğin, AHP yöntemi ile ağırlıklar hesaplanabilir).
- *Normalizasyon:*
Karar matrisindeki değerleri normalize ederek farklı ölçekteki kriterleri karşılaştırılabilir hale getirin.

- *Ağırlıklı Normalizasyon Matrisi Oluşturulması:*
Normalizasyon matrisindeki her değeri ilgili kriterin ağırlığı ile çarpın.
- *İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi:*
Her kriter için en iyi (ideal) ve en kötü (negatif ideal) değerleri belirleyin.
- *Uzaklıkların Hesaplanması:*
Her alternatifin ideal ve negatif ideal çözümlere olan uzaklıklarını hesaplayın (genellikle Öklidyen mesafe kullanılır).
- *Performans Puanlarının Hesaplanması:*
Alternatiflerin ideal çözüme olan yakınlık oranlarını hesaplayarak sıralama yapın.
- *Kararın Verilmesi:*
En yüksek performans puanına sahip alternatif en uygun seçenek olarak seçilir.

2.3. VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija i Kompromisno Resenje)

VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje), çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biridir ve özellikle çatışan kriterler arasında denge sağlayarak en uygun çözümü bulmayı hedefler. VIKOR, karar vericilerin farklı alternatifler arasında en iyi ve en kötü performans gösteren seçenekleri belirleyerek, bu alternatiflerin ideal çözüme yakınlığını değerlendirir. Basım endüstrisinde VIKOR yönteminin kullanımı, karmaşık karar süreçlerinde sistematik ve objektif bir yaklaşım sunar.

VIKOR, 1984 yılında Suhonen tarafından geliştirilmiş bir ÇKKV yöntemidir. “VIKOR” kelimesi, Sırpça’da “kullanmak” anlamına gelir ve yöntemin temel amacını, çoklu kriterler altında en iyi kararı bulmak olarak tanımlar. VIKOR, özellikle aşağıdaki özellikleri ile öne çıkar:

Kompromis Çözüm: Farklı kriterler arasında uzlaşma sağlayarak en uygun çözümü belirler.

Çatışan Kriterler: Kriterler arasında çelişkili durumlarda etkili bir şekilde çalışır.

Sıralama ve Seçim: Alternatifleri sıralayarak en uygun olanı seçer.

VIKOR Uygulama Adımları

- *Karar Probleminin Tanımlanması*

Hangi kararı vermek istediğinizi netleştirin (örneğin, en uygun tedarikçiyi seçmek).

- *Kriterlerin ve Alternatiflerin Belirlenmesi:*

Karar verme sürecinde kullanılacak kriterleri ve değerlendirme yapılacak alternatifleri tanımlayın.

- *Karar Matrisi Oluşturulması:*

Her alternatif için her kriterin performans değerlerini tablo halinde düzenleyin.

- *Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi:*

Her kriterin önem derecesini belirlemek için ağırlıklandırma yapın (örneğin, AHP veya başka bir yöntemle ağırlıklar hesaplanabilir).

- *Performans Değerlerinin Normalize Edilmesi:*

Farklı ölçekteki kriter değerlerini karşılaştırılabilir hale getirmek için normalize edin.

- *En İyi ve En Kötü Değerlerin Belirlenmesi:*

Her kriter için en iyi (maksimum) ve en kötü (minimum) değerleri belirleyin.

- *S ve R Değerlerinin Hesaplanması:*

S (Uzaklık): Her alternatifin kriter ağırlıklarıyla çarpılmış normalleştirilmiş değerlerinin toplamı.

R (Uzaklık): Her alternatifin kriter ağırlıklarıyla çarpılmış normalleştirilmiş değerlerinin maksimumu.

- *Q Değerlerinin Hesaplanması:*

$$Q = v^*(S - S^*) / (S^{\wedge} - S^*) + (1-v)(R - R) / (R^{\wedge} - R^*)$$

Burada, S* en düşük S değeri, S^ en yüksek S değeri, R* en düşük R değeri ve R^ en yüksek R değeridir. v, karar vericinin çözümde denge arayışını ifade eden bir parametredir (genellikle 0.5 alınır).

- Alternatiflerin Sıralanması ve Seçilmesi:

Q değerlerine göre alternatifleri sıralayın. En düşük Q değerine sahip alternatif, en uygun seçenek olarak belirlenir.

2.4. ELECTRE (Elimination and Choice Expressing Reality)

ELECTRE, 1960'larda belgelerle geliştirilmiş olan ve çok kriterli karar verme problemlerini çözmek için kullanılan bir yöntemdir. ELECTRE, alternatifler arasındaki üstünlük ilişkilerini belirleyerek, en uygun seçenekleri seçmeyi amaçlar. Yöntem, özellikle çelişkili kriterler arasında denge sağlamada ve alternatifler arasında net ayrımlar yapmada etkilidir.

ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality), çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biridir ve özellikle karmaşık karar problemlerinde alternatifleri değerlendirmek ve en uygun seçeneği belirlemek için kullanılır. Basım endüstrisinde ELECTRE yöntemi, çeşitli karar süreçlerinde etkin bir araç olarak kullanılabilir. Bu makalede, ELECTRE yönteminin ne olduğu, basım endüstrisindeki kullanım alanları, uygulama adımları, örnek bir uygulama, avantajları ve dezavantajları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

ELECTRE Uygulama Adımları

- *Karar Probleminin Tanımlanması:*
Hangi kararı vermek istediğinizi netleştirin (örneğin, en uygun tedarikçiyi seçmek).
- *Kriterlerin ve Alternatiflerin Belirlenmesi:*
Karar verme sürecinde kullanılacak kriterleri ve değerlendirme yapılacak alternatifleri tanımlayın.
- *Karar Matrisi Oluşturulması:*
Her alternatif için her kriterin performans değerlerini tablo halinde düzenleyin.
- *Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi:*
Her kriterin önem derecesini belirlemek için ağırlıklandırma yapın (örneğin, AHP veya başka bir yöntemle ağırlıklar hesaplanabilir).
- *ELECTRE Matrislerinin Oluşturulması:*
Çift Karşılaştırma Matrisi (Concordance Matrix): Alternatifler arasındaki üstünlük ilişkilerini belirler.
Discordance Matrisi: Alternatifler arasındaki çatışma seviyesini ölçer.
- *Eşik Değerlerin Belirlenmesi:*
Concordance ve discordance için eşik değerler belirlenir. Bu değerler, hangi kriterlerin alternatifler arasında üstünlük sağladığını veya çatıştığını belirlemeye yardımcı olur.
- *Üstünlük İlişkilerinin Belirlenmesi:*
Concordance ve discordance matrislerine dayanarak, alternatifler arasındaki üstünlük ilişkileri oluşturulur.

- Sıralama ve Seçim:
Üstünlük ilişkilerine göre alternatifler sıralanır ve en uygun seçenek seçilir.

2.5. PROMETHEE (Preference Ranking Organization METHod for Enrichment Evaluation)

PROMETHEE (Preference Ranking Organization METHod for Enrichment Evaluations), çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biridir ve alternatifler arasında bir tercih sıralaması yapmayı hedefler. PROMETHEE, alternatifler arasındaki üstünlük ilişkilerini oluştururken karar vericinin tercihlerine dayalı bir yaklaşım sunar. Basım endüstrisinde, çeşitli stratejik kararların alınması, yeni teknolojilerin seçilmesi, tedarikçi seçimleri ve proje değerlendirmeleri gibi alanlarda kullanılabilir.

PROMETHEE Yönteminin Uygulama Adımları

- *Kriterlerin ve Alternatiflerin Belirlenmesi:*
Karar probleminin tanımlanmasıyla birlikte alternatifler ve bu alternatiflerin değerlendirileceği kriterler belirlenir.
- *Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi:*
Kriterler arasındaki önem sırasına göre ağırlıklandırma yapılır. Ağırlıklar, her kriterin karar üzerindeki etkisini yansıtır.
- *Tercih Fonksiyonlarının Seçilmesi:*
Her kriter için, karar vericinin tercihinine göre uygun bir tercih fonksiyonu belirlenir. Bu fonksiyonlar, alternatifler arasındaki farkların nasıl değerlendirileceğini belirler. PROMETHEE yönteminde altı farklı tercih fonksiyonu bulunur: Basit, U şeklinde, V şeklinde, düz, Gaussian ve lojistik fonksiyonlar.
- *Pozitif ve Negatif Akışların Hesaplanması:*
Pozitif akış ($\Phi+\Phi+$): Bir alternatifin diğerlerine göre üstünlük gösterdiği

durumları gösterir.

Negatif akış ($\Phi-\Phi-$): Bir alternatifin diğerlerine göre dezavantajlı olduğu durumları gösterir.

Net akış ($\Phi\Phi$): Pozitif ve negatif akışların farkı alınarak alternatifin genel üstünlüğü belirlenir. Bu net akış sayesinde alternatifler sıralanabilir.

- *Alternatiflerin Sıralanması:*

Pozitif, negatif ve net akışlara dayanarak alternatifler sıralanır ve en uygun seçenek belirlenir.

SONUÇ

Matbaacılık sektöründe ÇKKV yöntemlerinin kullanılması, stratejik kararların daha analitik bir yaklaşımla ele alınmasını sağlar. Bu sayede, işletmelerin rekabet gücünü artıracak en uygun kararların verilmesine yardımcı olur.

Kriterlerin ağırlıklandırılması ve değerlendirme süreci sistematik olduğu için subjektif yanlılıkları minimize eder. Çok sayıda kriterin aynı anda değerlendirilmesine olanak tanır. Farklı alternatiflerin ideal çözüme olan yakınlıklarına göre objektif olarak karşılaştırılmasını sağlar.

Basım endüstrisinde TOPSIS yöntemi, karar verme süreçlerini daha sistematik ve objektif hale getirerek, işletmelerin en uygun seçenekleri belirlemesine yardımcı olur. Tedarikçi seçimi, ekipman alımı, proje değerlendirmesi gibi birçok alanda kullanılabilen bu yöntem, çok kriterli değerlendirmelerde etkin bir araç olarak öne çıkar.

Basım endüstrisinde AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci), çok kriterli karar verme süreçlerinde etkin bir araç olarak öne çıkar. Tedarikçi seçimi, ekipman alımı, proje değerlendirmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılabilen AHP, karar vericilere daha yapılandırılmış ve objektif kararlar alma imkanı sunar. AHP'nin sağladığı sistematik yaklaşım, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve kaynaklarını daha verimli kullanmalarına katkıda bulunur.

Basım endüstrisinde VIKOR yöntemi, çok kriterli karar verme süreçlerinde etkin bir araç olarak öne çıkar. Tedarikçi seçimi, ekipman alımı, proje değerlendirmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılabilen VIKOR, karar vericilere

daha yapılandırılmış ve objektif kararlar alma imkanı sunar. Yöntemin sunduğu sistematik yaklaşım, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve kaynaklarını daha verimli kullanmalarına katkıda bulunur. VIKOR'in sağladığı avantajlar, basım endüstrisindeki karmaşık karar süreçlerini daha yönetilebilir ve optimize edilebilir hale getirir.

Basım endüstrisinde ELECTRE yöntemi, çok kriterli karar verme süreçlerinde etkin bir araç olarak öne çıkar. Tedarikçi seçimi, ekipman alımı, proje değerlendirmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılabilen ELECTRE, karar vericilere daha yapılandırılmış ve objektif kararlar alma imkanı sunar. Yöntemin sunduğu sistematik yaklaşım, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve kaynaklarını daha verimli kullanmalarına katkıda bulunur. ELECTRE'nin sağladığı avantajlar, basım endüstrisindeki karmaşık karar süreçlerini daha yönetilebilir ve optimize edilebilir hale getirir. Ancak, yönteminin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken kriter ağırlıklandırma ve eşik değer belirleme süreçleri bulunmaktadır. Doğru uygulandığında, ELECTRE yöntemi basım endüstrisinde stratejik kararların alınmasında güçlü bir destek sağlar.

Basım endüstrisinde PROMETHEE yöntemi, çok kriterli karar verme süreçlerinde etkin ve esnek bir araç olarak kullanılabilir. Tedarikçi seçiminden yeni baskı teknolojileri seçimine kadar geniş bir kullanım alanı bulunan bu yöntem, karar vericilerin kişisel tercihlerini yansıtacak şekilde uyarlanabilir. Özellikle karar sürecinde kriterler arasındaki farkların net bir şekilde değerlendirilmesi ve alternatiflerin görsel olarak karşılaştırılması PROMETHEE'yi diğer ÇKKV yöntemlerinden ayıran önemli bir avantajdır.

KAYNAKÇA

- Aslan, B., Özomay, Z., & Köse, E. (2010). Ofset Baskıda Mürekkebin Kuruma Sürecinde Renk Değişimlerinin Tespit Edilmesi. *Politeknik Dergisi*, 13(2), 151-158.
- Athawale, V. M., Chatterjee, P., & Chakraborty, S. (2012). Decision making for facility location selection using PROMETHEE II method. *International Journal of Industrial and Systems Engineering* 1, 11(1-2), 16-30.
- Güngör, F., & Özomay, M. (2012). Seri Üretim Hattında, Kapasite Dengeleme Ve Verimlilik Artışının Birim Maliyete Etkisi Ve Bir Uygulama.

- Mardani, A., Saraji, M. K., Mishra, A. R., & Rani, P. (2020). A novel extended approach under hesitant fuzzy sets to design a framework for assessing the key challenges of digital health interventions adoption during the COVID-19 outbreak. *Applied Soft Computing*, 96, 106613.
- Özomay, M. (2016). Türkiye’de yöresel dokunan bez örneklerinin doğal boyarmaddeler ile gri ilişkisel analiz yöntemi kullanılarak boyama özelliklerinin belirlenmesi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, İstanbul).
- Özomay, M. (2021). Kekik ile Doğal Boyama Yapılan Hatay İpeğinin Haslık Sonuçlarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle En Uygun Seçeneğinin Belirlenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (31), 531-538.
- Özomay, M. (2022). Hazırgiyim Üretiminde Çok Kriterli Karar Verme.
- Özomay, M., & Akalın, M. (2022). Optimization of fastness properties with gray relational analysis method in dyeing of hemp fabric with natural and classic mordant. *Journal of Natural Fibers*, 19(8), 2914-2928.
- Özomay, M., Güngör, F., & Özomay, Z. (2022). Determination of optimum dyeing recipe with different amount of mordants in handmade cotton fabrics woven with olive leaves by grey relational analysis method. *The Journal of The Textile Institute*, 113(6), 1048-1056.
- Özomay, Z. (2016). Kağıt ve Kartonun Yapısal Özelliklerinin Basılabilirlik Parametrelerine Etkisinin İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, İstanbul).
- Özomay, Z., Şahin, C., & Keskin, B. (2021). Investigation of the effect of different screening methods on print quality in digital printing system. *Politeknik Dergisi*, 24(3), 1213-1217.
- Rani, P., Mishra, A. R., Mardani, A., Cavallaro, F., Alrasheedi, M., & Alrashidi, A. (2020). A novel approach to extended fuzzy TOPSIS based on new divergence measures for renewable energy sources selection. *Journal of Cleaner Production*, 257, 120352.
- Sánchez-Lozano, J. M., Ramos-Escudero, A., Gil-García, I. C., García-Cascales, M. S., & Molina-García, A. (2022). A GIS-based offshore wind site selection model using fuzzy multi-criteria decision-making with application to the case of the Gulf of Maine. *Expert Systems with Applications*, 210, 118371.
- Şahin, C., Özomay, Z., & Keskin, B. (2013). Gazete Kağıdında Baskı Basıncının Nokta

- Kazancina Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 3(3), 121-128.
- Triantaphyllou, E., & Triantaphyllou, E. (2000). Multi-criteria decision making methods (pp. 5-21). Springer Us.
- Trivedi, A., & Singh, A. (2019). Shelter planning for uncertain seismic hazards using multicriteria decision approach: A case of Nepal earthquake. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 26(3-4), 99-111.
- Ural, E., Özdemir, L., & Özomay, Z. (2022). Tasarımda Baskı Süreçleri.
- Yanase, J., & Triantaphyllou, E. (2019). A systematic survey of computer-aided diagnosis in medicine: Past and present developments. *Expert Systems with Applications*, 138, 112821.
- Yazdani, M., Torkayesh, A. E., Stević, Ž., Chatterjee, P., Ahari, S. A., & Hernandez, V. D. (2021). An interval valued neutrosophic decision-making structure for sustainable supplier selection. *Expert Systems with Applications*, 183, 115354.
- Zhara, H., Adeel, S., Özomay, Z., & Mia, R. (2024). Properties and Performance Relationship of Biopolymers in Textile Industry. In *Biopolymers in the Textile Industry: Opportunities and Limitations* (pp. 87-121). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Žižović, M., Pamučar, D., Albijanić, M., Chatterjee, P., & Pribičević, I. (2020). Eliminating rank reversal problem using a new multi-attribute model—the RAFSI method. *Mathematics*, 8(6), 1015.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanı, insanlığın toplumsal yapısını, düşünce sistemlerini, örgütlenme biçimlerini ve birey-toplum ilişkilerini anlama sürecinde önemli bir bilgi birikimi sunar. İnsanlığın tarih boyunca şekillendirdiği bu alanlar, günümüzde de dinamik gelişmelere sahne olmakta; bilimsel çalışmalar, hem geleneksel yaklaşımlara ışık tutmakta hem de yeni perspektifler sunarak bireylerin, örgütlerin ve toplumların geleceğine dair önemli katkılar sağlamaktadır.

Elinizdeki kitap, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - V* başlığı altında, sosyal bilimlerin farklı alanlarından pek çok güncel konuyu ele alarak bu birikime katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kitap, çeşitli yazarların kaleminden çıkan araştırmaları bir araya getirirken, aynı zamanda tarihsel kökleri, felsefi derinlikleri ve modern organizasyonların yapısal özelliklerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

İlk bölümde, ülkemizin eğitim tarihine ışık tutan İZMİR, ÜRKMEZ İLK MEKTEBİ'nin öyküsünü, tarihi ve eğitimin gelişim sürecindeki rolünü okuma fırsatı bulacaksınız. Devamında yer alan ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ başlıklı çalışma, günümüz örgütlerinde hızla değişen şartlara uyum sağlama yeteneğini tartışarak, çevik organizasyonların temel niteliklerine odaklanmaktadır. Bir diğer örgütsel konu olarak, ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜRLERİ, sessizliğin farklı yönlerini ve çalışanların örgütsel sessizlik içerisindeki konumlarını ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır.

Felsefe alanında, PLATON'UN ŞÖLEN VE PHAİDROS DİYALOGLARINDA EROSUN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ başlığı altında, antik Yunan düşüncesinin sevgi ve dönüşüm kavramlarını nasıl ele aldığını keşfedeceksiniz. Bu çalışmanın ardından, ŞEYH ALİ EFENDİZEDE HOCA MUHYİDDİN'İN MEDRESELERİN ISLAHI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ üzerine bir inceleme sunulmakta; burada, Osmanlı eğitim sistemindeki reformist yaklaşımlar irdelenmektedir. Son bölümde ise, BASIM ENDÜSTRİSİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN KULLANIMI üzerine yapılmış çalışmada, modern endüstriyel süreçlerde karar verme tekniklerinin işlevselliğine dair kıymetli bir örneklem sunulmaktadır.

Doç. Dr. Gözde MERT

artikelakademi.com	@artikelakademi	ISBN 978-625-6627-46-8 9 786256 627468